

ეკონომიკური მოღვაწეობა 1

(სალექციო კურსი ბაკალავრებისათვის)

ავტორი: პროფ. პაატა ლეიაშვილი

ანოტაცია

პროფ. პ. ლეიაშვილის ნაშრომში გაანალიზებულია ეკონომიკური მოღვაწეობის არსი და მისი გამოვლენის ფორმები ეკონომიკის განვითარების სხვადასხვა სტადიებზე. კვლევის მეთოდოლოგიურ საფუძველს წარმოადგენენ დიალექტიკის, ქაოსის თეორიის და კონსტრუქტივიზმის იდეები. დიალექტიკური ანალიზის მეშვეობით გამოვლენილია რეფლექსიური კავშირები ფუნდამენტურ ეკონომიკურ კატეგორიებს შორის. ამის შედეგად საბაზრო ეკონომიკა წარმოდგენილია როგორც ეკონომიკურ მოქმედებათა რთული, ფუნქციონალურად ჩაკეტილი სისტემა. კონსტრუქტივიზმის და ქაოსის თეორიებზე დაყრდნობით ნაჩვენებია, თუ როგორ ბადებენ შიდასისტემური რეკურსიული პროცესები ეკონომიკურ სისტემაში წონასწორობას, თუ რატომ იბადება ეკონომიკური ციკლები. წარმოდგენილია „სიმეტრიული მოდელი—, რომელიც იძლევა საშუალებას უკეთ გავერკვათ ეკონომიკური პროცესების არსში, წონასწორობის და ციკლების ფორმირების ენდოგენურ ფაქტორებში.

თბილისი

2017

შინაარსი

1. ეკონომიკური თეორია თანამედროვე ეტაპზე
2. ნეოკლასიკური თეორიის კრიტიკა. მეინსტრიმი და ალტერნატიული თეორიები
3. ეკონომიკური თეორიის მეთოდოლოგია
  - ა) დიალექტიკა
  - ბ) სინერგეტიკა
  - გ) კონსტრუქცივიზმი
4. ეკონომიკური მოღვაწეობა. ძირითადი ცნებები.
  - ა) მოღვაწეობის ტელეოლოგიური სტრუქტურა.
  - ბ) მოთხოვნილებები, სარგებლიანობა და ხარჯები. ეკონომიკური დოვლათი.
  - გ) ეკონომიკური თავისუფლება. საკუთრება და ეკონომიკური თავისუფლება.
5. ნატურალური ეკონომიკა. ეკონომიკური ფუნქციები.
  - ა) წარმოება. მოხმარება.
  - ბ) სამეწარმეო რისკი. დაზოგვა. ინვესტირება. ვალად მოხმარება.
6. ეკონომიკური მოღვაწეობის ფუნქციონალური ჩაკეტილობა და კაუზალური გახსნილობა. ეკონომიკა, როგორც ჩაკეტილი სისტემა.
7. რესურსები და პროდუქტები. ეკონომიკური ფასეულობა. ეკონომიკური მოღვაწეობის ოპტიმიზაცია
8. საბაზრო ეკონომიკა, როგორც ფუნქციონალურად ჩაკეტილი სისტემა.
9. წარმოების სუბიექტური და ობიექტური ფაქტორები
10. საზოგადოებრივი ეკონომიკური ფასეულობა. მოგება და დანაზიგები. ინვესტიცია და ვალად მოხმარება.
11. საბაზრო ფასი და ეკონომიკური ფასეულობა.
12. ურთიერთკავშირი ინდივიდუალურ და საზოგადოებრივ ეკონომიკურ ფასეულობებს შორის
13. ფული. სარგებლიანობის და ხარჯების საზომი ერთეული.
14. დეცენტრალიზებული ეკონომიკური სისტემის ოპტიმალურობის კრიტერიუმი.
15. დეცენტრალიზებული ეკონომიკური სისტემის მოდელი ("სიმეტრიული მოდელი")
16. ეკონომიკური ციკლები
17. რეგულირებადი ეკონომიკა
  - ა) დეცენტრალიზებული ეკონომიკური სისტემის ძირითადი წინააღმდეგობა.
  - ბ) რეგულირების აუცილებლობა
  - გ) რეგულირებადი ეკონომიკის თავისებურებები

1. ეკონომიკური თეორია თანამედროვე ეტაპზე

თანამედროვე ეკონომიკა ვერ იფუნქციონირებს სახელმწიფო რეგულირების გარეშე, ეფექტური ეკონომიკური პოლიტიკის გარეშე. ხოლო ამისათვის აუცილებელია ეკონომიკური პროცესების არსის ცოდნა, ანუ აუცილებელია თეორიული ცოდნა. მაგრამ როგორც ეს ცხადყო ბოლოდროინდელმა მსოფლიო კრიზისმა, ეკონომიკური მეცნიერება ჯერ კიდევ ვერ ფლობს საკმარის ცოდნას იმისათვის, რომ შექმნას ადექვატური მოდელები, მოახდინოს ეკონომიკური პროცესების სწორი პროგნოზირება და შეიმუშაოს ეფექტური რეკომენდაციები პოლიტიკოსებისათვის. მეტიც, ეკონომიკურმა პოლიტიკამ, რომელიც ეფუძნებოდა პროცესების არასწორ გაგებას, თვითონ შეუწყო ხელი ზემოხსენებულ კრიზისს. მსგავსად იმისა თუ როგორ დააკისრა ჯ. კეინსმა (ჯ. რობინსონთან და პ. სრაფასთან ერთად) ინტელექტუალური პასუხისმგებლობა 1929 წლის კრიზისისათვის მარჟინალისტურ თეორიას, ასევე დღეს მრავალი ეკონომისტი მიიჩნევს, რომ პასუხისმგებლობის დიდი წილი 2008 წლის კრიზისისათვის უნდა დაეკისროს ნეოკლასიკურ თეორიას. ამასთანავე, სულ უფრო ცხადი ხდება, რომ ფუნდამენტალურ გადააზრებას საჭიროებენ არა ამ თეორიის ცალკეული დებულებები, არამედ მეინსტრიმის თვით პარადიგმა. ეკონომიკური თეორია დგას თანამედროვეობის სერიოზული გამოწვევების წინაშე.

ნეოკლასიკური თეორია არ ითვალისწინებს, რომ საბაზრო ეკონომიკა წარმოადგენს რთულ დინამიურ სისტემას, რომლის მეცნიერული შემეცნებისა და აღწერისათვის არ არის საკმარისი ემპირიზმი, როგორც კვლევის მეთოდი, ფორმალური ლოგიკა და წრფივი მოდელირების ალგორითმები. მართალია, შემეცნების ამ მეთოდებმა გამოიღეს შედეგი ეკონომიკური მეცნიერების განვითარების გარკვეულ ეტაპზე, მაგრამ დღეისათვის მათ ამოწურეს თავისი შესაძლებლობები და გადაიქცნენ ბორკილებად, რომელიც არ იძლევა მისი შემდგომი განვითარების საშუალებას. ცხადი გახდა, რომ ეკონომიკური თეორიის შემდგომი განვითარება საჭიროებს სამეცნიერო კვლევებისადმი პრინციპილად

ახალ მიდგომებს, უფრო ადექვატურს ისეთი რთული, არაწრფივი, თვითორგანიზებადი სისტემებისათვის, როგორცაა საბაზრო ეკონომიკა.

თანამედროვე ეტაპზე ეკონომიკის წარმოადგენს სხვადასხვა დროს, სხვადასხვა ავტორების მიერ წამოყენებული თეორიების ერთობლიობას, რომელთაგან თვითეული მათგანი ცდილობს ასახოს ეკონომიკური რეალობის გარკვეული ფრაგმენტი. ფასების თეორია, ფულის თეორია, წონასწორობის, კონკურენციის და სხვა თეორიები წარმოადგენენ იმ ბლოკებს, რომლისგანაც შედგება თანამედროვე ეკონომიკური თეორია. ხანდახან რჩება შთაბეჭდილება, თითქოს ცალცალკე ეს თეორიები რაციონალურად ასახავენ შესაბამის ფაქტებს და პროცისებს. მიუხედავად ამისა ბევრი მეცნიერი მიიჩნევს, რომ მთლიანობაში ეკონომიკის იმდენად აბსტრაქტულია, იმდენად არის რეალობას მოწყვეტილი, რომ იგი ვერ ასახავს რეალობას ადექვატურად. რეალობის ასეთი ფრაგმენტული ასახვა წარმოადგენს ამა თუ იმ მეცნიერული დისციპლინის განვითარების აუცილებელ ეტაპს. მაგრამ ცხადია, რომ რეალობის ასახვის ასეთი მეთოდების შესაძლებლობები შეზღუდულია, ხოლო ეკონომიკურ მეცნიერებაში დღეისათვის უკვე ამოწურულია. ეკონომიკური მეცნიერების შემდგომი განვითარება საჭიროებს პრინციპულად ახალ მიდგომებს.

ჯერ კიდევ 1972 წელს აშშ-ს წამყვან ეკონომიკურ ჟურნალებში გამოქვეყნდა მსოფლიო აღიარების მქონე ექვსი მეცნიერის სტატია, რომლებიც ეხებოდა ეკონომიკის კრიტიკას.¹ მაგალითად, ნ. კალდორი წერდა შეუსაბამობაზე წონასწორობის თეორიასა და რეალურ მოვლენებს შორის. თანამედროვე ეკონომიკური თეორიის 13 გადაუჭრელ პრობლემაზე მიუთითებდა ო. მორგენშტერნი. დ. რობინსონი აღნიშნავდა თვის სტატიაში, რომ ეკონომიკური თეორია მეორედ განიცდიდის კრიზისს. ეკონომიკური თეორიის განვითარებაში არსებულ სერიოზულ პრობლემებზე მიუთითებდა გ. მიურდალი. მსოფლიოში ცნობილი მეცნიერების მიერ გამოთქმული კრიტიკა მოიცავდა თანამედროვე

¹ ib. Foundations of Economic Thought. Ed. by Y. Greedy. N.Y. 1991. P. 665.

ეკონომიკის პრაქტიკულად ყველა ნაწილს – მიკროეკონომიკას, მაკროეკონომიკას, ძირითადი ცნებების ანალიზს, მეთოდოლოგიას, მათემატიკური აპარატის შესაძლებლობებს და სხვ.

ამ სტატიების გამოქვეყნებიდან თითქმის 50 წლის შემდეგ მეინსტრიმის კრიტიკამ მიიღო იმდენად მწვავე ხასიათი, რომ გასცდა წმინდა მეცნიერული კამათის ჩარჩოებს. ჩვეულებრივ მოვლენად იქცა სამეცნიერო სტატიებში და მონოგრაფიებში ეკონომიკის პარადიგმის მწვავე კრიტიკა. ინტერნეტ ფორუმებზე და მასმედიაში გამოიოთქმება სერიოზული ბრალდებები მეინსტრიმის წარმომადგენლების მისამართით, რომლებმაც მოახდინეს ეკონომიკური პროფილის წამყვანი ჟურნალების სრული მონოპოლიზება და განდევნეს იქიდან ალტერნატიული აზრი. აღმოცენდა აქამდე უპრეცედენტო სტუდენტური მოძრაობა, რომელიც აპროტესტებს ნეოკლასიკური თეორიის იძულებით დანერგვას, მის უსაზღვრო დომინირებას და ალტერნატიული ეკონომიკური აზრის იგნორირებას თანამედროვე სასწავლო პროგრამებში. აშშ-ს კონგრესშიც კი იხილებოდა ეკონომიკური თეორიის მდგომარეობა და პერსპექტივები. ეკონომიკის კრიტიკამ განსაკუთრებით მწვავე ფორმები მიიღო 2008 წლის მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის ფონზე. სულ უფრო და უფრო მეტი მეცნიერი, პოლიტიკოსი თუ საზოგადო მოღვაწე ბრალს სდებს ეკონომისტ თეორეტიკოსებს იმაში, რომ მათ ვერ შეძლეს ეწინასწარმეტყველად და თავიდან აერიდებინათ ეს კრიზისი და საერთოდ იმისათვის, რომ მათ ვერ შეძლეს გარკვეულიყვნენ თუ როგორ ფუნქციონირებს თანამედროვე ეკონომიკა.

ასეთი მწვავე ინტერესი ეკონომიკურ მეცნიერებაში არსებული კრიზისული მოვლენების მიმართ განპირობებულია იმ განსაკუთრებული როლით, რომელიც მას გააჩნია თანამედროვე ეპოქაში ეკონომიკის ფუნქციონირებაში და პოლიტიკის შემუშავებაში. ეს პრობლემა უშუალოდ არის დაკავშირებული ისეთ პრობლემებთან როგორცაა უმუშევრობა, ინფლაცია, ეკონომიკური განათლება, სახელმწიფო პოლიტიკა და საერთოდ რიგითი მოქალაქის კეთილდღეობა.

2. ნეოკლასიკური თეორიის კრიტიკა.

თავისი მეთოდოლოგიის თანახმად ეკონომიკის მიზნად ისახავს ეკონომიკური რეალობის მხოლოდ გარეგნული, ხილული ნაწილის აღწერას. მაგრამ თუ არ გამოვიკვლევთ მოვლენების არსს, არსებით ურთიერთკავშირებს ეკონომიკურ პროცესებს შორის, მაშინ შეუძლებელი იქნება ამ პროცესების ლოგიკურად თანმიმდევრული ახსნა. ამიტომაც მეინსტრიმი მოწყვეტილია რეალობას და შეიცავს მრავალ შეუსაბამობას. ქვემოთ მოყვანილია რამდენიმე მაგალითი იმის დემონსტრაციისთვის, რომ მეინსტრიმს არ ძალუძს ეკონომიკური სინამდვილის ადექვატური ასახვა, რისი მიზეზიც, პირველ რიგში, არის კვლევის არასწორი მეთოდები.

1. სამომხმარებლო არჩევანის თორიას საფუძვლად უდევს კლებადი ზღვრული სარგებლიანობის კანონი. ამ თეორიის თანახმად ფიქსირებული შემოსავლების მქონე მომხმარებელი არსებული ფასების პირობებში აღწევს მოთხოვნილებების მაქსიმალურ დაკმაყოფილებას, ანუ მაქსიმალურ სარგებლიანობას, მაშინ, როდესაც თვითიველ საქონელზე დახარჯული ბოლო დოლარის ზღვრული სარგებლიანობა, უდრის ნებისმიერ სხვა საქონელზე დახარჯული ბოლო დოლარის ზღვრულ სარგებლიანობას. ეს აიხსნება თითქოსდა იმით, რომ თუ სხვადასხვა საქონელზე დახარჯულ ბოლო დოლარებზე უწევს სხვადასხვა ზღვრული სარგებლიანობა, მაშინ მომხმარებელი დაინტერესებულია გადაანაწილოს ფული იქამდე, სანამ არ მიაღწევს ზღვრული სარგებლიანობების ტოლობას, რის შემდეგაც ნებისმიერი გადაანაწილება კარგავს აზრს. მაგრამ, განა მომხმარებელი ცდილობს საქონელზე დახარჯული მხოლოდ ბოლო დოლარების ოპტიმალურა გამოყენებას? რა თქმა უნდა არა. იგი ცდილობს ოპტიმალურად გამოიყენოს მთელი თვისი შემოსავალი, საქონლის ყიდვაზე დახარჯული ყოველი დოლარი. მაგრამ სხვადასხვა საქონელს გააჩნია სხვადასხვა ელასტიურობა სარგებლიანობის მიხედვით. ამიტომ, თვითიველი სახეობის საქონელზე დახარჯული ბოლო დოლარზე მოსული ზღვრული სარგებლიანობების ტოლობა

ნიშნავს სხვადასხვა საქონელზე დახარჯული ყოველი დოლარის საშალო სრგებლიანობის უტოლობას. ამიტომ, თვით ამ თეორიის თანახმად, ოპტიმიზაციის მიზნით მომხმარებელმა ისე უდა გაანაწილოს თავისი ხარჯები, რომ საშუალო (და არა ზღვრული) სარგებლიანობა ყოველ დახარჯულ დოლარზე იყოს ტოლი ყველა საქონლის მიხედვით. შესაბამისად, სამომხმარებლო წონასწორობის პირობად უნდა ჩაითვალოს საშუალო (და არა ზღვრული) სარგებლიანობის პროპორციულობა ფარდობით ფასებთან.

2. ანალოგიური არგუმენტები ძალაშია როდესაც ლაპარაკია მწარმოებლის ხარჯების მინიმიზაციის წესზე, რომელიც გულისხმობს შემდეგს. წარმოების ხარჯის მინიმიზაციის მიზნით, ფირმამ იქმდე უნდა შეისყიდოს წარმოებისათვის საჭირო რესურსები, სანამ ერთმანეთს არ გაუტოლდება ზღვრული პროდუქტი, რომელიც მოდის თვითოეულ რესურსზე დახარჯულ ბოლო დოლარზე. ეს გულისხმობს, რომ, მაგალითად, შრომის ზღვრული პროდუქტი გაყოფილი შრომის ფასზე უდრის ნებისმიერი სხვა რესურსის ზღვრული პროდუქტი გაყოფილი შესაბამისი რესურსის ფასზე. ეს წესი, რომელიც ძალაშია ფირმებისთვის, ზუსტად ანალოგიურია იმისა, თუ როგორ იქცევა მომხმარებელი, როდესაც იგი ცდილობს სარგებლიანობის მაქსიმიზაციას. მაგრამ, კრიტიკული არგუმენტებიც ანალოგიურია. სხვადასხვა რესურსის ზღვრული პროდუქტის მრუდეები ისევე განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, როგორც მათი საშუალო პროდუქტის მრუდეები. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ზღვრული პროდუქტის ტოლობის პირობებში, რომელიც მოდის სხვადასხვა რესურსზე დახარჯულ ბოლო დოლარზე, ერთმანეთისგან განსხვავებული იქნება საშუალო პროდუქტი, რომელიც მოდის იგივე რესურსზე დახარჯულ ყოველ დოლარზე. მაგრამ მწარმოებელი ცდილობს ოპტიმალურად დახარჯოს არა მხოლოდ ბოლო დოლარები, რომელზეც მოდის დასახარჯი ბიუჯეტის მხოლოდ უმნიშვნელო ნაწილი. იგი ცდილობს ოპტიმალურად გამოიოყენოს ყოველი დოლარი, რომელსაც ხარჯავს რესურსების შესყიდვაზე. გამოდის, რომ საქონლის ფასის

პროპორციული უნდა იყოს სხვადასხვა საქონლის წარმოების საშუალო (არა ზღვრული) ხარჯები.

3. არც ერთი მომხმარებელი ათანაზომებს საქონელის ზღვრულ სარგებლიანობას მათ ფასებთან. შეუძლებელია შესყიდვების განხორციელება ზღვრული სარგებლიანობების და საქონელის შესასყიდი რაოდენობების კალკულაციის საფუძველზე. ეს ტოლფასია იმისა, რომ მომხმარებელმა გონებაში ამოხსნას მრავალუცნობიანი განტოლებების სისტენა.

4. კლებადი უკუგების კანონის თანახმად ზღვრულ ხარჯები (MC) ჯერ მცირდება, ხოლო შემდეგ იზრდება. ანუ მათ გააჩნიათ U – ფორმის მრუდი. ამასთანავე, მინიმალური ზღვრული ხარჯები მიიღწევა მრუდის ქვედა წერტილში, რომელიც შეესაბამება რესურსების გამოყენების ოპტიმალურ ტექნოლოგიურ პროპორციებს. ამ წერტილიდან მარჯვნივ ან მარცხნივ გადახრასთან ერთად ზღვრული ხარჯები იზრდება, რადგან იზრდება გადახრა წარმოებაში გამოყენებული ფიქსირებული და ცვალებადი რესურსების ოპტიმალური თანაფარდობიდან. ამ წერტილიდან მარცხნივ ადგილი აქვს ფიქსირებულ ხარჯებთან შედარებით ცვალებადი ხარჯების დეფიციტს, ხოლო მარჯვნივ – სიჭარბეს.

ამასთანავე, ნეოკლასიკური პარადიგმის თანახმად, ფირმის მიწოდების მოკლევადიანი მრუდი შეესაბამება MC მრუდის აღმავალ (მარჯვენა) ნაწილს, რომელიც იმყოფება MC მრუდის და საშუალო ცვალებადი ხარჯების AVC მრუდის გადაკვეთის წერტილის ზევით (ანუ "დახურვის წერტილის" ზევით). ზემოთქმულის გათვალისწინებით გამოდის, რომ ფირმის მიწოდების აღმავალი მრუდი გულისხმობს მხოლოდ იმ ფირმებს, რომლებიც მუშაობენ საწარმოო სიმძლავრეების ზენორმატიული დატვირთვის პირობებში. მასთანავე, პარადიგმის თანახმად, საბაზრო მიწოდების მრუდი ყალიბდება ფირმების მიწოდების მრუდების დაჯამების გზით და, ესეიგი, იგი აგრეთვე გულისხმობს

დარგის საწარმოო სიმძლავრეების ზენორმატიულ დატვირთვას. მაგრამ სინამდვილეში, როგორც ფორმებს, ასევე დარგებს, და საერთოდ ეკონომიკას, ნორმალურ პირობებში გააჩნიათ სარეზერვო სიმძლავრეები, ანუ ფუნქციონირებენ სიმძლავრეების არასრული დატვირთვის პირობებში. ეს ნიშნავს, რომ ადგილი აქვს ცვალებადი ხარჯების უკმარისობას ფიქსირებულთან შედარებით. შესაბამისად, წარმოების მოცულობის ზრდასთან ერთად, ცვალებადი ხარჯების ზრდა უნდა იწვევდეს ფიქსირებულ და ცვალებად ხარჯებს შორის ტექნოლოგიურად განპირობებული პროპორციების გაუმჯობესებას. ამიტომ, წარმოების ზრდასთან ერთად ზღვრული ხარჯები უნდა მცირდებოდეს, და არა იზრდებოდეს. (რასაც ადასტურებენ კიდევ ემპირიული გამოკვლევები). და ამ თვალსაზრისით გამოდის, რომ ფირმის მიწოდების მრუდს საფუძვლად უნდა ედოს U ფორმის მრუდის არა მარჯვენა, არამედ მარცხენა ნახევარი. თუ მივყვებით ამ ლოგიკას, საბაზრო მიწოდების მრუდი უნდა იყოს არა აღმავალი, არამედ დაღმავალი ისევე, როგორც მოთხოვნის მრუდი. გარდა ამისა გამოდის, რომ ფასწარმოქმნის ნეოკლასიკური თეორია, რომელიც გულისხმობს მიწოდების აღმავალ მრუდს, გამოუსადეგარია ნორმალური პირობებისათვის, როდესაც ეკონომიკა ფუნქციონირებს პოტენციური მშპ – ს დონის ქვევით.

კლებადი უკუგების კანონის ინტერპრეტაცია ეფუძნება ბანალურ იდეას, რომ რესურსების მოხმარების ოპტიმალური პროპორციებიდან გადახრის შემთხვევაში უკუგება შემცირდება, ხოლო დანაკარგები გაიზრდება. მაგრამ ტექნოლოგიური კანონი არ შეიძლება ედოს საფუძვლად ეკონომიკურ კანონს. ეს არის არა კანონი, არამედ ემპირიული დაკვირვება. კანონები გამოხატავენ არსებით კაუზალურ კავშირებს, და არა ემპირიულად დაფიქსირებულ კანონზომიერებას. მაგრამ თუ გვინდა მაინც და მაინც კანონად მივიჩნიოთ იგი, იგი ტექნოლოგიური კანონი უფროა, ვიდრე ეკონომიკური.

არაა შემთხვევითი ის გარემოება, რომ თითქმის ყველა სახელმძღვანელოში, კლებადი უკუგების კანონის, მზარდი ზღვრული ხარჯების საილუსტრაციოდ, ან

იმის საილუსტრაციოდ, თუ როგორ იღებენ გადაწყვეტილებებს კონკურენტული და მონოპოლიური ფირმები, ყოველთვის მოჰყავთ არა რეალური, არამედ გამოგონილი მონაცემები. რატომ? მიზეზი ისაა, რომ სინაღვილეში ასეთი მონაცემები არ არსებობს. რეალური ფირმების შემოსავლები და ხარჯები აბსოლუტურად არ ჰგავს იმას, რაც გამოიგონეს ნეოკლასიკოსებმა.

5. არც მოთხოვნის, და არც მიწოდების თეორია არ ასახავს რეალურ პროცესებს. შესაბამისად ფასების ნეოკლასიკური თეორია ვერ ხსნის ფასწარმოქმნის პროცესს და ეფუძნება ლოგიკურად "მანკიერ წრეს". ამ თეორიის თანახმად, ერთის მხრივ, საქონლის ფასები დამოკიდებულია მყიდველების და გამყიდველების ინდივიდუალურ გადაწყვეტილებებზე. მეორეს მხრივ, ინდივიდუალური გადაწყვეტილებები თვითონ არიან დამოკიდებულნი საბაზრო ფასებზე. თავისთავად, ლოგიკურად "მანკიერი წრე" არის იმის შედეგი, რომ აზროვნება უნებლიედ აწყდება მოვლენებს შორის ურთიერთქმედების პროცესს, რომელიც არსებობს ობიექტურად, მაგრამ, რომელიც მას არ აქვს გაცნობიერებული. მაგრამ, მიუხედავად იმისა, რომ აზროვნებამ ჯერ ვერ გამოავლინა ურთიერთქმედების პროცესი, იგი თვითონ ავლენს თავს ამა თუ იმ ფორმით, რადგან არსებობს ობიექტურად და შეუძლებელია არ გამოვლინდეს.

3. ეკონომიკური თეორიის მეთოდოლოგია

ა) დიალექტიკა

ნეოკლასიკური თეორია ჩამოყალიბდა ემპირიზმის, პოზიტივიზმის, ნეოპოზიტივიზმის, პოსტპოზიტივიზმის და პრაგმატიზმის ინტელექტუალურ გარემოში. ამ გარემოში მიუღებელი იყო (და არი) დიალექტიკა, როგორც შემეცნების მეთოდი. დიალექტიკა კატეგორიულად მიუღებელი იყო ლ. ვალრასისთვის, ა. მარშალისთვის, ჯ. კეინსისთვის, პ. სამუელსონისთვის, მ. ფრიდმანისთვის და ყველა მათთვის, ვის იდეებსაც ეფუძნება ნეოკლასიკური პარადიგმა. დიალექტიკის ასეთი მიუღებლობა დასავლეთის ეკონომისტებს შორის

უარყოფითად აისახა ეკონომიკური მეცნიერების განვითარებაზე, რომელიც უკვე დიდი ხანია განიცდის კრიზისს.

საბაზრო ეკონომიკის არსის გამოკვლევას დიალექტიკური მეთოდების საფუძველზე გარდუვალად მივყავართ იმის გაგებასთან, რომ ეკონომიკა არის რთული, თვითრეგულირებადი და თვითპროდუცირებადი სისტემა. ასეთი გამოკვლევის შედეგად მიღებული დასკვნები რადიკალურად ცვლის ნეოკლასიკურ ინტერპრეტაციას, თუ როგორ ფუნქციონირებს დეცენტრალიზებული ეკონომიკური სისტემა, რას არის საერთო ეკონომიკური წონასწორობა, როგორ ყალიბდება ეკონომიკური ციკლები და რა განაპირობებს ეკონომიკურ ზრდას.

თავის "ლოგიკის მეცნიერებაში" ჰეგელმა დაგვიტოვა არსის შემეცნების დეტალურად შემუშავებული "ტექნოლოგია", მეცნიერული შემეცნების მძლავრი ინსტრუმენტი. მაგრამ შემეცნების ამ ინსტრუმენტის შესაძლებლობები არ გამოიყენება სრულიად თანამედროვე მეცნიერებაში საერთოდ, და მათ შორის, ეკონომიკურ მეცნიერებაში. რატომ უნდა დღეს ყველაფერი ვერ იქნება მისაღები 200 წლის წინ დაწერილი ტექსტებიდან. მაგრამ მიუხედავად ამისა, როგორც შემეცნების მეთოდი, დიალექტიკა დაუმსახურებლად არის იგნორირებული და მის გამოსაყენებლად სულაც არ არის აუცილებელი "აბსოლუტური იდეის", ან ჰეგელის რომელიმე სხვა მოძველებული იდეის აღიარება.

უშუალო დაკვირვების გზით შეუძლებელია ეკონომიკა აღვიქვათ როგორც მთლიანობა, რადგან მოვლენების დონეზე ეკონომიკური ფაქტები და პროცესები გარედან ხშირად აღიქმება როგორც ერთმანეთისგან დამოუკიდებელი და რიგ შემთხვევაში, როგორც ურთიერთ საპირისპირო, და ზოგჯერ ურთიერთ გამომრიცხავიც კი. მრავალ კავშირებს შორის, რომელნიც არსებობენ ამ მოვლენებს შორის, შეუძლებელია განვასხვავოდ შემთხვევითი კავშირები აუცილებელი, არსებითი კავშირებისაგან. მაგრამ არსის დონეზე ისინი დაკავშირებულნი არიან

არსებითი ურთიერთკავშირებით, ისინი ურთიერთგანაპირობებენ ერთმანეთს და წარმოადგენენ ერთიანი სისტემის ელემენტებს. ეკონომიკური რეალობის შეცნობა გულისხმობს სწორედ ამ არსებითი ურთიერთკავშირების შესწავლას, ანუ არსის შემეცნებას, იმის შეცნობას, რაც არ ჩანს მოვლენების ზედაპირზე. მაგრამ, მოვლენათა არსის შესწავლა შესაძლებელია მხოლოდ კვლევის დიალექტიკური მეთოდებით, რაც მთლიანად იგნორირებულია ნეოკლასიკურ თეორიაში.

ამასთანავე აღსანიშნავია, რომ არსის გამომხატველ კატეგორიებს აქვთ რეფლექსური ფორმა. ისინი ერთმანეთს განსაზღვრავენ ერთმანეთის მეშვეობით. ყოველი ნივთი წარმოადგენს მთლიანობას, ანუ სისტემას და, როგორც ასეთი, შეიცავს თავის თავში ელემენტებს, რომლებიც უპირისპირდებიან ერთმანეთს ერთი მთლიანობის ფარგლებში; ურთიერთ საპირისპირო პროცესებსა და ძალებს, რომლებიც აკომპენსირებენ ერთმანეთს. სწორედ ურთიერთდაპირისპირებულთა ერთიანობა განაპირობებს სისტემის მთლიანობას, წონასწორობას და მდგრადობას. საპირისპირო მხარეები ავსებენ და აწონასწორებენ ერთმანეთს ერთი სისტემის ფარგლებში, რომელიც, ამის მეშვეობით, იძენს გარემოსაგან დამოუკიდებლობას. რადგან დაპირისპირებულ მხარეებს შორის, თვითეულ მხარეს, საპირისპირო მხარის სახით, გააჩნია არა მხოლოდ რაღაც სხვა, არამეს „თავისი სხვა“, (ჰეგელი). რომელიმე მხარის გარეშე წონასწორობა დაირღვევა და მთლიანობა დაიშლება და სისტემა შეწყვეტს არსებობას. წონასწორობა და მდგრადობა სისტემაში შესაძლებელია მხოლოდ საპირისპირო ძალების ურთიერთქმედების წყალობით.

ბ) სინერგეტიკა

სინერგეტიკა, რთული თვითრეგულირებადი სისტემების თეორია, იძენს სულ უფრო და უფრო დიდ გავლენას და იპყრობს სხვადასხვა დარგის მეცნიერების სულ უფრო და უფრო მეტ ყურადღებას. მეცნიერული აზროვნების ამ ახალი მიმართულების კვლევის სფეროს წარმოადგენს არაწრფივი დინამიკის და არამდგრადი ქცევის მქონე რთული სისტემები, თვითორგანიზების პროცესები, დეტერმინირებული ქაოსი და სხვ. ამ თეორიას აქვს სხვადასხვა დასახელება.

გერმანულენოვან და რუსულენოვან ლიტერატურაში მას უწოდებენ სინერგეტიკას, ფრანგულენოვან ლიტერატურაში – დისიპათიური სისტემების თეორიას, ხოლო ინგლისურენოვან ლიტერატურაში – ქაოსის თეორიას.

როგორც დამოუკიდებელი დისციპლინა ეკონომიკური მეცნიერება ჩამოყალიბდა მე-18 საუკუნის მეორე ნახევარში ა. სმიტის საყოველთაოდ ცნობილი ნაშრომის გამოქვეყნებასთან ერთად. ეს იყო განმანათლებლობის ეპოქა, რომელშიც მეცნიერების იდეალად ითვლებოდა ფიზიკა და მათემატიკა. კლასიკური ფიზიკის წარმატებებმა განაპირობეს ნიუტონისეული პარადიგმის და მექანიციკური მსოფლმხედველობის დომინირება მეცნიერებაში. ითვლებოდა, რომ ბუნების კანონები და კაუზალობა, რომელნიც ბატონობენ მთელს სამყაროში, განაპირობებენ ყველა მოვლენის აბსოლუტური პროგნოზირების შესაძლებლობას.

ითვლებოდა, რომ სამყაროში არ არსებობს შემთხვევითობა, მიზეზებსა და შედეგებს შორის არსებობს წრფივი დამოკიდებულება, სამყარო იმყოფება წონასწორულ მდგომარეობაში, არის მდგრადი და პროგნოზირებადი, ხოლო გაურკვეველობა ითვლებოდა ბუნების ძირითადი კანონების ცოდნის უკმარისობის შედეგი. რა თქმა უნდა, კლასიკურმა პოლიტიკურმა ეკონომიამ განიცადა თავის ეპოქაში გაბატონებული იდეების ძლიერი გავლენა. ეკონომიკური მეცნიერების ვირც შემდგომმა განვითარებამ დღევანდლამდე ვერ შესძლო განთავისუფლება ეკონომიკური სინამდვილის დეტერმინისტული გაგებისაგან.

თანამედროვე ეტაპზე მიმდინარეობს ამ პარადიგმის გადასინჯვის პროცესი. იგი სულ უფრო განიდევენება მე 20 საუკუნის სამეცნიერო აღმოჩენებით შთაგონებული ახალი იდეების მიერ. ფარდობითობის და კვანტური ფიზიკის შემდეგ, სინერგეტიკა, ანუ ქაოსის თეორია, წარმოადგენს კლასიკური მეცნიერული პარადიგმის რადიკალური გადასინჯვის მორიგ ეტაპს. ეს ახალი პარადიგმა მკვეთრად განსვავდება წინამორბედისაგან. რა თქმა უნდა, ზოგადმეცნიერული პარადიგმის ასეთი ფუნდამენტური ცვლილებები, რომელიც შეეხო პრაქტიკულად

ყველა ძირითად სამეცნიერო დისციპლინას, გვერდს ვერ აუვლიდა ეკონომიკურ მეცნიერებას. სინერგეტიკის იდეები სულ უფრო აქტიურად აღწევენ ამ მეცნიერებაში. ამის შედეგად ეკონომიკური მეცნიერების ფარგლებში დაიბადა ახალი მიმდინარეობები - "ეკონოფიზიკა", "ტერმოეკონომიკა" და სხვ.

სინერგეტიკა სწავლობს, თუ როგორ ხდება თვითორგანიზება და როგორ იბადება ქაოსიდან წესრიგი რთულ დინამიურ სისტემებში. ამ პროცესში გადამწყვეტ როლს თამაშობენ პირდაპირი და უკუკავშირები მიკრო და მაკრო დონეებს შორის, ურთიერთკავშირები მთლიანსა და ნაწილებს შორის, სისტემასა და მის ელემენტებს შორის. სინერგეტიკა სწავლობს იმას, თუ როგორ ხდება, რომ რთული სისტემის მრავალი ცალკეული ელემენტის დამოუკიდებელი, შემთხვევითი და ქაოტური მოძრაობები ბადებენ წესრიგს მთელს სისტემაში, განსაზღვრავენ მისი მოძრაობის და განვითარების ტრაექტორიას. ანუ მიკროდონეზე მიმდინარე პროცესები როგორ განსაზღვრავენ მაკროპროცესებს და პირიქით, მაკროპროცესები როგორ განსაზღვრავენ მიკროპროცესებს? განა ეს არ არის საბაზრო ეკონომიკის თეორიის ერთ ერთი ძირითადი პრობლემა?

სინერგეტიკა არის სამეცნიერო კვლევების დისციპლინადშორისი მიმართულება, და ამიტომ არ შეიძლება მისი იდენტიფიცირება რომელიმე ცალკე აღებულ დისციპლინასთან. იგი სულ უფრო მეტად იძენს ზოგადმეცნიერული მეთოდოლოგიის ფუნქციას მეცნიერული კვლევებისათვის არა ამატრო საბუნებისმეტყველო მეცნიერებებში, არამედ სოციოლოგიაში, პოლიტოლოგიაში, ლინგვისტიკაში, ისტორიულ მეცნიერებებში და სხვ.

გ) კონსტრუქცივიზმი

როგორც მეცნიერების ფილოსოფიის დამოუკიდებელი მიმდინარეობა კონსტრუქცივიზმი გაჩნდა 80-ან წლებში და მალევე მიიპყრო მეცნიერთა ყურადღება. მაგრამ ამ იდეებით დაინტერესდნენ არა მარტო მეცნიერები, არამედ ჟურნალისტები, ფსიქოთერაპევტები, სასულიერო მოღვაწეები, ჰუმანიტარები. რა

თქმა უნდა, ეს იდეები არ იყო ყველასათვის მისაღები, მაგრამ სავსებით ცხადია, რომ მათ მოახდინეს მნიშვნელოვანი გავლენა დასავლეთის ინტელექტუალების მსოფლმხედველობაზე.

არსებობს მჭიდრო კავშირი კონსტრუქცივიზმსა და სინერგეტიკას შორის. სინერგეტიკის მსგავსად, კონსტრუქცივიზმი წარმოიშვა ცოდნის სხვადასხვა სფეროში მთელი რიგი მეცნიერული კონცეპციების და კვლევების განზოგადების შედეგად. საინტერესოა, რომ მრავალი ეს კონცეპცია მიეკუთვნება ორივე დისკურსს. ამიტომ, ი. პრიგოჟინის, გ. ხაკენის, ბ. მანდელბროტის და სინერგეტიკის სხვა ფუძემდებლების სახელებთან ერთად სულ უფრო ხშირად სახელდება ხ. ფიორსტერი, უ. მატურანა, ფ. ვარელა და სხვა ავტორები, რომლებმაც საფუძველი ჩაუყარეს კონსტრუქცივიზმს. კონსტრუქცივიზმმა დიდი გავლენა მოახდინა სოციოლოგიაზე. გერმანელი მაცნიერი ნიკლას ლუმანი (1927 – 1998) იყო ერთერთი პირველთაგანი, რომელმაც შექმნა სოციალური ფილოსოფიის სისტემა კონსტრუქცივიზმის ისეთ ფუნდამენტალურ იდეებზე დაყრდნობით, როგორცაა აუტოპოეზისი, ოპერაციული ჩაკეტილობა და კაუზალური გახსნილობა, თვითრეფერენცია და გარერეფერენცია და სხვ. ნ. ლუმანის შრომები წარმოადგენენ კონსტრუქცივიზმის სოციოლოგიურ ვერსიას და მოიხსენიება კონსტრუქცივიზმის კლასიკურ შრომებთან ერთად.

ეპისტემოლოგიური თვალსაზრისით კონსტრუქცივიზმის მთავარი იდეა მდგომარეობს მტკიცებაში, რომ თავის ცნობიერებაში ადამიანი კი არ ასახავს გარე სამყაროს, არამედ ახდენს მის კონსტრუქციას. ჩვენ ყოველთვის ვერ ვაცნობიერებთ გარკვეულ ორაზროვნებას, რომელიც წარმოიშვება რეალობის აღქმის პროცესში. ადამიანი აღიქვავს ობიექტების ფიზიკურ თვისებებს, მათ ფორმას, ფერს, მდებარეობას სივრცეში და ა.შ. და მიუხედავად იმისა, რომ დამკვირვებელთა აღქმაში შეიძლება აღმოჩნდეს განსხვავებები, ეს განსხვავებები შეიძლება ავხსნათ ობიექტური მიზეზებით. ამ რეალობას კონსტრუქცივისტები უწოდებენ პირველი რიგის რეალობას. მაგრამ ობიექტების ფიზიკური თვისებების

გარდა არსებობს სინამდვილის სხვა ასპექტიც. ეს არის ის მნიშვნელობები, საზრისები და ფასეულობები, რომელსაც ადამიანი ანიჭებს ამ ობიექტებს. ობიექტებისადმი მინიჭებული საზრისების და ფასეულობების ამ სამყაროს კონსტრუქცივისტები უწოდებენ მეორე რიგის რეალობას. პირველი რიგის რეალობისგან განსხვავებით, ამ რეალობაში არ არსებობს ობიექტური კრიტერიუმები. ეს სამყარო არის რთული კომუნიკაციური პროცესების, სოციალური კონსტრუირების რეზულტატი.

პირველი და მეორე რიგის რეალობებს შორის განსხვავება კარგად ჩანს ოქროს მაგალითზე. ოქროს ფიზიკური თვისებები განეკუთვნება პირველი რიგის რეალობას. და მისი ფიზიკური თვისებების თაობაზე რაიმე უთანხმოების შემთხვევაში, იგი ადვილად შიძლება გადაწყდეს ექსპერიმენტალური გზით. მაგრამ ოქროს გააჩნია აგრეთვე ეკონომიკური ფასეულობა. და მის ფასეულობას არაფერი საერთო არ გააჩნია მის ფიზიკურ თვისებებთან. როგორც ეკონომიკური ფასეულობა ოქრო არსებობს სულ სხვა განზომილებაში და აღიქმება ადამიანის მიერ როგორც (მის მიერვე კონსტრუირებული) მეორე რიგის სინამდვილე. ობიექტური სამყარო ვერანაირი მნიშვნელობით ვერ იქნება გამოყენებული როგორც რეფერენტულო სისტემა. ცნობიერების წრიული ორგანიზება არ იძლევა საკუთარი წარმოდგენების და შეფასებების ფარგლებს გარეთ გასვლის საშუალებას. ჩვენ თვითონ ვქმნით ნივთების საზრისებს, მნიშვნელობებს, ვანიჭებთ მათ ფასეულობებს.

საკვირველია, მაგრამ კონსტრუქცივიზმი ორგანულად ერთვის კიბერნეტიკის თეორიულ წარმოდგენებს. კიბერნეტიკამ ძალზე დიდი რილი ითამაშა კონსტრუქცივიზმის დაბადებაში. თავისი არსებობის დასაბამიდანვე, 1940-1950 წწ. (ნ. ვინერის, უ. როს ეშბის, ხ. ფონ ფიორსტერის კონცეპციები) კიბერნეტიკის ერთერთ ცენტრალურ იდეას წარმოადგენდა ცირკულარული, ანუ წრიული მიზეზ-შედეგობრივი კავშირები. საინტერესოა, რომ წარმოდგენა წრიული კაუზალობის შესახებ არის ერთერთი ფუძემდებლური იდეა აგრეთვე

სინერგეტიკაში, რომელიც არის კიბერნეტიკის მემკვიდრე. ციკლური კაუზალობის, როგორც კიბერნეტიკის და სინერგეტიკის ფუნდამენტალური წარმოდგენების მეტაფორულ სახეს წარმოადგენს გველი, რომელიც შთანთქავს თავისივე კუდს.

თავისი ცოდნის და შეფასებების საფუძველზე სუბიექტი ურთიერთქმედებს სინამდვილესთან, რის შედეგადაც იცვლება სინამდვილე, რომელსაც იგი შეიმეცნებს. ანუ დაკვირვება და შემეცნება არ არის პასიური აქტი. დაკვირვება და სინამდვილე ცვლიან ერთმანეთს ურთიერთქმედების პროცესში. ანუ მიზეზი და შედეგი ერთმანეთს განაპირობებენ ამ წრიული კაუზალობის პროცესში. ფორმალურად ეს პროცესი შეიძლება გამოვხატოდ ასე:

$$x = F(x),$$

სადაც x – არის სისტემის ელემენტებს შორის მიმდინარე ნებისმიერი პროცესი, ხოლო F – ამ პროცესებს შორის ურთიერთკავშირის ფორმა. სისტემებს, რომელშიც ადგილი აქვთ ასეთ წრიულ პროცესებს, ეწოდება თვითრეფერენტული სისტემები. ასეთი სისტემები არის ავტონომური, ორგანიზაციულად ჩაკეტილი და გააჩნიათ მრავალი სხვა უნიკალური თვისება.

ასეთი სისტემების საინტერესო თვისებურებას წარმოადგენს ის, რომ მათ გააჩნიათ ეგრედწოდებული "საკუთარი მნიშვნელობები" და "საკუთარი ქცევა". საქმე იმაშია, რომ სისტემის გარემოსთან ურთიერთქმედების პროცესებში არ არსებობს ცალსახა შესაბამისობა შემავალ და გამომავალ სიგნალებს შორის. ანუ, გარემოს ზემოქმედებაზე სისტემის რეაქცია დამოკიდებულია არა მხოლოდ ამ ზემოქმედების ხასიათზე, არამედ აგრეთვე სისტემის მდგომარეობაზეც, რომელიც, თავის მხრივ, განპირობებულია სისტემის წინამორბედი მდგომარეობით და გარემოს წინამორბედი ზემოქმედებით. გამომავალი რეაქცია გავლენას ახდენს თავის მომავალ ცვლილებებზე. სისტემა განიცდის ევოლუციას და იძენს საკუთარ ისტორიას. ანუ, გამომავალი სიგნალი არ არის უშუალო რეაქცია შემავალ სტიმულზე. იგი დამოკიდებულია სისტემის საკუთარ სტრუქტურაზე და

სტრუქტურის მიმდინარე მდგომარეობაზე და იმ რეკურსიულ პროცესებზე, რომელიც იყო ინიცირებული შემავალი სიგნალით. სისტემის ასეთი ქცევა იძენს "საკუთარი ქცევის" ხასიათს და იგი ვერ ჩაითვლება როგორც ჩვეულებრივი რეაქცია გარე ზემოქმედებაზე ამ სიტყვის პირდაპირი გაგებით.

რა თქმა უნდა, ყოველივე ზემოთქმული არ არის საკმარისი კონსტრუქცივიზმის სრულად დახასიათებისთვის, მაგრამ ესეც საკმარისი უნდა იყოს იმის დასაანახად, რომ კონსტრუქცივიზმის იდეები მკვეთრად უპირისპირდება ტრადიციულ ზოგადმეცნიერულ პარადიგმას. ამიტომაც, მათი მიღებისა და გათავისებისათვის არ არის საკმარისი მათი ცოდნა. საჭიროა დრო ამ იდეებთან შესაჩვევად.

4. ეკონომიკური მოღვაწეობა. ძირითადი ცნებები.

ა) მოღვაწეობის ტელეოლოგიური სტრუქტურა.

ეკონომიკური მოღვაწეობის არსი რჩება უცვლელი მიუხედავად იმისა, თუ ვინ არის ამ მოღვაწეობის სუბიექტი, ინდივიდი, ერი, თუ კაცობრიობა, და მიუხედავად იმისა, არის ეს ეკონომიკა ნატურალური, საბაზრო თუ რეგულირებადი. იცვლება მხოლოდ მისი არსის გამოხატვის ფორმები. ეკონომიკური მოღვაწეობა წარმოადგენს ზოგადად მიზანშეწონილი მოღვაწეობის ერთერთ გამოლენას. ეს არის ადამიანის გონებით და ნებით რეგულირებადი მოღვაწეობა. შესაბამისად, ადამიანის მიერ მიღებული გადაწყვეტილებები ეფუძნება არა კომფორტის და დისკომფორტის გრძნობების კალკულაციას, არამედ გონების არგუმენტებს და შეფასებებს, გამომდინარე სუბიექტის საერთო ინტერესებიდან. ეს არის რაციონალური გადაწყვეტილებები.

"გონიერი ნების" გადაწყვეტილების წყალობით ხდება სამუალებების ერთმანეთთან ურთიერთქმედებაში მოყვანა ისე, რომ მათი ურთოერთქმედების რეზულტატები შეესაბამებოდნენ დასახულ მიზნებს. მაგრამ მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად საჭირო ზოგი ობიექტი არის შეზღუდული, ზოგი – არა. ისინი შეზღუდულია ან შეუზღუდავია სუბიექტური აზრით. ზოგიერთი ობიექტის

რაოდენობა საკმარისია მოთხოვნილებების სრულად დასაკმაყოფილებლად, ზოგი კი – არა. შეზღუდულ ობიექტებს სუბიექტი ეპყრობა ყაირათიანედ, ახდენს მათი ხარჯის კალკულაციას, აღიქვავს მათ როგორც მიზნის რეალიზაციის **საშუალებებს**. ხოლო შეუზღუდავ ობიექტების იგი არ ეპყრობა ყაირათიანად, არ აწარმოებს მათი ხარჯის კალკულაციას, და მის მიერ აღიქმება როგორც მიზნის რეალიზაციის **პირობები**.

მოღვაწეობა შედგება ცალკეული მოქმედებებისაგან. მოქმედების სტრუქტურული კომპონენტებია **მიზანი, საშუალება და რეზულტატი**.

მიზანი – არის დაუკმაყოფილებელი მოთხოვნილება. ამასთანავე, ეს არის გაცნობიერებული მოთხოვნილება, რომლის დაკმაყოფილებაც ხდება მხოლოდ და მხოლოდ მიზანშეწონილი მოღვაწეობის მეშვეობით, ე.ი. საშუალებების ხარჯვის გზით. მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება საჭიროებს შესაბამისი საშუალებებით "გადახდას". რადგან მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად საჭიროა საშუალებების "გადახდა", ამიტომ მიზნის დასახვა გულისხმობს არჩევანის გაკეთებას საშუალებებსა და რეზულტატებს შორის. ამასთანავე, რადგან ერთი და იგივე საშუალებებით შესაძლებელია სხვადასხვა მიზნების რეალიზება, ამიტომ მიზნის დასახვა გულისხმობს არჩევანს სხვადასხვა მიზნებს შორის, და შესაბამისად, ალტერნატიულ რეზულტატებს შორის. მიზნის დასახვა ყოველთვის გულისხმობს არჩევანის გაკეთებას.

საშუალება – ეს არის ობიექტი, რომელიც განწირულია იმისთვის, რომ მსხვერპლად შეეწიროს მიზნის რეალიზებას, ანუ რეზულტატს. საშუალება არის რაღაც ისეთი, რასაც გააჩნია სარგებლიანობა. სარგებლიანობა ხომ არის მოთხოვნილების დაკმაყოფილების უნარი. ამიტომ, საშუალების სარგებლიანობა განისაზღვრება ყველაზე პრიორიტეტული მოთხოვნილების სიდიდით, რომლის დაკმაყოფილებაც მას შეუძლია. საშუალების ფუნდამენტალური თვისება არის ის, რომ იგი განწირულია "ცვეთისათვის" და განადგირებისათვის. თუ საშუალებები იქნა გამოყენებული ამა თუ იმ რეზულტატის მისაღებად, მაშინ შეუძლებელი

ხდება მისი გამოყენება სხვა რეზულტატების მიღებისთვის, რადგან ისინი უკვე დახარჯული იქნება, აღარ იქნებიან. თუ ისინი აღარ იქნებიან, მაშინ აღარც სარგებლიანობა იქნება მათი. ამიტომ, მოთხოვნილების დაკმაყოფილების და რეზულტატის მიღების შემდეგ, იმ გამოყენებული საშუალებების სარგებლიანობა, რომელნიც შეზღუდულია მოთხოვნილებებთან შედარებით, აღიქმება როგორც მსხვერპლად გაღებული სარგებლიანობა, ანუ, როგორც ხარჯი. ხოლო თუ ის, რაც აუცილებელია მიზნის რეალიზებისთვის არ არის შეზღუდული, მაშინ იგი არ განიხილება როგორც საშუალება, და მისი გამოყენების შემდეგ, მისი სარგებლიანობა არ აღიქმება როგორც ხარჯი. მისდამი დამოკიდებულება არ არის ყაირათიანი. ეს უკვე არის არა საშუალება, არამედ მოღვაწეობის **პირობა**. საშუალებების შეზღუდულობა აუცილებელს ხდის მათი ხარჯვის შეთანაზომებას მიღებულ რეზულტატებთან, რასაც ვერ ვიტყვით პირობების შესახებ. მიზნების რეალიზაცია დამოკიდებულია პირობების მხოლოდ არსებობაზე. ხოლო მათი რაოდენობრივი განსაზღვრულობა არ მიიღება მხედველობაში მათი შეუზღუდაობის გამო.

რეზულტატი – არის რეალიზებული მიზანი, ანუ, დაკმაყოფილებული მოთხოვნილება. ის, რაც თავდაპირველად არსებობდა იდეის სახით, ახლა არსებობს რეალურად. იდეა რეალიზებულია. ამასთანავე, რეზულტატი შეიცავს არა მარტო მიზანს, არამედ საშუალებებსაც, რომლებიც დაიხარჯა მიზნის რეალიზაციის პროცესში. ანუ, იგი შეიცავს თავის თავში ხარჯებს, რადგან იმ საშუალებების სარგებლიანობა, რომლებიც სუბიექტმა გაიღო მიზნის რეალიზაციის გამო, ვერ იქნება მის მიერ აღქმული სხვაგვარად, თუ არა როგორც ხარჯი. ამიტომ რეზულტატი არის მიზნის და მსხვერპლად გაღებული საშუალებების ერთობლიობა, არის დაკმაყოფილებული მოთხოვნილებისა და ხარჯის (მსხვერპლად გაღებული სარგებლიანობის) ერთობლიობა.

რეზულტატი არის გარკვეული მიზეზის შედეგი და ჩვეულებრივი შედეგისგან განსხვავდება იმით, რომ მისი გამომწვევი მიზეზი არის ადამიანი, მისი

თავისუფალი ნება, და არა შემთხვევითი მიზეზი. ადამიანის მიზანშეწონილი მოღვაწეობა, აღებული მთლიანობაში, როგორც ცალკეული აქტების ერთობლიობა, არის იგივე კაუზალობა, მაგრამ ადამიანის გონების და ნების მიერ განხორციელებული და წარმართული. ამიტომ, ისევე როგორც ყოველი შედეგი არის სხვა შედეგის მიზეზი, ასევე ყოველი რეზულტატი არის საშუალება (ან პირობა) სხვა რეზულტატის მისაღებად. და რადგან რეზულტატი არის რეალიზებული მიზანი, ამიტომ, ცხადი ხდება მიზნის, საშუალების და რეზულტატის არსებითი ერთიანობა. ეს არის რეფლექსურ კავშირში მყოფი კატეგორიები, რომლებიც საზრისს იძენენ მხოლოდ ერთმანეთს მეშვეობით, ხოლო ერთმანეთის გარეშე არ გააჩნიათ საზრისი.

მიზანშეწონილი მოღვაწეობა შედგება მოქმედებებისგან და ყოველ მათგანს გააჩნია თავისი ფუნქცია. მოქმედება არის მიზნის, საშუალების და რეზულტატის ერთობლიობა, სადაც რეზულტატი არის საშუალებების ფუნქცია. მაგრამ რეზულტატი არის რეალიზებული მიზანი. და რადგანაც მიზნად ისახება საშუალებების მიღება სხვა მიზნებისათვის, ამიტომ გამოდის, რომ ერთი მოქმედების საშუალება არის სხვა მოქმედებების რეზულტატების ფუნქცია. ანუ საშუალებებსა და რეზულტატებს შორის არსებობს არა ცალმხრივი კავშირი, არამედ ურთიერთკავშირი. თუ რაიმე მოქმედების რეზულტატი ვერ გახდა სხვა მოქმედებისათვის საშუალება ან პირობა, მაშინ ასეთი რეზულტატი უსარგებლოა, ხოლო უსარგებლო რეზულტატისათვის მსხვერპლად გაღებული საშუალებები – დაკარგულია.

ამასთანავე ცხადია, რომ ცალკეული მოქმედებები, რომლებიც ორგანიზებულნი არიან ერთიანი სისტემის ფარგლებში და მასში ასრულებენ მკაცრად განსაზღვრულ ფუნქციებს, უნდა ემორჩილებოდნენ რაღაც ერთ უზენაეს მიზანს, რომელიც ანიჭებს აზრს ამ მოღვაწეობას. ყოველი მიზნის რეალიზაცია გადაიქცევა საშუალებად უფრო მაღალი მიზნის მიღწევისათვის და ასე შემდეგ, სანამ არ იქნება მიღწეული უზენაესი მიზანი – ბედნიერება, რომელიც

ადამიანისათვის წარმოადგენს თვითმიზანს და რომელიც როგორც კანონი განსაზღვრავს ყველა დანარჩენ მიზნებს, როგორც მასთან მიმავალ აუცილებელ საფეხურებს.

ეკონომიკური მოღვაწეობის მთლიანობა გულისხმობს, რომ ყოველი მისი მოქმედება არის აუცილებელი. რომ მასში ადგილი არა აქვს შემთხვევით მოქმედებას. ოპტიმალური ეკონომიკური მოღვაწეობა შეიცავს ყველა იმ, და მხოლოდ იმ მოქმედებებს, რომელიც აუცილებელია, და ამით ამომწურავად განსაზღვრავს თავის თავს. არსებითად მთლიანობა გულისხმობს მხოლოდ აუცილებელ შემადგენელ ნაწილებს და არ გულისხმობს შემთხვევით ნაწილებს. მოქმედებებს შორის უნდა არსებობდეს ურთიერთთანხმობა და ჰარმონია. ასეთ შემთხვევაში მოღვაწეობა მთლიანობაში ღებულობს დასრულებული და ჩაკეტილი სისტემის ხასიათს.

ბ) მოთხოვნილებები, სარგებლიანობა და ხარჯები. ეკონომიკური დოვლათი.

ეკონომიკური მოღვაწეობა, ისევე როგორც საერთოდ მიზანშეწონილი მოღვაწეობა, არის სუბიექტის ობიექტებთან ურთიერთქმედების ფორმა. ამ ურთიერთქმედების პროცესში იცვლება სუბიექტის დამოკიდებულება ობიექტებთან. ამ ურთიერთობებს ასახავენ კატეგორიაბი – მოთხოვნილება, სარგებლიანობა, ხარჯები და დანაკარგები.

ზოგადად **მოთხოვნილება** არის სუბიექტსა და ობიექტს შორის არსებული წინააღმდეგობა. ეს არის სუბიექტის უკმაყოფილება არსებული რეალობით, რომელიც უბიძგებს მას შეცვალოს იგი ჯერარსის შესახებ მისი წარმოდგენების თანახმად. ზოგადად **სარგებლიანობა** არის სუბიექტის დამოკიდებულება ობიექტთან, რომელიც იძლევა მისი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების შესაძლებლობებს და რომელიც ამ პროცესში განწირულია განადგურებისთვის. მაგრამ თუ რაიმე დოვლათის რაოდენობა შეზღუდულია მოთხოვნილებასთან

შედარებით, მაშინ საჭირო ხდება არჩევანის გაკეთება იმის თაობაზე თუ რომელი მოთხოვნილება დაკმაყოფილდეს, და რომელი – არა. შეზღუდული დოვლათის სარგებლიანობა არის **ეკონომიკური სარგებლიანობა**, რომელიც იძლევა ალტერნატიული მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების საშუალებას. ხოლო დაკმაყოფილების შემდეგ, რის შედეგადაც შეზღუდული დოვლათი ნადგურდება, მისი სარგებლიანობა აღიქმება როგორც ხარჯი. **ეკონომიკური ხარჯი** არის იმ შეზღუდული დოვლათის სარგებლიანობა, რომელიც შეეწირა მოთხოვნილების დაკმაყოფილებას, ანუ, არის მოთხოვნილების დაკმაყოფილების "საფასური". საჭიროა ხაზგასმით აღინიშნოს, რომ ხარჯი არის არა თვით დოვლათი, რომელიც განადგურდა მოთხოვნილების დაკმაყოფილების პროცესში, არამედ მისი სარგებლიანობა. ამიტომ, ეკონომიკური ხარჯები, ისევე როგორც ეკონომიკური სარგებლიანობა, არის სუბიექტის დოვლათთან დამოკიდებულების ერთერთი ფორმა. ხარჯები საჭიროა იქნას გაგებული როგორც ალტერნატიული მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების მსხვერპლად გაღებული შესაძლებლობები. რადგან თვით სარგებლიანობა არის გაგებული როგორც ალტერნატიული მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების უნარი. ამასთანავე უნდა აღინიშნოს, რომ ხარჯი ყოველთვის არის სასარგებლო ხარჯი, რადგან მისი მეშვეობით ერთერთი ალტერნატიული მოთხოვნილება იყო დაკმაყოფილებული და, ესეიგი, მიღებული იქნა სასარგებლო რეზულტატი. **ეკონომიკური დანაკარგი** არის სუბიექტის დამოკიდებულება უშედეგოდ გამოყენებულ შეზღუდულ დოვლათთან. ანუ, არის დამოკიდებულება მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების დაკარგულ შესაძლებლობებთან. ეს არის უშედეგო ეკონომიკური ხარჯები. თუ მათი გამოყენების შემდეგ ეკონომიკური სარგებლიანობა არ გადაიქცა ხარჯად, მაშასადამე იგი გადაიქცა დანაკარგად. დანაკარგები, ისევე როგორც ხარჯები, არის განადგურებული სარგებლიანობები. მაგრამ ხარჯებს შეესაბამება დაკმაყოფილებული მოთხოვნილებები, ხოლო დანაკარგებს – დაუკმაყოფილებელი მოთხოვნილებები. ამიტომ არაეფექტური ხარჯები ყოველთვის შეიძლება წარმოვიდგინოთ როგორც ეფექტური ხარჯების და

დანაკარგების ჯამი, რომელშიც ტრანსფორმირდა მოხმარებული დოვლათის სარგებლიანობა.

რადგან სუბიექტის მოთხოვნილების დაკმაყოფილების შესაძლებლობები გამპირობებულია მის მფლობელობაში არსებული შეზღუდული დოვლათით, შესაბამისად, ეკონომიკური სარგებლიანობებით, ამიტომ მას უჩნდება საკუთრების ზრდის მოთხოვნილება. **ეკონომიკური მოთხოვნილება** არის ეკონომიკური სარგებლიანობის მქონე შეზღუდული დოვლათის ფლობის ზრდის მოთხოვნილება, ანუ, საკუთრების ზრდის მოთხოვნილება.

მოთხოვნილება, სარგებლიანობა, ხარჯები და დანაკარგები იმყოფებიან რეფლექსიურ ურთიერთდამოკიდებულებაში, ისინი გულისხმობენ ერთმანეთს და ერთმანეთის გარეშე არ გააჩნიათ საზრისი. ასე მაგალითად, სარგებლიანობა ასახავს მოთხოვნილებას და განპირობებულია მის მიერ. მოთხოვნილება არ არის აქტუალური მოთხოვნილება, თუ არ არსებობს მისი დაკმაყოფილების რეალური შესაძლებლობები, ანუ, თუ არ არსებობს სარგებლიანობა. ხოლო სარგებლიანობა არის მოთხოვნილების დაკმაყოფილების შესაძლებლობა და, ესეიგი, წარმოუდგენელია მოთხოვნილების გარეშე. სარგებლიანობა განწირულია იმისთვის, რომ გარდაოქმნას ხარჯად ამ დანაკარგად, რადგან მისი დანიშნულებაა, რომ იქნას გამოყენებული და მსხვერპლად გაღებული მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად.

როგორც ვხედავთ, მოთხოვნილება, სარგებლიანობა და ხარჯი (დანაკარი) ქმნიან რეფლექსიური კატეგორიების ერთიან სისტემას, რომლებიც შეესაბამება მიზნებს, საშუალებებს და რეზულტატებს. ამ სუბიექტ-ობიექტური მიმართებების ასეთი ღრმა ნათესაური კავშირი, ის, რომ ყველა ისინი წარმოადგენენ ერთი და იგივე სუბიექტის ტელეოლოგიურ მიმართებას სხვადასხვა ობიექტებთან (რესურსების პროდუქტებად გარდაქმნის სხვადასხვა სტადიაზე) , ბადებს მათი რაოდენობრივი შეთანაზომების შესაძლებლობას და აუცილებლობას. სწორედ ამის წყალობით,

მიზანშეწონილ მოღვაწეობაში ჩათრეულ ობიექტებთან სუბიექტის სპეციფიური, ტელეოლოგიური მიმართებები ასრულებენ იმ უხილავი ძაფების როლს, რომელთა მეშვეობითაც ხდება შესაძლებელი მოღვაწეობის რეგულირება და ოპტიმიზაცია.

თუ ეკონომიკური მოთხოვნილება არ არის გადახდისუნარიანი, არ არის უზრუნველყოფილი რესურსებით, მაშინ იგი ვერ ქმნს აქტივობის რეალურ სტიმულებს, არის არა რეალური, არამედ მხოლოდ პოტენციური მოთხოვნილება, რომელიც გარდაიქმნება რეალურ მოთხოვნილებად მაშინ, როდესაც გაჩნდება რესურსები. ეკონომიკურ მოღვაწეობაში მიზნებს საფუძვლად უდევს მხოლოდ გადახდისუნარიანი მოთხოვნილებები. ამის შედეგია, რომ რესურსები და მოთხოვნილებები ურთიერთგანაპირობებენ ერთმანეთს. რესურსები ბადებენ მოთხოვნილებებს, იმ გაგებით, რომ ისინი გარდაქმნიან პოტენციურ მოთხოვნილებებს რეალურ მოთხოვნილებად. ხოლო მოთხოვნილება ბადებს რესურსებს, რადგან ესა თუ ის ობიექტი აღიქმება რესურსად მხოლოდ მასთან მიმართებაში. რადგან თავისთავად ობიექტი არ არის რესურსი. როგორც მიზნის გარეშე არ არსებობს საშუალება, ხოლო საშუალების გარეშე – მიზანი, ასევე მოთხოვნილებების გარეშე არ არსებობს რესურსები, ხოლო რესურსების გარეშე – მოთხოვნილებები. პოტენციური მოთხოვნილებები და პოტენციური რესურსები მხოლოდ მაშინ გახდებიან რეალური, როდესაც "იპოვიან ერთმანეთს".

მიზანშეწონილი მოღვაწეობის პროცესში პროდუქტი იმთავითვე იქმნება როგორც რესურსი. მეტიც, პროდუქტი არ არის პროდუქტი, თუ მას არ ძალუძს იმ მოთხოვნილების დაკმაყოფილება, რომლისთვისაც იგი შეიქმნა, ანუ თუ იგი არ არის რესურსი. ამიტომ, მიზნის რეალიზაცია არის არა მარტო მოთხოვნილების დაკმაყოფილება, არამედ პოტენციური მოთხოვნილებების რეალურ მოთხოვნილებად გარდაქმნაც. გამოდის, რომ მიზანშეწონილი მოღვაწეობა არა მარტო აკმაყოფილებს მოთხოვნილებებს, არამედ თვითონვე ბადებს მათ წარმოებული რესურსების მეშვეობით და ამრიგად ბადებს თავისივე სტიმულებს.

ყოველი დაკმაყოფილებული მოთხოვნილება თავისივე თავში ატარებს სხვა, დაუკმაყოფილებელი მოთხოვნილებების ჩანასახს. და ყოველი დაუკმაყოფილებელი მოთხოვნილება არის წინამორბედი მოთხოვნილების დაკმაყოფილების რეზულტატი.

გ) ეკონომიკური თავისუფლება. საკუთრება და ეკონომიკური თავისუფლება.

როდესაც ცხოველს უჩნდება მოთხოვნილება, იგი პირდაპირ ითვისებს ბუნების ობიექტს და იკმაყოფილებს მოთხოვნილებას. ხოლო ადამიანი თვითონ აწარმოებს პროდუქტებს და შემდეგ მოიხმარს მათ. მაგალითად, ადამიანი პურს აწარმოებს არა მაშინ, როდესაც მოშოვა, არამედ მანამდე, სანამ მოშოვა, იცის რა წინასწარ, რომ ადრე თუ გვიან მას აუცილებლად მოშოვა. ანუ იგი პურს აწარმოებს არა უშუალოდ შიმშილის გრძნობის მოსაკლავად, არამედ პურის მარაგის შესაქმნელად, რომელიც დროებით გაათავისუფლებს მას თავის მოთხოვნილებებზე დამოკიდებულებისაგან. იგი გარდაქმნის სინამდვილეს და მიზანშეწონილი მოღვაწეობის შედეგად იღებს ახალ სინამდვილეს, რომელშიც გაჩნდა პურის მარაგი. შესაბამისად, პურის წარმოების სტიმული არ არის შიმშილის გრძნობა. ეკონომიკური მოღვაწეობის სტიმულებს საფუძვლად უდევს გონებით ნაკარნახევი სწრაფვა განთავისუფლდეს ობიექტურად არსებული გარე შეზღუდვებისაგან, ანუ გონება, და არა გრძნობა.

ამრიგად, **წარმოების** უშუალო მიზანია შესაძლებლობების (რესურსების და პირობების) შექმნა სამომხმარებლო მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად, და არა უშუალოდ მათი დაკმაყოფილება. (მათი დაკმაყოფილება არის სხვა პროცესის, **მოხმარების** პროცესის მიზანი.) მაგრამ ამ შესაძლებლობების შექმნა თვითონ არის ადამიანის ერთერთი მოთხოვნილება. მეტიც, სწორედ ეს არის სპეციფიური, ქვემარტივად ადამიანური მოთხოვნილება, რომელიც არ გააჩნიათ ცხოველებს – ეს არის მოთხოვნილება განთავისუფლდეს არსებულ სინამდვილეზე თავისი

დამოკიდებულებისაგან, ეს არის თავისუფლების მოთხოვნილება. ეს არის მოთხოვნილება, რომელიც ასახავს ადამიანის არსს. ცხოველისგან განსხვავებით მისი მოთხოვნილებაა არა მხოლოდ **იარსებოს**, არამედ იყოს ადამიანი და, ესეიგი, **იყოს თავისუფალი**. ამიტომ გამოდის, რომ ეკონომიკური მოღვაწეობის მიზანია არა უშუალოდ მატერიალური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება, არამედ მათზე დამოკიდებულებისაგან განთავისუფლება, განთავისუფლება გარე სინამდვილეზე დამოკიდებულებისაგან, რომელსაც ბადებენ მატერიალური მოთხოვნილებები. ანუ, ეკონომიკური მოღვაწეობის მიზანია ეკონომიკური თავისუფლების მოპოვება.

ამრიგად, შეზღუდული დოვლათის **მოხმარების** მოთხოვნილებასთან ერთად, სუბიექტს უჩნდება შეზღუდული დოვლათის **ფლობის** მოთხოვნილებაც. მის მოთხოვნილებათა სისტემაში იბადება წინააღმდეგობა, რომელიც ბადებს ეკონომიკური მოღვაწეობის ოპტიმიზაციის სტიმულებს. ერთის მხრივ, შეზღუდული დოვლათის ფლობა, საკუთრება, სუბიექტს სჭირდება იმისთვის, რომ იქონიოს მათო მოხმარების შესაძლებლობები. მაგრამ, მეორეს მხრივ, შეზღუდული დოვლათის მოხმარება ანადგურებს მის საკუთრებას, ანუ ამ შესაძლებლობებს.

ამ წინააღმდეგობის გადაწყვეტა შესაძლებელი ხდება ისეთი მოხმარებით და, ესეიგი, მის საკუთრებაში არსებული შეზღუდული დოვლათის ისეთი განადგურებით, რომლის შედეგადაც მისი საკუთრება იქნება აღდგენილი და კიდევ გაზრდილი. ეს გულისხმობს შეზღუდული რედურსების საწარმოო დანიშნულებით მოხმარებას, მათ მოხმარებას საწარმოო რესურსების სახით. ხოლო, რესურსების ეგრედწოდებული არასაწარმოო მოხმარების შემთხვევაში, საკუთრება ნადგურდება, მაგრამ ასეთი მოხმარების შედეგად ხდება თვითონ სუბიექტის აღწარმოება (როგორც მესაკუთრის, და როგორც აქტორის), რომლის გარეშეც არც საკუთრება არსებობს, და არც მისი გაზრდა არის შესაძლებელი. სუბიექტი ცდლობს როგორც წარმოების, ისე მოხმარების სფეროს ოპტიმიზაციას.

როგორც ეკონომიკურ სუბიექტს, რომლის მიზანია საკუთრების ზრდა, მას ებადება სტიმული თავი შეიკავოს, შეზღუდოს, არასაწარმოო მოხმარება, რადგან ეს ხელს უწყობს საკუთრების შენარჩუნებას. მეორეს მხრივ, მას ებადება მეწარმეობის სტიმული, ანუ შეზღუდული დოვლათის საწარმოო მოხმარების სტიმული, რადგან ეს ხელს უწყობს საკუთრების ზრდას.

საკუთრების ზრდის ეკონომიკური მოთხოვნილება ბადებს მეწარმეობის და ყაირათიანობის სტიმულებს, როგორც ეკონომიკურ აქტიურობის ძირითად სტიმულებს. მეწარმეობა გულისხმობს **სამეწარმეო რისკს**, ხოლო ყაირათიანობა გულისხმობს მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებისგან **თავშეკავებას**. ანუ, საკუთრების გაზრდა საჭიროებს როგორც მეწარმეობას, ისე მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებისგან თავშეკავებას. ერთიც და მეორეც დაკავშირებულია სუბიექტის სულიერ ძალისხმევასთან, ნებისყოფის დაძაბვასთან. ამიტომ, რაც არ უნდა უცნაურად ჟღერდეს, ეკონომიკური მოღვაწეობა, ისევე, როგორც საერთოდ ნებისმიერი მიზანშეწონილი მოღვაწეობა, არესებითად არის ადამიანის სულის მოღვაწეობა, სულიერი მოღვაწეობა. ასეთო დასკვნა გარდუვალად გამომდინარეობს ეკონომიკური მოღვაწეობის ტელეოლოგიური ანალიზიდან. მე-20 საუკუნის გამოჩენილი ეკონომისტი **ლუდვიგ მიზესი**, რომელეც სწორედ ტელეოლოგიური პოზიციებიდან აანალიზებს ეკონომიკას, წერს:

"ეკონომიკური თეორია არ არის მეცნიერება საგნებსა და მატერიალურ ობიექტების შესახებ; ეს არის მეცნიერება ადამიანების, მათი ზრახვებისა და მოქმედებების შესახებ. დოვლათი, საქონელი, სიმდიდრე და ყველა დანარჩენი ქმედების ამსახველი ცნება არ წარმოადგენენ ბუნების ელემენტებს; ისინი არიან ადამიანის ზრახვებისა და მოქმედებების ელემენტები. ის, ვისაც უნდა მათი შესწავლა, არ უნდა იყურებოდეს გარე სამყაროში; მან უნდა ეძიოს ისინი მოღვაწე ადამიანების ზრახვებში .... . წარმოება არ არის რაიმე ფიზიკური, მატერიალური ან გარეგნული; იგი არის სულიერი და გონებრივი ფენომენი."
(Мизес Л. фон. Человеческая деятельность: Трактат по экономической науке. Челябинск: Социум, 2005. С. 92, 144.)

როგორც უკვე აღინიშნა, რეალურ, აქტუალურ მოთხოვნილებებს ბადაბენ მათი დაკმაყოფილების შესაძლებლობები. მაგრამ, საკუთრება სწორედაც რომ იძლევა საკუთრების კიდევ უფრო მერად გაზრდის შესაძლებლობებს. შეზღუდული

დოვლათის წარმოებისათვის საჭიროა შეზღუდული დოვლათის მოხმარება. ნაკლებად დეფიციტური დოვლათიდან იწარმოება მეტად დეფიციტური დოვლათი. სწორედ ამაზე დაიყვანება შეზღუდული დოვლათის წარმოება და აღწარმოება. შესაბამისად, საკუთრების ზრდა ბადებს მისი შემდგომი ზედის მოთხოვნილებას. გამდიდრების მოთხოვნილება არის თვითმზარდი მოთხოვნილება.

ასე რომ, ეკონომიკური მოღვაწეობის მიზანი არის საკუთრების ზრდა, რომლის საშუალებასაც წარმოადგენს თვითონ საკუთრება. ხოლო რეზულტატი, როგორც რეალიზებული მიზანი, არის გაზრდილი საკუთრება, რომელიც, თავის მხრივ, ბადებს მისი შემდგომი ზრდის ახალ მიზნებს და შესაძლებლობებს. საკუთრება არის თვითმზარდი ეკონომიკური თავისუფლება.

5. ნატურალური ეკონომიკა.

ა) ეკონომიკური ფუნქციები.

ადამიანი არის ეკონომიკური მოღვაწეობის არა მარტო სუბიექტი, არამედ ობიექტიც. ადამიანის, როგორც ეკონომიკური მოღვაწეობის სუბიექტის, მიმართება გარე სინამდვილესთან გულისხმობს აგრეთვე მის მიმართებას საკუთარ თავთან, როგორც ობიექტთან. პირველი შეუძლებელია მეორეს გარეშე. სუბიექტი ეპყრობა გარე სინამდვილეს როგორც "მწარმოებელი" და "მომხმარებელი" ერთდროულად. გარდაქმნის რა გარე ობიექტებს, იგი ეპყრობა მათ როგორც პროდუქტებს, ხოლო როდესაც მოიხმარს მათ – ეპყრობა მათ როგორც რესურსებს. მაგრამ ამავე პროცესში იგი ურთიერთქმედებს თავის თავთან, რადგან თავისივე მოღვაწეობით იკმაყოფილებს თავის მოთხოვნილებებს. როგორც "მწარმოებელი" იგი ურთიერთქმედებს საკუთარ თავთან როგორც "მომხმარებელთან", რადგან აწარმოებს პროდუქტებს თავისივე მოხმარებისათვის. ხოლო როგორც "მომხმარებელი", მოიხმარს რა თავისივე წარმოებულ პროდუქტებს, იგი ურთიერთქმედებს თავის თავთან როგორც "მწარმოებელთან". მხოლოდ ამ ურთიერთქმედების წყალობით ეკონომიკური მოღვაწეობა

წარმოადგენს ერთ მთლიანობას როგორც საკუთარი აქტიობით თავისივე მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების ჩაკეტილი პროცესი.

პირველადი რესურსებიდან ეკონომიკური სუბიექტი აწარმოებს საბოლოო პროდუქტებს, ხოლო მოიხმარს რა საბოლოო პროდუქტებს, იგი ახდენს პირველადი რესურსების აღწარმოებას.² მეტიც, სუბიექტი თავისივე თავს განიხილავს როგორც წარმოების და მოხმარების მთავარ ობიექტს, ანუ თავისი მოღვაწეობის მთავარ რესურსს და მთავარ პროდუქტს. ამრიგად წრე შეიკრა. ერთი და იგივე სუბიექტში ერთდროულად ცხოვრობს "მწარმოებელიც" და "მომხმარებელიც". ამიტომ, ნებისმიერ ეკონომიკურ დოვლათსაც იგი ერთდროულად აღიქვავს როგორც პროდუქტს და როგორც რესურსს. როგორც მწარმოებელს და როგორც მომხმარებელს სუბიექტს გააჩნია ურთიერთსაპირისპირო ფუნქციები და, შესაბამისად, აქვს ურთიერთსაწინააღმდეგო მიმართება ერთი და იგივე დოვლათთან, რომელსაც იგი აწარმოებს და მოიხმარს. დოვლათი, რომელიც "მწარმოებლის" მიერ აღიქმება როგორც ხარჯის განსახიერება, "მომხმარებლის" მიერ აღიქმება როგორც სარგებლიანობის განსახიერება. და პირიქით. რადგან ის, რაც ერთისთვის წარმოადგენს რესურსს, მეორესთვის არის პროდუქტი. ეს ცნებები სარკისებურად აისახება ერთმანეთში. "მწარმოებლის" საბოლოო პროდუქტი, არის პირველადი რესურსი "მომხმარებლისთვის", ხოლო ის, რაც არის პირველადი რესურსი "მწარმოებლისთვის", არის საბოლოო პროდუქტი "მომხმარებლისთვის".

მეტიც, ფართო გაგებით, პროდუქტის წარმოების პროცესი, როგორც ასეთი, თვითონ არის რესურსების მიხმარების პროცესი, ხოლო რესურსების მოხმარების პროცესი არის პროდუქტის წარმოების პროცესი. შეუძლებელია წარმოება მოხმარების გარეშე, ან მოხმარება – წარმოების გარეშე. რადგან, საბოლოო ჯამში, წარმოებაც, და მოხმარებაც, არის ერთი სახის დოვლათის მეორეში გარდაქმნის პროცესი. პროდუქტსა და რესურსს შორის არსებობს ისეთივე რეფლექსიური

² ეს მოსაზრება ქვემოთ იქნება განმარტებული.

ურთიერთკავშირი, როგორც "მწარმოებელსა" და "მომხმარებელს" შორის. თვითეული ეს ცნება იძენს საზრისს მხოლოდ თავის საპირისპირო ცნებასთან ერთად და მასთან მიმართებაში.

"მწარმოებლის" და "მომხმარებლის" ფუნქციების შესრულებისას სუბიექტი ასრულებს ერთმანეთის საწინააღმდეგო მოქმედებებს. ერთი ფუნქციის შესრულებისას იგი მოიხმარს იმას, რასაც აწარმოებს მეორე ფუნქციის შესრულებისას. ამ თვალსაზრისით "მწარმოებლის" და "მომხმარებლის" ფუნქციები უარყოფენ ერთმანეთს, რადგან თვითოეული მათგანი ანადგურებს იმას, რასაც ქმნის მეორე მხარე. ამავდროულად, ისინი გულისხმობენ ერთმანეთს, რადგან ქმნიან იმას, რაც აუცილებელია მეორე მხარისთვის. თვითეული ფუნქციის შესრულება შესაძლებელია მხოლოდ მეორესთან ერთად. ისინი თითქოსდა ერთმანეთში ცვლიან თავის პროდუქტებს, რომლებიც წარმოადგენენ რესურსებს მეორე მხარისთვის. და თავისი რეზულტატების ასეთი "გაცვლის" გარეშე მოღვაწეობა დაიბლოკება. ამასთანავე, "მწარმოებელიც" და "მომხმარებელიც" ერთმანეთს აღოქვავენ როგორც "მესაკუთრეს", როგორც "პროდუქტების მესაკუთრეს" და როგორც "რესურსების მესაკუთრეს". ხომ ცხადია, რომ იმისათვის, რომ შესაძლებელი იყოს დოვლათის მოხმარება ან გაცვლა, აუცილებელია, რომ ამ დოვლათზე ვრცელდებოდეს სუბიექტის ნება, რომ იგი გყოს ამ დოვლათის მფლობელი.

ასე რომ, ერთი და იგივე სუბიექტი ასრულებს არა მარტო "მწარმოებლის" და "მომხმარებლის", არამედ აგრეთვე "პროდუქტების მესაკუთრის" და "რესურსების მესაკუთრის" ფუნქციებსაც. შესაბამისად, სუბიექტი ურთიერთქმედებს თავის თავთან არა მხოლოდ როგორც "მწარმოებელი" და "მომხმარებელი", არამედ აგრეთვე როგორც "პროდუქტების მესაკუთრე" და "რესურსების მესაკუთრე", რომლებიც უპირისპირდებიან ერთმანეთს მსგავსად მხარეებისა ბარტერულ გაცვლაში. "გაცვლა", როგორც ფუნქცია, როგორც სპეციფიური ურთიერთქმედება "მწარმოებელსა" და "მომხმარებელს" შორის, პოტენციურად იგულისხმება

ეკონომიკურ მოღვაწეობაში, როგორც ასეთში, მაშინაც კი, როდესაც ლაპარაკია ნატურალური მოღვაწეობის ერთსა და იგივე სუბიექტზე. მეტიც, გაცვლის ფუნქცია ჩადებულია არა მარტო "მწარმოებლისა" და "მოხმარებლის", როგორც სხვადასხვა "მესაკუთრეების" ურთიერთობებში, არამედ თვით წარმოების პროცესშიც, და მოხმარების პროცესშიც. რადგან ორივე შემთხვევაში საქმე გვაქვს გარკვეული ობიექტების სხვა ობიექტებში გარდაქმნასთან, რესურსების პროდუქტებში გარდაქმნასთან. გარკვეული აზრით, წარმოებაც, და მოხმარებაც, არის რესურსების პროდუქტებზე "გაცვლა".

როგორც ვხედავთ, ადგილი აქვს წარმოების, მოხმარების და გაცვლის არსებით ერთიანობას. მაგრამ, რადგან წარმოება, მოხმარება და მათ შორის გაცვლა გულისხმობს პროდუქტების რესურსებზე გაცვლის გარკვეულ პროპორციებს, ამიტომ ცხადია, რომ სიღრმისეული შინაგანი ერთიანობა არსებობს აგრეთვე ერთის მხრივ, ამ პროცესებსა და მეორეს მხრივ, განაწილებას შორის. წარმოება, მოხმარება, გაცვლა და განაწილება, როგორც ეკონომიკური მოღვაწეობის ფუნქციები, წარმოდგენელია ერთმანეთის გარეშე, მიუხედავად იმისა, რომ განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. ამრიგად, ერთი და იგივე სუბიექტის ეკონომიკური ფუნქციებს შორის „შრომის განაწილებაში“ უკვე მოცემულია ჩანასახური ფორმით შრომის განაწილება საბაზრო ეკონომიკის პირობებში. წარმოება, მოხმარება, გაცვლა და განაწილება წარმოადგენენ ეკონომიკური პროცესის, როგორც ერთი მთლიანობის, აუცილებელ შემადგენელ ნაწილებს. და თუ დაირღვევა ამ პროცესებს შორის შესაბამისობა და ჰარმონია, მაშინ დაირღვევა ეკონომიკური მოღვაწეობის მთლიანობაც.

წარმოება დაკავშირებულია რისკთან. შესაძლოა რესურსები დაიხარჯოს, მაგრამ პროდუქტი არ იქნას მიღებული. ხარჯი შესაძლოა გადაიქცეს დანაკარგებად. ამის მოწევი შეიძლება იყოს გაუთვალისწინებელი ბუნებრივი ან სოციალური პროცესები, შემთხვევითი გარემოებები. ამიტომ "მწარმოებელი" უნდა ახორციელებდეს "მეწარმის" ფუნქციას. მან უნდა აიღოს თავის თავზე

წარმოებასთან დაკავშირებული რისკი. ეს კი დაკავშირებულია ნებისყოფის დაძაბვასთან, ნების ძალისხმევასთან, ანუ "სუბიექტურ ხარჯებთან". რისკის საკუთარ თავზე აღების ფუნქცია დაკავშირებულია "წარმოების" ფუნქციასთან.

რადგან წარმოება დაკავშირებულია იმის რისკთან, რომ პროდუქტები შესაძლოა არ იქნას მიღებული, ამიტონ მოხმარებაც იმყოფება სამომხმარებლო რისკის ქვეშ, რომ დარჩება მოხმარებისათვის საჭირო პროდუქტების გარეშე. "მომხმარებელმა" უნდა შექმნას დანაზოგები, როგორც სადაზღვევო ფონდი. მაგრამ დანაზოგების შესაქმნელად აუცილებელია მომჭირნეობა და მიმდინარე მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებისაგან თავის შეკავება, რაც საჭიროებს ნების ძალისხმევას. მომხმარებლის თავშეკავება ისევეა დაკავშირებული "მომხმარებლის" ნების ძალისხმევასთან, როგორც "მეწარმეობა" - "მწარმოებლის" ნების ძალისხმევასთან. მოხმარება გულისხმობს "დაზოგვას", როგორც ეკონომიკურ ფუნქციას, ისევე, როგორც წარმოება გულისხმობს "მეწარმეობის" ფუნქციას".

როგორც "მეწარმე" და "დამზოგველი" სუბიექტი ურთიერთქმედებს დროში საკუთარ თავთან. "მწარმეებელმა" ახლა უნდა ჩადოს რესურსები წარმოებაში, რათა მიიღოს პროდუქტები მომავალში. ასევე "დამზოგველმა" ახლა უნდა გააკეთოს რესურსების დანაზოგები, რათა ჰქონდეს მომავალში მათი გამოყენების შესაძლებლობა. ანუ სუბიექტი ზღუდავს მიმდინარე მოხმარებას დღეს თავისივე მომავალი მოხმარების უზრუნველსაყოფად. და პირიქით, როდესაც სუბიექტი იძულებულია საგანგებო, გაუთვალისწინებელ ვითარებაში მოიხმაროს დოვლათი ადრე შექმნილი მარაგებიდან, მაშინ საქმე გვაქვს (საკუთარ თავთან) ვალში მოხმარებასთან. იგი ზრდის თავის მიმდინარე მოხმარებას თავისივე მომავალი მოხმარების შეზღუდვის ხარჯზე. ყოველივე ეს არის საწარმოო და სამომხმარებლო შესაძლებლობების დროში გადანაწილება. ამასთანავე ეს არის სუბიექტის საკუთარ თავთან მიმართება დროით განზომილებაში, დღევანდელი "მე"-ს მიმართება მომავალ "მე"-სთან.

იმის გაგება, რომ ურთიერთდაკავშირებული ეკონომიკური ფუნქციების სახით სუბიექტის ეკონომიკური მოღვაწეობა არის ტელეოლოგიური მიმართება არა მარტო გარე სამყაროსთან, არამედ აგრეთვე საკუთარ თავთან, ცხადი ხდება მხოლოდ ეკონომიკური ურთიერთობების განვითარების გარკვეულ ეტაპზე. უფრო სრულ ფორმას ეს ურთიერთკავშირები ღებულობენ საბაზრო ეკონომიკის პირობებში, როდესაც საზოგადოება ფორმირდება როგორც შრომის განაწილებაზე დაფუძნებული ერთიანი ეკონომიკური ორგანიზმი, რომელშიც სუბიექტები იწყებენ სპეციალიზაციას სხვადასხვა ფუნქციების განხორციელებაზე.

ანუ საბაზრო ეკონომიკა უკვე არსებობს ნატურალურ ეკონომიკაში ჩანასახურ მდგომარეობაში, რასაც სუბიექტი ვერ აცნობიერებს. რადგან, ინდივიდი, როგორც ნატურალური მეურნეობის სუბიექტი, სულაც არ აღიქვავს საკუთარ თავს თავისივე მოღვაწეობის ობიექტად (პროდუქტად და რესურსად). მით უფრო იგი არ აღიქვავს საკუთარ თავს "დანაწევრებულად" მწარმოებელზე და მომხმარებელზე, როგორც ორ მესაკუთრეზე, რომლებიც ერთმანეთში ცვლიან პროდუქტებს და რესურსებს. არ აღიქვავს საკუთარ თავს არც როგორც დროში გაორებულს, როგორც "მე-აწმყოში" და "მე-მომავალში", რომლებიც ერთმანეთში ცვლიან საწარმოო და სამომხმარებლო შესაძლებლობებს. ეს არის მხოლოდ და მხოლოდ სხვადასხვა ფუნქციები, რომლებსაც იგი ასრულებს ეკონომიკური მოღვაწეობის პროცესში. ამ ურთიერთკავშირებში ისევე ძნელი დასანახია საბაზრო ეკონომიკის მომავალი კონტურები, როგორც ემბრიონშია ძნელი დასანახი ზრდასრული ორგანიზმის მახასიათებლები, თუ წინასწარ არ ვიცით ისინი.

6. ეკონომიკური მოღვაწეობის ფუნქციონალური ჩაკეტილობა და კაუზალური გახსნილობა. ეკონომიკური მოღვაწეობა, როგორც ჩაკეტილი პროცესი.

რესურსების გარდაქმნას პროდუქტებად, რომლებიც გამოიყენება რესურსებად სხვა პროდუქტებისათვის, არა აქვს დასასრული და არის წრიული პროცესი, ანუ ჩაკეტილი წრე, რომელიც თავის თავში მოიცავს თვით ადამიანსაც, როგორც ერთ–

ერთ ელემენტს. მთლიანად მიზანშეწონილი მოღვაწეობა შეიძლება წარმოვიდგინოთ როგორც თვით ადამიანის "წარმოება" და "მოხმარება". ადამიანი არის ეკონომიკური მოღვაწეობის არა მარტო სუბიექტი, არამედ მთავარი ობიექტიც. ეს ნიშნავს, რომ, მართალია ადამიანი არ აცნობიერებს ამას, მაგრამ იგი არის თავისივე მოღვაწეობის პროდუქტიც და რესურსიც. საბოლოო ჯამში ადამიანის სამეურნეო საქმიანობა ხორციელდება მისი კონკრეტული საბოლოო მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად. და ამ პროცესში ადამიანი, როგორც სამუშაო ძალა, და როგორც მეწარმე, არის წარმოების მთავარი ფაქტორი. სწორედ მისი ფიზიკური და ინტელექტუალური ძალისხმევით იქმნება ის დოვლათი, რომლითაც იგი იკმაყოფილებს თავის მოთხოვნილებებს. სამუშაო ძალის მოხმარება, ანუ ადამიანის შრომა, წარმოების სხვა ფაქტორების მომსახურებასთან ერთად, არის პირველადი რესურსი, რომლის გარეშეც შეუძლებელია საბოლოო პროდუქტების მიღება. მეორეს მხრივ, ამ პროდუქტების მოხმარება არის ადამიანის აღწარმოება, მისი შრომის უნარის აღწარმოება. მაშასადამე, ადამიანი, როგორც წარმოების მთავარი ფაქტორი, და მისი შრომა, როგორც ამ ფაქტორის მომსახურება, როგორც პირველადი რესურსი, არის აგრეთვე მისი მოღვაწეობის მთავარი პროდუქტი.

მაგრამ ახდენს რა იგი თავისი თავის, როგორც რესურსის, და როგორც პროდუქტის (ანუ, როგორც ობიექტის), აღწარმოებას, ამით იგი ახდენს თავის თავს აღწარმოებს აგრეთვე როგორც სუბიექტის თავისი მოთხოვნილებებით. ამიტომ ადამიანის საბოლოო მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება ნიშნავს ახალი მოთხოვნილებათა სისტემის აღწარმოებას. ეს ნიშნავს, რომ მოღვაწეობის პროცესში ხდება არა მარტო ადამიანის და მისი შრომის უნარის აღწარმოება, არამედ აგრეთვე წარმოების ყველა ფაქტორის, ყველა პირველადი რესურსის, მათ შორის ბუნებრივი რესურსების, აღწარმოებაც. რადგან თავის თავად ობიექტები არ არიან წარმოების ფაქტორები. ისინი გარდაიქმნებიან ასეთად მხოლოდ ადამიანის მოთხოვნილებებთან მიმართებაში. ამიტომ, ეგრედწოდებულ "არააღწარმოებად" ბუნებრივ რესურსებსაც კი "ქმნის" ადამიანი იმ გაგებით, რომ სწორედ მისი

მოთხოვნილებები გარდაქმნიან ბუნების ობიექტებს წარმოების ფაქტორებად, ხოლო წარმოების ფაქტორების მომსახურებას – პირველად რესურსებად. ადამიანის სამომხმარებლო მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება, და ამის მეშვეობით ადამიანის აღწარმოება თავის ახალ მოთხოვნილებებთან ერთად, ტელეოლოგიური თვალსაზრისით ნიშნავს, ამავედროულად, პირველადი, არააღწარმოებადი ბუნებმბრივი რესურსების "აღწარმოებას". გარდა ამისა, ადამიანი ახდენს საკუთარი თავის როგორც სუბიექტის, როგორც მფლობელის, მესაკუთრის აღწარმოებას, რომელიც ახორციელებს თავის ძალაუფლებას ობიექტებზე, რომელსაც იგი აწარმოებს და მოიხმარს.

მთლიანად ეკონომიკური მოღვაწეობა წარმოგვიდგება რაგორც ჩაკეტილი პროცესი, რომელშიც ჩართულია ადამიანიც (როგორც თავისი მოღვაწეობის მთავარი რესურსი და პროდუქტი), და ბუნების ობიექტებიც. ამ პროცესში ჩართული ყველა დოვლათი ერთდროულად არის რესურსიც და პროდუქტიც. პირველადი რესურსების მოხმარება არის შუალედური პროდუქტების წარმოება, მათი მოხმარება კი, თავის მხრივ, არის საბოლოო პროდუქტების წარმოება, ხოლო საბოლოო პროდუქტების მოხმარება არის ისევ პირველადი რესურსების აღწარმოება და ა.შ.. ერთი დოვლათის წარმოებაში და მოხმარებაში მომხდარი ცვლილებები გარდუვალად აისახება დანერჩენი დოვლათის წარმოებაზე და მოხმარებაზე. ეს არის რთული სისტემა, რომელიც საჭიროებს რეგულირებას.

7. რესურსები და პროდუქტები.

თუ რომელიმე დოვლათის წარმოებას და მოხმარებას განვიხილავთ როგორც უსასრულოდ განახლებად პროცესს, მაშინ მივიღებთ ამ დოვლათის აღწარმოების პროცესს. დოვლათის აღწარმოება წარმოადგენს ნაკადს, რომელიც განისაზღვრება დროის ერთეულში. თუ გავითვალისწინებთ ყველა დოვლათის წარმოების და მოხმარების საყოველთაო ურთიერთკავშირებს, როგორც უკვე აღიბიშნა, მივიღებთ, რომ ერთობლივად ყველა სახის დოვლათის აღწარმოების პროცესი

წარმოადგენს ერთიან ჩაკეტულ სისტემას. ამრიგად გვაქვს უსასრულოდ აღწარმოებადი ნაკადების ჩაკეტილი სისტემა, რომელთაგანაც მთავარია ადამიანის აღწარმოება. დოვლათის ნაკადების ამ ჩაკეტილ სისტემაში ყველა ნაკადს შორის უნდა არსებობდეს სრული შესაბამისობა როგორც დროის, ისე მოცულობის მიხედვით.

დოვლათი (პროდუქტი და რესურსი) არის დოვლათი მხოლოდ ადამიანის მოთხოვნილებებთან მიმართებაში. მაგრამ თავის თავად იგი არ არის დოვლათი, არამედ არიან მატერიალური ობიექტები, რომლებიც ურთიერთქმედებენ ერთმანეთთან, რის შედეგადაც ერთნი ნადგურდებიან და მათ მაგივრად ჩნდებიან სხვანი. ამიტომ ნაკადების სისტემა, როგორც ერთი სახის დოვლათის მეორეში გარდაქმნის უწყვეტი პროცესები, ჩაკეტილ სისტემას წარმოადგენს მხოლოდ ტელეოლოგიური თვალსაზრისით, მხოლოდ ადამიანის მოთხოვნილებებთან მიმართებაში, რომელთა დაკმაყოფილება და კვლავ აღმოცენება პერმანენტულად მიმდინარეობს. მაგრამ თვის მატერიალურ განსახიერებაში ეს პროცესები წარმოადგენენ მხოლოდ და მხოლოდ ერთი ნაირსახეობის ობიექტების მეორეში გარდაქმნას ბუნების ობიექტური კანონების თანახმად, კაუზალობის თანახმად. ეს არის ჩვეულებრივი ფიზიკური, ქიმიური, ბიოლოგიური და სხვა პროცესები, რომლებიც შეუქცევადად მიმდინარეობენ დროში. ამიტომ, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში იმ გარემოებას, რომ ეს პროცესები მიმდინარეობს ადამიანის მოთხოვნილებების შესაბამისად, მაშინ ერთი ნაირსახეობის ობიექტების მეორეში მატერიალური გარდაქმნები, არის არა ჩაკეტილი სისტემა, არამედ სინამდვილის ცალმხრივი გარდაქმნის, ბუნების შეუქცევადი გარდაქმნის პროცესი. ანუ, ეკონომიკური სისტემას ახასიათებს ერთდროულად ფუნქციონალური ჩაკეტილობა და კაუზალური გახსნილობა.

თუ ეკონომიკურ მოღვაწეობას განვიხილავთ როგორც აღწარმოების ჩაკეტილ პროცესს, მაშინ დროის ფიქსირებულ პერიოდთან (როგორც დროის ათვლის პირობით ერთეულთან) მიმართებაში ზოგირთი დოვლათის აღწარმოების ციკლი

საჭიროებს უფრო მეტს, ზოგის კი – უფრო ნაკლებ დროს, ვიდრე ზემოხსენებული პერიოდი. ზოგი დოვლათი მთლიანად იხარჯება და კვლავ იწარმოება დროის ერთი ინტერვალის ფარგლებში. ზოგი დოვლათი კი, მისი ცვეთის კვალდაკვალ, პერიოდულად საჭიროებს გამოცვლას, ახლით ჩანაცვლებას. რადგან მოხმარების პროცესში მისი ცვეთა ხდება თანდათან, მრავალი (პირობითად ფიქსირებული) პერიოდის განმავლობაში. შესაბამისად, დოვლათის ერთი ნაწილი წარმოადგენს ძირითად დოვლათს (საშუალებებს, ფონდებს), ხოლო მეორე ნაწილი – საბრუნავ დოვლათს (საშუალებებს, ფონდებს). მაგრამ ცხადია, რომ ძირითადი და საბრუნავი საშუალებები არის ფარდობითი ცნებები, და მთლიანად არიან დამოკიდებულნი დროის ინტერვალზე, რომელიც მიჩნეულია პირობით ერთეულად. რადგან ყოველ დოვლათს გააჩნია საწარმოო და სამომხმარებლო ციკლის სხვადასხვა ხანგრძლიობა. ამიტომ ამ ინტერვალის შემცირების შემთხვევაში ზოგი საბრუნავი საშუალება გარდაიქმნება ძირითად საშუალებად, ხოლო ამ ინტერვალის გაზრდის შემთხვევაში – ზოგი ძირითადი საშუალება გარდაიქმნება საბრუნავ საშუალებად. ამასთანავე საჭიროა ხაზგასმით აღინიშნოს, რომ ძირითად და საბრუნავ საშუალებებად იყოფა არა მარტო საწარმოო დანიშნულების დოვლათი, არამედ სამომხმარებლო დოვლათიც.

წარმოების და მოხმარების ძირითადი საშუალებები არის კაპიტალური დოვლათი. მათგან მიღებული მომსახურება ქმნის აუცილებელ პირობებს შეზღუდული დოვლათის და ადამიანის აღწარმოების ნორმალური მიმდინარეობისათვის. ამასთანავე, კაპიტალური დოვლათი თვითონ არის წარმოების პროდუქტი. ამიტომ იმისათვის, რომ პერიოდულად მოხდეს ამორტიზირებული საშუალებების ახლით ჩანაცვლება (და ახლის დამატება), საჭიროა გამუდმებით რესურსების დაზოგვა მათი წარმოებისათვის და, ესეიგი, რესურსების ამოღება მიმდინარე მოხმარებისათვის განკუთვნილი დოვლათის წარმოებიდან. ამრიგად, მიმდინარე მოხმარებისათვის (როგორც საწარმოო, ისე სამომხმარებლო დანიშნულების) დოვლათის წარმოების პარალელურად აუცილებელია რესურსების დაზოგვა და მათი ინვესტირება კაპიტალური დოვლათის

წარმოებაში, და ესეიგი, საჭიროა შეიზღუდოს მიმდინარე მოხმარების დოვლათის წარმოება. ესეიგი საჭიროა მომჭირნეობა და მიმდინარე მოხმარების შეზღუდვა.

როგორც უკვე აღინიშნა, წარმოება დაკავშირებულია წარმოების რისკთან, რომ პროდუქტები არ იქნება მიღებული და, ესეიგი, მოხმარებაც დაკავშირებულია იმის რისკთან, რომ დარჩება მოხმარებისთვის საჭირო პროდუქტების გარეშე. ამიტომ სუბიექტმა უნდა შექმნას მზა პროდუქციის მარაგი, როგორც სადაზღვევო ფონდი. შესაბამისად, მან უნდა აწარმოოს საბოლოო პროდუქტები უფრო მეტი, ვიდრე ეს საჭიროა მიმდინარე მოხმარებისათვის. მაგრამ გარდა ამისა, საბოლოო პროდუქტი საჭიროა პირობების შესაქმნელად მოღვაწეობის არასაწარმოო სფეროებისთვის. საჭიროა ინვესტიციები ადამიანის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ყველა იმ სფეროში, რომელნიც საჭიროებენ მატერიალურ დოვლათს, მაგრამ თვითონ არ განეკუთვნებიან მატერიალურ წარმოებას. არასაწარმოო სფეროში იწარმოება არამატერიალური დოვლათი, იქმნება "ადამიანური კაპიტალი", რომელიც, თავისი მომსახურებით, ქმნის იმ სოციალურ და სულიერ გარემოს, რომლის გარეშეც ეკონომიკა ვერ იფუნქციონირებს ნორმალურად. რადგან ეკონომიკა ვერ იფუნქციონირებს მეცნიერების, განათლების, ჯანდაცვის, მართლწესრიგის და სხვ. დარგების გარეშე; შესაბამისი სოციალური ინსტიტუტების და სულიერად განვითარებული ადამიანის და, შესაბამისად, რელიგიის, ხელოვნების, სამართალის, პოლიტიკის და სხვ. აქტივობების გარეშე.

ამრიგად, პირველადი რესურსები შედგება აუცილებელი და დაზოგილი რესურსებისგან, ხოლო საბოლოო პროდუქტი შედგება აუცილებელი და ზედმეტი პროდუქტისგან. დაზოგილი რესურსების ინვესტირება ხდება ფიზიკური კაპიტალის წარმოებაში (ამორტიზირებული კაპიტალის ჩანაცვლების და ახალი კაპიტალის შექმნის მიზნით). ხოლო ზედმეტი პროდუქტის ინვესტირება ხდება ადამიანურ კაპიტალში. შესაბამისად, ნატურალური ეკონომიკის პირობებში სუბიექტი ასრულებს არა მარტო წარმოების, მოხმარების და ფლობის, არამედ

აგრეთვე მეწარმეობის, დაზოგვის და (ფიზიკურ და ადამიანურ კაპიტალში) ინვესტირების ფუნქციას.

ეკონომიკური მოღვაწეობის არსიდან გამომდინარეობს, რომ პროდუქტების სარგებლიანობა სუბიექტისთვის მეტია, ვიდრე მსხვერპლად გაღებული რესურსების სარგებლიანობა. წინააღმდეგ შემთხვევაში რესურსების პროდუქტებად გარდაქმნა დაკარგავდა აზრს. მაგრამ, რესურსების პროდუქტებად გარდაქმნა არის წრიული პროცესი, რომელიც მოიცავს როგორც წარმოების, ისე მოხმარების სფეროს. წარმოების სფეროში პირველადი რესურსები გარდაიქმნება საბოლოო პროდუქტებად. საბოლოო პროდუქტების ეკონომიკური სარგებლიანობა მეტია, ვიდრე იმ აუცილებელი რესურსების სარგებლიანობა, რომლითაც ისინი იყვნენ წარმოებული. ამიტომ, რესურსების პროდუქტებად გარდაქმნის ყველა ეტაპზე ადგილი აქვს ზედმეტი სარგებლიანობის შექმნას. რადგან წარმოების შემთხვევაში ადგილი აქვს ახალი პროდუქტის შექმნას, რომლის ეკონომიკური სარგებლიანობა მეტია დახარჯული რესურსების ეკონომიკურ სარგებლიანობაზე. და რადგა ეს ასეა თვითთელი პროდუქტის შემთხვევაში, ამიტომ მთლიანად ეკონომიკაშიც საბოლოო პროდუქტის სარგებლიანობა აღემატება მის მიმდინარე წარმოებაზე დახარჯული პირველადი რესურსების სარგებლიანობას ზედმეტი სარგებლიანობის სიდიდით. ეკონომიკური სარგებლიანობის ეს ნამეტი მიღებულია სამეწარმეო მოღვაწეობის შედეგად.

ანალოგიურად, პირველადი რესურსების აღწარმოების სფეროში (ანუ მოხმარების სფეროში) აღწარმოებული პირველადი რესურსების ეკონომიკური სარგებლიანობა აღემატება მათი აღწარმების პროცესში მოხმარებული საბოლოო პროდუქტის სარგებლიანობას. ეკონომიკური სარგებლიანობის ეს ნამეტი მიღებულია მომხმარებელთა მომჭირნეობის, თავშეკავების წყალობით. ამიტომ, ზედმეტი სარგებლიანობის, უფრო ზუსტად, დაზოგილი სარგებლიანობის შექმნას ადგილი

აქვს აგრეთვე საბოლოო პროდუქტის პირველად რესურსებად გარდაქმნის ეტაპზეც.

ამრიგად, სარგებლიანობის მატება წარმოადგეს პერმანენტულ პრიცესს. როგორც პროდუქტის ერთეულის წარმოებაზე, ისე რესურსის ერთეულის აღწარმოებაზე მსხვერპლად გაიღება უფრო ნაკლები ეკონომიკური სარგებლიანობა, ვიდრე მათი ფაქტიური სარგებლიანობა. ამიტომ, პირველადი რესურსის ერთეული ისევე შეიცავს თავის თავში დაზოგილ სარგებლიანობას, როგორც საბოლოო პროდუქტის ყოველი ერთეული შეიცავს ზედმეტ სარგებლიანობას. შესაბამისად, ეკონომიკური სარგებლიანობის ზრდას ადგილი აქვს წარმოების სფეროში, და მის დაზოგვას – მოხმარების სფეროში. ეს დამატებული სარგებლიანობა განივთებულია ზედმეტ პროდუქტებში და დაზოგილ რესურსებში.

ასე რომ, ზედმეტი სარგებლიანობა იქმნება მეწარმეობით, ხოლო სარგებლიანობის დაზოგვა ხდება ყაირათიანობით. ამიტომ ნებისმიერი ეკონომიკური დოვლათის სარგებლიანობა აღემატება მასში განივთებულ ხარჯებს, ზედმეტი, ან დაზოგილი სარგებლიანობის სიდიდით.

ეკონომიკური ფასეულობა

დოვლათის ბუნებრივი სარგებლიანობა განპირობებულია ობიექტის ბუნებრივი თვისებებით (ფიზიკური, ქიმიური და ა.შ. თვისებები, ფორმა, მდებარეობა, და სხვ.), რომელთა მეშვეობითაც მას შეუძლია ადამიანის მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება. ეკონომიკური სარგებლიანობა განპირობებულია, ჯერ ერთი, სუბიექტის ცოდნით, რომ ობიექტს გააჩნია ეს თვისებები, და მეორეც, იმის ცოდნით, რომ მოთხოვნილებებთან შედარებით ეს დოვლათი შეზღუდულია და ამიტომ გარკვეული მსხვერპლის და ძალისხმევის გარეშე იგი ვერ გახდება სუბიექტისათვის ხელმისაწვდომი და მის მიერ გამოყენებული. რაც შეეხება ეკონომიკურ ფასეულობას, ზემოხსენებული ცოდნის გარდა, დოვლათის ფასეულობა განპირობებულია სუბიექტის ძალაუფლების, მისი ნების

გავრცელებით დოვლათზე. შესაძლოა სუბიექტმა იცოდეს, რომ დოვლათს გააჩნია მისი მოთხოვნილების დაკმაყოფილების უნარი. მაგრამ ამის ცოდნა არ არის საკმარისი იმისთვის, რომ ეს დოვლათი წარმოადგენდეს მისთვის ფასეულობას. გარდა ამისა აუცილებელია, რომ დოვლათი იმყოფებოდეს მისი ნების განკარგულებაში, ანუ, სუბიექტი უნდა ფლობდეს მას. მხოლოდ ამ შემთხვევაშია შესაძლებელი, რომ იგი გახდეს საშუალება სუბიექტის მიზნების განსახორციელებლად, მიანიჭოს მას ეკონომიკური თავისუფლება და, ამრიგად, წარმოადგენდეს მისთვის ეკონომიკურ ფასეულობას.

ეკონომიკური სარგებლიანობა ვერ იქნება გამოყენებული სუბიექტის მიერ წინასწარ არჩევანის გაკეთების და გადაწყვეტილების მიღების გარეშე. შესაბამისად, ეკონომიკური სარგებლიანობა არის არა უბრალოდ სარგებლიანობა, როგორც მოთხოვნილების დაკმაყოფილების შესაძლებლობა. ეს არის სპეციფიური სარგებლიანობა, რომელიც აძლევს სუბიექტს შესაძლებლობას გააკეთოს თავისუფალი არჩევანი ალტერნატიული მოთხოვნილებებიდან და დაიკმაყოფილოს ესა თუ ის კონკრეტული მოთხოვნილება. იგი აკმაყოფილებს ადამიანის სპეციფიურ მოთხოვნილებას – თავისუფლების მოთხოვნილებას. სწორედ ამიტომ, იგი არის არა უბრალოდ სარგებლიანობა, არამედ **სამომხმარებლო ფასეულობა**. ხოლო ვინაიდან არჩევანი თავის თავად უკვე გულისხმობს ალტერნატივებზე უარის თქმას, ამიტომ, მოთხოვნილების დაკმაყოფილება ეკონომიკური სარგებლიანობის მეშვეობით, გარდუვალად დაკავშირებულია ხარჯებთან. **ეკონომიკური ხარჯი** არის ალტერნატიული მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების მსხვერპლად გაღებული შესაძლებლობები, ესეიგი, მსხვერპლად გაღებულ ეკონომიკური თავისუფლება, და, როგორც ასეთი, არის **საწარმოო ფასეულობა**. რადგან რესურსების სარგებლიანობა მათი გამოყენების შემდეგ გადაიქცევა ხარჯად, ეს ნიშნავს, რომ დახარჯულ რესურსების სამომხმარებლო ფასეულობა გარდაიქმნება წარმოებული პროდუქტის საწარმოო ფასეულობად. ამასთანავე, პროდუქტის სრული საწარმოო ფასეულობა შედგება **ობიექტური და სუბიექტური ხარჯებისაგან**. "ობიექტური"

რესურსების ხარჯებთან ერთად, სუბიექტური ხარჯები, რომელიც დაკავშირებულია სამეწარმეო რისკთან და თავშეკავებასთან (მოხმარების შეზღუდვასთან), არის დოვლათის წარმოების სრული ხარჯების აუცილებელი კონპონენტი. ამიტომ პროდუქტის სარგებლიანობის ნამეტი მისი წარმოების ობიექტურ ხარჯებთან (დახარჯული რესურსების სარგებლიანობასთან) შედარებით იღებს ზედმერი ფასეულობის ფორმას. **ზედმეტი ფასეულობა** არის ეკონომიკური ფასეულობის და, ესეიგი, ეკონომიკური თავისუფლების, ნამეტი, რომელიც მიიღება რისკის და თავშეკავების ტვირთით განპირობებული სუბიექტის ნების ძალისხმევით. ფასეულობის ტელეოლოგიური კონცეფციის თანახმად ეკონომიკური ფასეულობა იქმნება ეკონომიკური სუბიექტის სულიერი ძალებით.

რესურსების სარგებლიანობა ნადგურდება რესურსების განადგურებასთან ერთდ. ხოლო პროდუქტების სარგებლიანობა არის ახლად შექმნილი პროდუქტის სარგებლიანობა, რომელიც აღემატება მსხვერპლად გაღებული რესურსების სარგებლიანობას. ამიტომ, პროდუქტში განივთებული ზედმეტი სარგებლიანობა, არის არა დახარჯული რესურსების სარგებლიანობაზე დამარებული სარგებლიანობა, არამედ პროდუქტის ახლადშექმნილი სარგებლიანობის ნაწილი. მაგრამ იქამდე, სანამ შეიქმნება პროდუქტი, გარდუვალაა ჯერ რესურსების მოხმარება, განადგურება და, ესეიგი, მათი სარგებლიანობის მსხვერპლად გაღება. ამასთანავე, არ არსებობს არავითარი გარანტია, რომ 1) პროდუქტი და მისი სარგებლიანობა აუცილებლად იქნება შექმნილი, და რომ 2) ახლად შექმნილი სარგებლიანობა იქნება მსხვერპლად გაღებულ სარგებლიანობაზე მეტი. ამიტომ, ზედმეტი სარგებლიანობის შექმნა დაკავშირებულია სამეწარმეო რისკთან. ანალოგიურად, აღწარმოებული რესურსების სარგებლიანობა არის ახალი რესურსების სარგებლიანობა. იგი აღემატება მსხვერპლად გაღებულ, ანუ მოხმარებულ, პროდუქტების სარგებლიანობას, რაც დამოკიდებულია სუბიექტის ყაირათიანობის და თავშეკავების ხაროსხზე. თავშეკავება არის რესურსების ზედმეტი სარგებლიანობის შექმნის წყარო.

რადგან სუბიექტი ერთდროულად არის მწარმოებელიც და მომხმარებელიც, და დოვლათსაც აღიქვავს ერთდროულად როგორც სარგებლიანობის მქონე რესურსს და ხარჯის ფასად მიღებულ პროდუქტს, ამიტომ ამ დოვლათსაც აღიქვავს ერთდროულად როგორც სამომხმარებლო და როგორც საწარმოო ფასეულობას. **ეკონომიკური ფასეულობა არის სამომხმარებლო და საწარმოო ფასეულობების ერთობლიობა.**

ეკონომიკური ფასეულობა უნდა განვასხვავოთ საბაზრო ფასეულობისგან, რომელიც წარმოადგენს ფასეულობის გამოვლენის კერძო შემთხვევას ეკონომიკური მოღვაწეობის გარკვეულ ისტორიულ პირობებში. ადამიანს არ შეუძლია არსებობა ეკონომიკური მოღვაწეობის გარეშე, ხოლო მოღვაწეობას – ფასეულობის გარეშე. ამიტომ ფასეულობები არსებობენ მოუხედავად იმისა ადგილი აქვს ნატურალურ, საბაზრო, თუ რეგულირებად ეკონომიკას. მაგრამ საბაზრო ეკონომიკის შემთხვევაში ფასეულობა იღებს საბაზრო ფასეულობის ფორმას, რომელიც იზომება ფულით, როგორც სპეციალური საზომი ერთეულით. ეკონომიკური ფასეულობა საფუძვლად უდევს საბაზრო ფასეულობას და მასთან მიმართებაში არის საწყისი კატეგორია ისევე, როგორც ნატურალური ეკონომიკა არის ეკონომიკური მოღვაწეობის საწყისი ფორმა საბაზრო ეკონომიკასთან შედარებით.

ეკონომიკური მოღვაწეობის ოპტიმიზაცია

როგორც უკვე აღინიშნა, წარმოების და მოხმარების სფეროებში რესურსები და პროდუქტები აღიქმებიან ურთიერთსაპირისპირო ფორმით. ის, რაც ერთ სფეროში აღიქმება რესურსად, მეორეში აღიქმება როგორც პროდუქტი, და პირიქით. შესაბამისად, დოვლათი, რომელიც ერთ სფეროში აღიქმება როგორც სარგებლიანობა, მეორეში აღიქმება როგორც ხარჯები. მაგრამ ეკონომიკის, როგორც მთლიანობის, თვალსაზრისით, ანუ, ზოგადეკონომიკური

თვალსაზრისით, რესურსები არის ის, რასაც სუბიექტი მოიხმარს, ხოლო პროდუქტები – რასაც აწარმოებს (მიუხედავად იმისა, თუ რომელ სფეროზეა ლაპარაკი). ამასთანავე, რესურსები აღიქმება როგორც სარგებლიანობა, ხოლო პროდუქტები – როგორც ხარჯები.

ამ ზოგადეკონომიკური პოზიციებიდან გამომდინარე (ანუ, წარმოების და მოხმარების სექტორებს შორის განსხვავების იგნორირების შემთხვევაში), იმისათვის, რომ არსებულ რესურსებით მოღებელი იქნეს მაქსიმალური სარგებლიანობის მქონე პროდუქტები, მთლიანად ეკონომიკაში რესურსები უნდა იქნას ოფტიმალურად განაწილებული. ანუ განაწილებული ისე, რომ რესურსების ხარჯის ყოველ ერთეულზე (მსხვერპლად გაღებულზე სარგებლიანობის მისაღებად) მოდიოდეს წარმომადგენელი პროდუქტების ერთნაირი სიდიდის სარგებლიანობა. მაგრამ ფაქტიურად ადგილი ყოველთვის აქვს რაღაც გადახრას რესურსების ოპტიმალური განაწილებიდან. ზოგიერთი დოვლათის შემთხვევაში, ეკონომიკური სარგებლიანობა, რომელიც მოდის ხარჯის ერთეულზე, საშუალოზე მეტია, სხვა შემთხვევაში – ნაკლებია. პირველ შემთხვევაში ვიღებთ **დეფიციტს**, მეორეში – **სიჭარბეს**. ეს ნიშნავს, რომ რესურსების გარკვეული ნაწილი იხარჯება ნაკლები ეკონომიკური სარგებლიანობის მქონე (ჭარბი) დოვლათის საწარმოებლად, რის გამოც ისინი აღარ ყოფნის მეტი სარგებლიანობის მქონე (დეფიციტური) დოვლათის წარმოებას. დეფიციტი და სიჭარბე იზომება დოვლათის ფაქტიური რაოდენობის ოპტიმალურისგან გადახრის ხარისხით. ხოლო ოპტიმალურია ის რაოდენობა, რომლის დროსაც მიღწეულია ხაეჯების თანაბარსარგებლიანობა, ანუ, ხარჯების სტრუქტურის შესაბამისობა მოთხოვნილებათა სტრუქტურასთან. ამრიგად, პროდუქტების ჭარბწარმოება დარგების ერთ ნაწილში იწვევს წარმოების დეფიციტურობას სხვა დარგებში. დეფიციტურობა და ჭარბწარმოება ურთიერთდაკავშირებული მოვლენებია. ეკონომიკური წონასწორობის პირობას წარმოადგენს ყველა დარგში გაწეული ხარჯების თანაბარსარგებლიანობა, რაც მიუთითებს ოფტიმალურობაზე, ანუ,

წარმოების და მოხმარების სტრუქტურის შესაბამისობაზე მოთხოვნილებათა სტრუქტურასთან.

მაგრამ ხარჯების თანაბარსარგებლიანობა არის ოპტიმალურობის მხოლოდ **გლობალური კრიტერიუმი**, რომელიც ხელს უწყობს დარგებს შორის რესურსების ოპტიმალურ განაწილებას. მაგრამ რესურსების ოპტიმალური გამოყენებისათვის არ რის საკმარისი მათი ოპტიმალური განაწილება. ხომ ცხადია, რომ ხარჯების თანაბარსარგებლიანობა არ გამორიცხავს ხარჯების ერთნაირად დაბალი ეფექტურობით გამოყენებას ყველა დარგში. საჭიროა აგრეთვე ეფექტური ტექნოლოგიების გამოყენება. პროდუქტების მაქსიმალური ერთობლივი სარგებლიანობის მიღება არსებული რესურსებით გულისხმობს აგრეთვე იმას, რომ ეს სარგებლიანობა მიღებულია მინიმალური ხარჯებით. ერთი შეუძლებელია მეორეს გარეშე. ამიტომ, ცალკეული ეკონომიკური გადაწყვეტილებების მიღებისას სუბიექტი ხელმძღვანელობს აგრეთვე ოპტიმალურობის **ლოკალური კრიტერიუმით**. იგი გულისხმობს არა ხარჯების თანაბარსარგებლიანობას, არამედ მაქსიმალურ სარგებლიანობას ხარჯების მინიმუმზე, და, ესეიგი, მაქსიმალურ ზედმეტ სარგებლიანობას. ოპტიმალურობის ლოკალური კრიტერიუმის თანახმად სუბიექტი ცდილობს არა მარტო სარგებლიანობის მაქსიმიზირებას ხარჯის ერთეულზე (არსებული რესურსებით ყველაზე უფრო დეფიციტური პროდუქტების გამოშვებას). იგი აგრეთვე ცდილობს სარგებლიანობის ერთეულზე გაილოს მინიმალური ხარჯები და, შესაბამისად, მათ წარმოებაში გამოიყენოს ეფექტური ტექნოლოგიები.

ოპტიმალურობის ლოკალური და გლობალური კრიტერიუმები ერთად ქმნიან ოპტიმალურობის საერთო კრიტერიუმს – **პარეტო ოპტიმალურობას**, რომელიც უზრუნველყოფს მაქსიმალური სარგებლიანობის მიღებას მინიმალური ხარჯებით მთლიანად სისტემურ, და არა ლოკალურ, დონეზე. ესეიგი, ოპტიმალურობის საერთო კრიტერიუმი გულისხმობს მთლიანად სისტემაში მაქსიმუმალური ერთობლივი დამატებული სარგებლიანობის წარმოებას და მის დაზოგვას

მიმდინარე მოხმარებისაგან. დეფიციტურ და ჭარბ დოვლათში ირღვევა ოპტიმალური თანაფარდობა სარგებლიანობასა და ხარჯებს შორის, რაც აისახება ზედმეტი ან დაზოგილი სარგებლიანობის ნორმის ოპტიმალური ნორმიდან გადახრაზე. მძაფრდება წინააღმდეგობა ეკონომიკური ფასეულობის შიგნით სამომხმარებლო და საწარმოო ფასეულობებს შორის, რომელშიც აისახება მთლიანად სისტემაში ჰარმონიის რღვევა წარმოებასა და მოხმარებას შორის. მაგრამ ეს ქმნის შესაბამის სტიმულებს, რომელნიც ხელს უწყობენ დეფიციტების და სიჭარბის აღმოფხვრას და წარმოებასა და მოხმარებას შორის ოპტიმალური პროპორციების აღდგენას. სუბიექტი ცდილობს გააფართოოს წარმოება და შეზღუდოს დეფიციტური დოვლათის მოხმარება და, მეორეს მხრივ – შეზღუდოს წარმოება და და გააფართოოს ჭარბი დოვლათის მოხმარება. ასე რომ, მოღვაწეობის ოპტიმიზაცია გულისხმობს რესურსებისა და პროდუქტების ნაკადებს შორის დაიცვას ოპტიმალური პროპორციები, რომლებიც შეესაბამება დაკმაყოფილებული და ახალი, დაუკმაყოფილებელი მოთხოვნილებების ნაკადებს. და მხოლოდ ერთად, ოპტიმალურობის ლოკალური და გლობალური კრიტერიუმები უზრუნველყოფენ მთლიანად მოთხოვნილებათა სისტემის მაქსიმალურ დაკმაყოფილებას არსებული რესურსების ეფექტური განაწილებით და გამოყენებით.

8. საბაზრო ეკონომიკა, როგორც ფუნქციონალურად ჩაკეტილი სისტემა

საბაზრო ეკონომიკა არის ერთიანი ეკონომიკური ორგანიზმი. მაგრამ განვითარების ამ ეტაპზე საზოგადოების ეკონომიკური მოღვაწეობა ჯერ არ არის მიზანშეწონილი მოღვაწეობა, არამედ ხორციელდება სტიქიურად, ბაზრის მეშვეობით. ხოლო ამ ორგანიზმის "უჯრედები" არიან კერძო სუბიექტები, რომელთა ეკონომიკური საქმიანობა წარმოადგენს მიზანშეწონილ მოღვაწეობას. შრომის განაწილების განვითარებასთან ერთად კერძო სუბიექტები იწყებენ სპეციალიზაციას საზოგადოების სხვადასხვა ეკონომიკური ფუნქციების

შესრულებაზე. ზოგი აწარმოებს საბოლოო ან შუალედურ პროდუქტს, ზოგიც ეწევა პირველადი რესურსების აღწარმოებას.

წარმოების ობიექტური ფაქტორების (შრომის, მიწის, კაპიტალის) მესაკუთრეები ახდენენ პირველადი რესურსების აღწარმოებას და ყიდიან მათ მეწარმეებზე. ამ რესურსებს წარმოადგენს დრო, რომლის განმავლობაშიც მეწარმეებს ეძლევათ უფლება ისარგებლონ კერძო მესაკუთრეების კუთვნილი **წარმოების ობიექტური ფაქტორებით**. ხოლო მეწარმეები საზოგადოებაზე (მომხმარებლებზე) ყიდიან **წარმოების სუბიექტური ფაქტორის** მომსახურებას, ანუ საკუთარ თავზე იღებენ პროდუქციის წარმოებასა და რეალიზაციასთან დაკავშირებულ სამეწარმეო რისკს.

ნატურალურ ეკონომიკაში რეფლექსიური კავშირები არსებობდა წარმოების და მოხმარების ფუნქციებს შორის, რომლებსაც ასრულებდა ერთი და იგივე სუბიექტი სხვადასხვა მოქმედებებით. საბაზრო ეკონომიკაში ამ ფუნქციებს ასრულებენ სხვადასხვა სუბიექტები, მაგრამ რეფლექსია ამ ფუნქციებს შორის რჩება ისეთივე, როგორც იყო ადრე. საბაზრო ეკონომიკაში, ისევე როგორც ნატურალურ ეკონომიკაში, საბოლოო პროდუქტების მოხმარება მოხმარების სექტორში წარმოადგენს პირველადი რესურსების აღწარმოებას წარმოების სექტორისათვის. ხოლო პირველადი რესურსების მოხმარება წარმოების სექტორში არის საბოლოო პროდუქტების წარმოება. თვითეული სექტორის პროდუქტი წარმოადგენს რესურსს მეორე სექტორისთვის. მათ შორის ჩნდება დიალექტიკური წინააღმდეგობა. თვითოეული სექტორი მოიხმარს იმას, რასაც აწარმოებს მეორე სექტორი. ანუ ყოველი მათგანი ანადგურებს იმას, რასაც მეორე – ქმნის. მაგრამ, სწორედ ამ წინააღმდეგობის წყალობით ისინი ქმნიან ერთ მთლიანობას. ისინი ხდებიან ერთმანეთისთვის საჭირო, ხდებიან ერთი მთლიანობის აუცილებელი ნაწილები. ეს მთლიანობა არის საბაზრო ეკონომიკა. ხოლო წინააღმდეგობა წარმოებასა და მოხმარებას შორის, როგორც ერთი მთლიანის ნაწილებს შორის, იხსნება გაცვლის გზით. ანუ საზოგადოების დონეზე მეორდება ყოველივე ის, რაც ნატურალურ ეკონომიკაში ხდებოდა ინდივიდის დონეზე.

ეკონომიკურ სუბიექტებს შორის გაცვლის პროპორციები უნდა უზრუნველყოფდეს თვითეული მხარის წარმოების მოცულობის შესაბამისობას მეორე მხარის მოხმარების მოცულობასთან. ასეთი შესაბამისობა უზრუნველყოფილია ოპტიმალური გაცვლითი პროპორციებით, ანუ წონასწორული საბაზრო ფასების სისტემით. ეკონომიკის მთლიანობა განპირობებულია იმით, რომ თვითეული სუბიექტი და თვითეული დარგი აწარმოებს პროდუქტებს და მოიხმარს რესურსებს ყველა სხვა სუბიექტის და დარგის წარმოებასა და მოხმარების შესაბამისად. რადგან თვითეული მათგანი მოიხმარს იმას, რასაც აწარმოებენ სხვები და აწარმოებს იმას, რასაც მოიხმარენ სხვები. ამიტომ მათი წარმოების და მოხმარების მოცულობები ერთმანეთთან შესაბამისობაში მოდის რესურსების და პროდუქტების გაცვლის მეშვეობით.

გაცვლის პროცესში იბადება ისეთივე რეფლექსიური კავშირები, როგორც წარმოების და მოხმარების სექტორებს შორის. თვითეული მხარე გაცვლაში თავაზობს თავის პროდუქტს შესაძენი პროდუქტის სანაცვლოდ. ამაში მდგომარეობს გაცვლის არსი. მოთხოვნა ყოველთვის არის გადახდისუნარიანი მოთხოვნა. თუ იგი არ არის გადახდისუნარიანი, მაშინ იგი არ არის ნამდვილი მოთხოვნა. მაგრამ მოთხოვნის გადახდისუნარიანობა უზრუნველყოფილია მიწოდებით. შესასყიდი საქონელის საფასური არის გასაყიდი საქონელი ან ფული (რომლის უკან დგას საქონელი). საქონელზე მოთხოვნა გულისხმობს ფულის მიწოდებას, ხოლო საქონლის მიწოდება გულისხმობს ფულზე მოთხოვნას. ანუ რეფლექსია არსებობს მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის, მყიდველსა და გამყიდველს შორის. მოთხოვნა შეუძლებელია მიწოდების გარეშე. მოთხოვნა თვითონვე არის მიწოდება. თვითეული მხარე გაცვლაში ერთდროულად არის მყიდველიც და გამყიდველიც. თუ განვიხილავთ ეკონომიკის ყველა დარგს ერთობლივად (როგორც პროდუქტების წარმოების, ისე რესურსების აღწარმოების სექტორებს), სრული შესაბამისობა მათ წარმოებასა და მოხმარებას შორის შესაძლებელია პროდუქტების გაცვლის მხოლოდ ისეთი პროპორციების

პირობებში, როდესაც თვითიური დარგის პროდუქციის მიწოდება შეესაბამება მის პროდუქციაზე ჯამურ მოთხოვნას სხვა დარგების მხრიდან.

ოპტიმალურობის პირობებში წარმოება, მოხმარება, გაცვლა და განაწილება ურთიერთგანაპირობებენ ერთმანეთს. რადგან გაცვლაში შესაძლებელია მხოლოდ იმის შეთავაზება, რაც უკვე წარმოებულია დარგის მიერ. ხილო დარგის წარმოება განაპირობებს რესურსების მოხმარებას, და, შესაბამისად, მის მოთხოვნას სხვა დარგების პროდუქციაზე. ანუ, ყოველი დარგის გადახდისუნარიანი მოთხოვნა სხვა დაგების პროდუქციაზე უზრუნველყოფილია მხოლოდ საკუთარი პროდუქციის მიწოდებით, ხოლო საკუთარი პროდუქციის მიწოდება უზრუნველყოფილია სხვა დარგების პროდუქციაზე მოთხოვნით. სწორედ ეს რეფლექსია პროდუქტსა და რესურსს შორის, წარმოებასა და მოხმარებას შორის, მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის, ყიდვასა და გაყიდვას შორის, განაპირობებს იმას, რომ საბაზრო ეკონომიკის სხვადასხვა დარგები არიან ერთი მთლიანობის აუცილებელი ნაწილები. საბაზრო ეკონომიკა, როგორც მთლიანობა, თვითკმარია. იგი შედგება მხოლოდ თავისი ნაწილებისაგან და სხვა არფერს არ საჭიროებს. თვითიურ ნაწილს (დარგს, კერძო სუბიექტს) ფუნქციონირება შეუძლია მხოლოდ სხვა ნაწილებთან ურთიერთქმედების შემთხვევაში და ისევეა მთლიანად დამოკიდებული მათზე, როგორც ყველა ისინი არიან დამოკიდებული მასზე. ჭარბწარმოება თუ დეფიციტური წარმოება ნებისმიერ დარგში არღვევს ერთიანი ეკონომიკური ორგანიზმის მთლიანობას.

ამასთანავე, რადგან ყოველი დარგის მოთხოვნასა და მიწოდებას განაპირობებს (საზოგადოებრივი მოთხოვნილებების შესაბამისი) წარმოება და მოხმარება, ამიტომ ცხადია, რომ გაცვლის ოპტიმალური პროპორციები, ანუ, ოპტიმალური ფასები, განპირობებულია არა მოთხოვნითა და მიწოდებით, არამედ წარმოებით და მოხმარებით. და ესეიგი, განპირობებულია ეკონომიკური ფასეულობებით.

გაცვლის პროცესში ფული ასრულებს მხოლოდ "ტექნიკურ" ფუნქციებს. მაგრამ სასაქონლო ურთიერთობების არსი მდგომარეობს იმაში, რომ შრომის განაწილების პირობებში თვითეული სუბიექტი აწარმოებს საქონელს სხვებისთვის და მოიხმარს სხვის მიერ წარმოებულ საქონელს, ყიდის თავის საქონელს და ყიდულობს – სხვისას. ამასთანავე ბაზრის მონაწილეები ერთად წარმოადგენენ ჩაკეტილ მთლიანობას, რომლის ფარგლებშიც ისინი არიან ერთმანეთზე ურთიერთდამოკიდებული. თვითეული მათგანი წარმოადგენს მთლიანობის აუცილებელ ნაწილს. თუ ერთი მაინც ამოვარდება ამ მთლიანობიდან, დაირღვევა მთლიანობა. რადგან იგი აწარმოებდა ამ მთლიანობისათვის გარკვეულ ნაწილს. ანუ, მისი პროდუქტი იყო საზოგადოების საბოლოო პროდუქტის გარკვეული ნაწილი. და ამასთანავე იგი მოიხმარდა სხვა სუბიექტების მიერ წარმოებულ პროდუქტს. ანუ, მოიხმარდა საბოლოო პროდუქტის გარკვეულ ნაწილს. თუ ის აღარ აწარმოებს თავის წილ პროდუქციას, საზოგადოება დარჩება მისი პროდუქტის გარეშე, შეიქმნება დეფიციტი. თუ იგი შეწყვეტს სხვის მიერ წარმოებული პროდუქტის მოხმარებას, შეიქმნება სიჭარბე. ხომ ცხადია, თუ ვინმე შეწყვეტს წარმოებას, ვიღაც სხვა ვეღარ შესძლებს მოხმარებას. და პირიქით, თუ ვინმე შეწყვეტს მოხმარებას, ვიღაც სხვას შერჩება გაუყიდავი პროდუქცია, და წარმოიქმნება ჭარბწარმოებასთან დაკავშირებული დანაკარგები. ამიტომ, თუ რომელიმე სუბიექტი დაიწყებს წარმოებას ან მოხმარებას უფრო მეტს ან ნაკლებს, ვიდრე ეს განპირობებულია ეკონომიკური ოპრგანიზმის მთლიანობის საჭიროებით, მაშინ ეკონომიკურ მთლიანობასთან ერთად დაირღვევა მისი ნორმალური ფუნქციონირება. ნორმალური ფუნქციონირების აღსადგენად აუცილებელი გახდება მთლიანობის აღდგენა. საჭირო გახდება წარმოებას, მოხმარებასა და გაცვლას შორის ახალი ოპტიმალური პროპორციების ჩამოყალიბება. შესაბამისად საჭირო გახდება პროდუქტებზე და რესურსებზე ფასების ახალი სისტემის ჩამოყალიბება.

9. წარმოების სუბიექტური და ობიექტური ფაქტორები

ეკონომიკური თეორია გამოყოფს წარმოების ოთხ ფაქტორს. ესენია მეწარმეობა, შრომა, კაპიტალი და მიწა. წინამდებარე კონცეპციის კონტექსტში პრინციპულად მნიშვნელოვანია მეწარმეობის, როგორც წარმოების სუბიექტური ფაქტორის, ცალკე გამოიყა და ყველა დანარჩენი ფაქტორის განხილვა ობიექტურ ფაქტორებად.

მეწარმეებს ურთიერთქმედებაში მოჰყავთ წარმოების ობიექტური ფაქტორები, რის შედეგადაც ისინი ღებულობენ საბოლოო პროდუქტს. მაგრამ ეს სულაც არ ნიშნავს, რომ ეს ფაქტორები არიან პირველადი რესურსები. ისინი წარმოადგენენ წარმოების მხოლოდ აუცილებელ პირობებს, მაგრამ არა რესურსებს. მათი თავისებურება იმაში მდგომრეობს, რომ მათი საწარმოო მოხმარების პროცესში ისინი არ ნადგურდებიან. ამ წარმოების ფაქტორების არსებობის დრო გაცილებით მეტია, ვიდრე ეს საჭიროა ამა თუ იმ საბოლოო პროდუქტის წარმოებისთვის. ამიტომ მეწარმეს სჭირდება არა თვითონ წარმოების ფაქტორები, არამედ მათი მომსახურება, მას სჭირდება მხოლოდ ამ ფაქტორებით სარგებლობა იმ დროის განმავლობაში, რაც საჭიროა პროდუქციის წარმოებისთვის. წარმოების ფაქტორების ბაზარი და პირველადი რესურსების ბაზარი – ეს სხვადასხვა ბაზრებია.

საჭიროა ერთმანეთისაგან განვასხვავოთ წარმოების ფაქტორები, მათი მომსახურება და ამ მომსახურებით სარგებლობის უფლება. წარმოების ფაქტორი არის აქტივი, პირველადი რესურსი არის ამ ფაქტორის მიერ გაწეული მომსახურება, ანუ ფაქტორის მიერ წარმოშობილი ნაკადი, რომელიც იზომება დროის ერთეულში გაწეული მომსახურების მოცულობით. **წარმოების ფაქტორები** ქმნიან წარმოების შესაძლებლობას. **მომსახურება** არის ამ შესაძლებლობების რეალიზების პროცესი. **უფლება** წარმოადგენს ამ მომსახურებით სარგებლობის შესაძლებლობას, მის სამართლებრივ ასპექტს. მაგალითად სამუშაო ძალა არის

აქტივი (მისი მფლობელის საკუთრება), რომელსაც შეუძლია წარმოშვას შრომის ნაკადი. იმისათვის, რომ იქონიოს წარმოების შესაძლებლობა, მეწარმეს სჭირდება სპეციფიური დოვლათი – წარმოების ობიექტური ფაქტორების მომსახურებით დროებით სარგებლობის უფლება. ანუ მას სჭირდება მომავალი მომსახურება, რომელსაც იგი განკარგავს ისე, როგორც მიიჩნევს საჭიროდ. რაც შეეხება წარმოების სუბიექტური ფაქტორით (მეწარმეობით) სარგებლობის უფლებას, ეს არის თვითთელი ადამიანის განუყოფელი უფლება საკთარი ნებით აიღოს თავის თავზე სამეწარმეო რისკი და მასთან დაკავშირებული პასუხისმგებლობა.

ასე რომ პირველადი რესურსი, რომელიც იცვლება საბოლოო პროდუქტებზე, არის გარკვეული დროით წარმოების ობიექტური ფაქტორებით სარგებლობის უფლება. და რადგან რესურსს წარმოადგენს მომსახურება, რომელიც იყიდება მთი სარგებლობის უფლების სახით, ამიტომ რესურსის აღწარმოება გულისხმობს ზემოაღნიშნული უფლების მფლობელის (ფაქტორის მესაკუთრის) სიცოცხლის აღწარმოებას. ასე რომ, სუბიექტის, როგორც წარმოების ფაქტორის "მესაკუთრის", ცხოვრების ღირებულება გარკვეული დროის განმავლობაში, არის პირველადი რესურსის (ამ ფაქტორის მომსახურების) იმავე დროის განმავლობაში აღწარმოების ღირებულება.

რადგან მეწარმე ყიდულობს პირველად რესურსებს, ამიტომ მათი მეშვეობით წარმოებული საბოლოო პროდუქტი ეკუთვნის მას. მაგრამ საბოლოო პროდუქტი, რომელიც აუცილებელია პირველად რესურსებზე გასაცვლელად, შეადგენს საბოლოო პროდუქტის მხოლოდ ნაწილს. შესაბამისად, პირველადი რესურსების მესაკუთრეები გაყიდული რესურსების საფასურად ღებულობენ ამ რესურსებით წარმოებული საბოლოო პროდუქტის მხოლოდ ნაწილს. დარჩენილი ნაწილი არის ზედმენი პროდუქტი, რომელიც რჩებათ მეწარმეებს. შესაბამისად, საბოლოო პროდუქტი შედგება აუცილებელი და ზედმეტი პროდუქტებისაგან.

თავისი რესურსების საფასურად მესაკუთრეები ლეზულობენ აუცილებელ პროდუქტს, ანუ, სასიცოცხლო საშუალებებს. მოიხმარენ რა აუცილებელ პროდუქტს, როგორც მომხმარებლები, ისინი ახდენენ საკუთარი თავის, როგორც წარმოების ფაქტორების და, შესბამისად, მათ მომსახურების, მესაკუთრეების, აღწარმოებას. მაგრამ იმ მომსახურების რაოდენობა, რომელის დროებით სარგებლობის უფლებასაც ისინი ყიდნიან მეწარმეებზე (როგორც პირველადი რესურსი), დამოკიდებულია არა მათ მიერ მოხმარებული აუცილებელი პროდუქტის რაოდენობაზე, არამედ მათ საკუთრებაში არსებული წარმოების ფაქტორების რაოდენობაზე. სასიცოცხლო საშუალებებზე ანუ აუცილებელ პროდუქტზე მესაკუთრეები ცვლიან თავისი რესურსების მხოლოდ ერთ ნაწილს, ხოლო დანარჩენ ნაწილს ზოგავენ. ასე რომ, პირველადი რესურსები აგრეთვე შედგება აუცილებელი და ზედმეტი რესურსებისაგან. აუცილებელი რესურსები არის პირველადი რესურსების ის ნაწილი, რომელიც მესაკუთრეს სჭირდება სასიცოცხლო საშუალებებზე გაცვლისათვის და თავისი სიცოცხლის აღწარმოებისათვის. დანარჩენი ნაწილი არის ზედმეტი, ანუ, დაზოგილი რესურსები. ეს არის რესურსების ის ნაწილი, რომელიც არ გამოიყენება მიმდინარე მოხმარებისათვის, არ იცვლება საარსებო საშუალებებზე.

სხვა სიტყვებით, აუცილებელი პროდუქტის მოხმარების შედეგად ხდება მეტი რესურსის აღწარმოება, ვიდრე ეს საჭიროა აუცილებელ პროდუქტზე გასაცვლელად. ისევე როგორც აუცილებელი რესურსებიდან იწარმოება მეტი პროდუქტი, ვიდრე ეს საჭიროა აუცილებელ რესურსებზე გასაცვლელად. ასე რომ, როგორც მწარმოებელს რჩება ზედმეტი პროდუქტი, ისე მომხმარებელს რჩება ზედმეტი (დაზოგილი) რესურსი.

მეწარმეობა, როგორც წარმოების სუბიექტური ფაქტორი, გულისხმობს არა მხოლოდ პირად თვისებებს და რისკის საკუთარ თავზე აღების ფსიქოლოგიურ მზაობას. იგი აგრეთვე გულისხმობს ან საკუთარი, ან მოზიდული ფინანსური რესურსების არსებობას. მაგრამ მათ მოსაზიდად აგრეთვე საჭიროა საკუთრება.

მეწარმე პრინციპში შეუძლებელია, რომ არ იყოს მესაკუთრე. იგი ვერ აიღებს რისკს თავის თავზე, თუ მას არაფერი აქვს დასაკარგი. ამიტომ მეწარმეობა, როგორც წარმოების ფაქტორი, ისევე გულისხმობს ფინანსური კაპიტალის არსებობას, როგორც წარმოების ობიექტური ფაქტორები გულისხმობენ ადამიანური, ფიზიკური და ბუნებრივი კაპიტალის არსებობას.

როგორც არაერთხელ აღინიშნა, წარმოება დაკავშირებულია იმ რისკთან, რომ რესურსები შესაძლოა იყოს დახარჯული, მაგრამ პროდუქტები შესაძლოა არ იქნას გამოშვებული. ამიტომ მოხმარებაც აგრეთვე იმყოფება იმის რისკის ქვეშ, რომ დარჩება მოსახმარი პროდუქტების გარეშე. ეკონომიკური მოღვაწეობა საერთოდ, განსაკუთრებით სტიქიური ბაზრის პირობებში, მიმდინარეობს გაურკვეველობის პირობებში. ხოლო გაურკვეველობის პირობებში მომხმარებელი ისევეა იძულებული დაზღვევის მიზნით ახორციელოს დაზოგვა, როგორც მწარმოებელია იძულებული აიღოს რისკი თავის თავზე. მწარმოებელი თხოულობს საფასურს აღებული რისკისათვის, ხოლო მომხმარებელი თავისი რესურსებისათვის თხოულობს ისეთ საფასურს, რომ შესაძლებელი იყოს დანაზოგების გაკეთება. რადგან გაურკვეველობის პირობებში დანაზოგები ისეთივე აუცილებელი კომპონენტია სუბიექტის მოთხოვნილებათა სისტემაში, როგორც აუცილებელი პროდუქტები.

დანაზოგები არ არის მხოლოდ მომავალი მოხმარების დაზღვევის საშუალება, არამედ საკუთრების დაგროვების საშუალებაც, როგორც საერთოდ ეკონომიკური აქტიობის ერთერთი მთავარი სტიმული. მაგრამ იმისათვის, რომ მოხდეს დაზოგვა, აუცილებელია ყაირათიანობა, თავშეკავება და მიმდინარე მოთხოვნილებების შეზღუდვა. ეს საჭიროებს ნებისყოფას და სულიერ ძალისხმევას. მეწარმეობა და ყაირთიანობა არის საკუთრების და ეკონომიკური თავისუფლების ზრდის ორი განსხვავებული, მაგრამ ურთიერთდაკავშირებული ხერხი. ყაირთიანობა ისევე მოითხოვს სულიერ ძალისხმევას და ნებისყოფას, როდორც მეწარმეობა.

10. საზოგადოებრივი ეკონომიკური ფასეულობა. მოგება და დანაზოგები.

ინვესტიცია და ვალად მოხმარება.

ა) ეკონომიკური ფასეულობა საბაზრო ეკონომიკის პირობებში

იმ პირობებში, როდესაც კერძო მწარმოებლები შეკავშირებულნი არიან ერთ ორგანიზმად მხოლოდ საბაზრო გაცვლის მეშვეობით, გაცვლა თვითონ უნდა შეიცავდეს თავის თავში საზოგადოებრივი სარგებლიანობის და საზოგადოებრივი ხარჯების შეთანაზომების მექანიზმს. თუ სასაქონლო გაცვლის პროცესში იბადება საბაზრო ძალები, რომელთაც შესაბამისობაში მოჰყავთ დოვლათის წარმოების საზოგადოებრივი ხარჯები მის საზოგადოებრივ სარგებლიანობასთან, და თუ ამ პროცესში იბადება სტიმულები, რომლებიც უზრუნველყოფენ საზოგადოებრივი ხარჯების თანაბარსარგებლიანობას, მაშინ საზოგადოებრივი წარმოების და მოხმარების სტრუქტურები მოვლენ შესაბამისობაში გადახდისუნარიანი მოთხოვნილებების სტრუქტურასთან.

შესაძენი საქონლის სარგებლიანობა არის სარგებლიანობა, რომლის შეძენაც შესაზღებელია მხოლოდ გარკვეული საზღაურის ფასად. მისი მიღება შესაძებელია მხოლოდ ანაზღაურების გზით. რაიმე საქონელზე მოთხოვნილება და მისი შესაბამისი სარგებლიანობა, იზომება იმ ხარჯით, რომელსაც სუბიექტი გაიმეტებს მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად ან სარგებლიანობის მისაღებად. ეს ხარჯი განივთებულია მის მიერ წარმოებულ გასაყიდ საქონელში. ფაქტიური გაცვლითი პროპორციები ფორმირდება გასაყიდი საქონელის წარმოების ხარჯების და შესასყიდი საქონელის სარგებლიანობის შეთანაზომების გზით. სწორედ ამ გზით განსაზღვრავს თვითეული მხარე მისთვის მისაღბი გაცვლითი პროპორციების ყველაზე ცუდ (ზღვრულ) ვარიანტს. ვარიანტი, რომელიც ყველაზე ცუდია ერთი მხარისთვის, მეორე მხარისთვის არის საუკეთესო შესაძლებელ ვარიანტებს შორის. გაცვლის ფაქტიური პროპორციები არის მხარეების მიერ აღნიშნულ ფარგლებში მიღწეული კომპრომისის შედეგი.

მაგრამ როგორც მწარმოებლები, მხარეები ინტერესდებიან შესასყიდი საქონელის არა მარტო სარგებლიანობით, არამედ მის წარმოებაზე გაწეული ხარჯებითაც. საქონლის გაცვლის დროს თვითეული მხარე, როგორც მომხმარებელი, ადარებს თავის ხარჯებს შესასყიდი საქონლის სარგებლიანობას, ხოლო როგორც მწარმოებელი – შესასყიდი საქონლის საწარმოო ხარჯებს. მათ გააჩნიათ სარკისებურად საპირისპირო დამოკიდებულება ერთმანეთთან.

თუ განვაზოგადებთ ზემოთ მოყვანილ დასკვნებს და გავითვალისწინებთ, რომ გაცვლის შემთხვევაში, როგორც ერთ, ისე მეორე მხარეს, ბაზარზე გამოაქვს ერთი და იგივე საზოგადოების ერთობლივი წარმოების ნაწილი და ერთობლივი მოთხოვნილებების ნაწილი, მივიღებთ შემდეგს. **A** საქონლის საზოგადოებრივი სარგებლიანობა იზომება **B** საქონლის წარმოებაზე გაწეული საზოგადოებრივი ხარჯებით, ხოლო **B** საქონლის საზოგადოებრივი სარგებლიანობა – **A** საქონელზე გაწეული ხარჯებით. რადგან ნებისმიერი საქონლის საზოგადოებრივი სარგებლიანობა იზომება იმ რესურსების საზოგადოებრივი სარგებლიანობით, რომელიც საზოგადოება (ამა თუ იმ მყიდველის სახით) მზად არის გაიღოს ამ სარგებლიანობის (ანუ, საქონლის) შესაძენად. არა აქვს მნიშვნელობა თუ რა ფორმით მოხდება ამ რესურსების გამოყოფა – კონკრეტული საქონლით თუ ფულით. (ფულის უკან ხომ ისევ საქონელი დგას). მთავარია, რომ საზოგადოება მიზანშეწონილად მიიჩნევს გაიღოს ხარჯი ამა თუ იმ სარგებლიანობის, ანუ საქონელის, შესაძენად. ანუ გაცვლის შემთხვევაში ერთი საქონლის სარგებლიანობა იზომება იმ რესურსების სარგებლიანობით, რომელიც დაიხაჯა მეორე საქონლის წარმოებაზე. საბოლოოდ გამოდის, რომ სარგებლიანობა იზომება ისევ სარგებლიანობით. ხომ არ არის აქ რაიმე შეცდომა ან მანკიერი ლოგიკური წრე? არა, აქ არ არის შეცდომა. ამ საკითხს უფრო კონკრეტულად განვმარტავთ მაშინ, როდესაც განვიხილავთ ფულის ფუნქციებს. ახლა კი დავაფიქსიროთ ის ფაქტი, რომ გაცვლის შემთხვევაში, ორივე მხარის მიერ ხდება ურთიერთადიარება იმასა, რომ საპირისპირო მხარის საქონელი წარმოადგენს საზოგადოებრივ

სარგებლიანობას და შეიცავს საზოგადოებრივად სასარგებლო ხარჯებს (და არა საზოგადოებრივ დანაკარგებს).

ამრიგად ბაზარზე ყველა საქონელი აღმოჩნდება საზოგადოებრივი მოთხოვნილებების სამსჯავროზე, რომლებიც, თავის მხრივ, ეფუძნებიან საზოგადოების შესაძლებლობებს. და მხოლოდ ორივე ამ ფაქტორის გათვალისწინებით – მოთხოვნილებების (შესაძენი დოვლათის სარგებლიანობის), და შესაძლებლობების (არსებული რესურსების, გადახდისუნარიანობის) – საზოგადოება, ამა თუ იმ კერძო სუბიექტის სახით, "იღებს გადაწყვეტილებას" იმის შესახებ, თუ არსებული რესურსების რა ნაწილი გაიმეტოს რაიმე საქონელის შესაძენად.

თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ საქონლის გაცვლის პროცესში ხდება აგრეთვე მათ წარმოებაზე გაწეული ხარჯების შეთანაზომება, მივიღებთ შემდეგს. ერთსა და იგივე გაცვლით თანაფარდობაში ხდება საქონლის წარმოების საზოგადოებრივი ხარჯების შეთანაზომება იგივე საქონელის საზოგადოებრივ სარგებლიანობასთან. რადგან ამ საქონლის სარგებლიანობა იზომება მეორე საქონელის წარმოების ხარჯებით. ამიტომ, ეთანაზომებიან რა ერთმანეთს ხარჯების მიხედვით, ისინი აგრეთვე ათანაზომებენ თავის ხარჯებს თავისსავე სარგებლიანობასთან. და ასე ყოველი საქონელი თავის მხრივ. გარდა ამისა, აქედან გამომდინარეობს, რომ გაცვლაში მონაწილე ორი საქონელი ეთანაზომება ერთმანეთს აგრეთვე სარგებლიანობის მიხედვით. და ისევ, რადგან სარგებლიანობა იზომება ანაზღაურებით, რომელსაც სთავაზობენ მის სანაცვლოდ (ამ შემთხვევაში ანაზღაურება არის საპირისპირო საქონლის წარმოების ხარჯები), ამიტომ ეთანაზომებიან რა ერთმანეთს ხარჯების მიხედვით, ისინი ეთანაზომებიან ერთმანეთს აგრეთვე სარგებლიანობის მიხედვითაც. აქ აგრეთვე ნათლად ჩანს სარკისებურად სიმეტრიული კავშირი ორ გასაცვლელ საქონელს შორის.

ყოველი კერძო სუბიექტი, და ამიტომ, მთლიანად საზოგადოებაც, ერთდროულად არის მყიდველიც და გამყიდველიც. სუბიექტებს გამოაქვთ ბაზარზე როგორც წარმოებული საზოგადოებრივი პროდუქტის ნაწილი (რის სანაცვლოდაც მოიხზვენ საზოგადოებრივი პროდუქტის სხვა ეკვივალენტურ ნაწილს), ასევე საზოგადოებრივი მოთხოვნილებების ნაწილი (რის ნაცვლადაც სთავაზობენ მათ მიერ წარმოებულ საზოგადოებრივ პროდუქტს). როგორც მომხმარებლები, გაცვლაში მონაწილე მხარეები თავის ხარჯებს ადარებენ შესასყიდი საქონელის სარგებლიანობასთან, ხოლო როგორც მწარმოებლები – მის წარმოებაზე გაწეულ ხარჯებთან.

მაგრამ მწარმოებლებსა და მომხმარებლებს შორის, ისევე როგორც მყიდველებსა და გამყიდველებს შორის, არსებობს რეფლექსიური კავშირი. ამიტომ, გაცვლითი პროპორციის თაობაზე კომპრომისის ძიებისას, ის, რასაც ერთი მხარე მიიჩნევს როგორც სარგებლიანობის ზრდას, მეორესთვის – ნიშნავს ხარჯის ზრდას, ხოლო ხარჯების შემცირება პირველი მხარისთვის ნიშნავს სარგებლიანობის შემცირებას – მეორესთვის. საბაზრო ეკონომიკაში პოტენციურად ყოველ სუბიექტს შეუძლია შევიდეს ურთიერთობაში ნებისმიერ სხვა ეკონომიკურ სუბიექტთან და ყოველი საქონელი პოტენციურად შეიძლება იყოს გაცვლილი ნებისმიერ სხვა საქონელზე. კონკურენცია ყველას აძლევს საშუალებას ეძებოს უფრო დამთმობი პარტნიორი და დაიცვას თავისი ინტერესები. მაგრამ თვით გარიგება შეიძლება შედგეს მხოლოდ ორივე მხარის თანხმობის შემთხვევაში. და ეს აიძულებს ყველას თვითონაც იყვნენ დამთმობნი. საბაზრო პროცესებში მონაწილე ყველა აქტორის საპირისპიროდ მიმართული ინტერესების ურთიერთგადაჯაჭვულობა მთლიანად ეკონომიკაში ბადებს თანაბარსარგებლიანობის საერთო ტენდენციას, რომლის შემთხვევაშიც ხარჯების ყოველ ერთეულზე მოდის ერთნაირი სარგებლიანობა. ამით ხდება საერთო ეკონომიკური წონასწორობის პირობების დაკმაყოფილება.

მწარმოებლის პოზიციებიდან ფაქტიური ხარჯების ფაქტიურ სარგებლიანობასთან შეთანაზომება დაიყვანება ფაქტიური ხარჯების შეთანაზომებაზე იმ ხარჯებთან,

როლიც აუცილებელია ამ ფაქტიური სარგებლიანობის მისაღებად ეკონომიკური მოღვაწეობის ნორმალურ პირობებში. სხვა სიტყვებით, ყველაფერი დაიყვანება ფაქტიური ხარჯების შედარებამდე ოპტიმალურ ხარჯებთან, ანუ, ეკონომიკური წონასწორობის პირობებში გასაწევ ხარჯებთან. ხოლო მამხმარებლისათვის პირიქით, ყველაფერი დაიყვანება ფაქტიური სარგებლიანობის შედარებამდე იმ სარგებლიანობასთან, რომელიც უნდა შეესაბამებოდეს ამ ფაქტიურ ხარჯებს ეკონომიკური მოღვაწეობის ნორმალურ (ოპტიმალურ) რეჟიმში.

ამა თუ იმ მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად საზოგადოებას შეუძლია გამოყოს რესურსების გარკვეული რაოდენობა, რომელიც, საბოლოო ჯამში, უმდა იქნას ანაზღაურებული ექვივალენტური ფასეულობის მქონე სხვა რესურსებით, რომლებიც განივთებულია რაიმე სხვა საქონელში. ეს არის შრომის განაწილების გარდუვალი შედეგი. მაგრამ თუ ფაქტიურად წარმოებულია მეტი, ან ნაკლები საქონელი, ვიდრე ეს აუცილებელია საზოგადოების გადახდისუნარიანი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად, მაშინ იბადება შეუსაბამობა, ერთის მხრივ, თვითონ საქონელში განივთებულ ხარჯებსა და, მეორეს მხრივ, იმ ხარჯებს შორის, რომელიც განივთებულია სხვა საქონელში, რომლითაც იქნება ანაზღაურებული პირველი საქონელი. ბუნებრივია, თავისუფალი კონკურენციის პირობებში, რათა არ დარჩნენ წაგებაში, ცალკეული მწარმოებლები ეცდებიან თავისი მოღვაწეობის კორექტირებას წარმოების ზრდის ან შემცირების მეშვეობით.

ბ) მოგება და დანაზოგი

შემოსავლების და გასავალის მონაცვლეობას ადგილი აქვს როგორც წარმოების, ისე მოხმარების სექტორში. შემოსავალი და გასავალი ისეთივე რეფლექსიური კატეგორიებია, როგორც წარმოება და მოხმარება, პროდუქტი და რესურსი, სარგებლიანობა და ხარჯი. მწარმოებლების შემოსავლები არის მომხმარებლების გასავალი, ხოლო მწარმოებლების გასავალი – მომხმარებლების შემოსავალი. შესაბამისად, სხვაობა შემოსავლებსა და გასავალს შორის მათ მიერ აღიქმება

სარკისებურად საპირისპირო ფორმით. მწარმოებელი ამ სხვაობას აღიქვავს როგორც მოგებას, მომხმარებელი – როგორც დანაზოგს. მაგრამ სწორედ ამიტომ მოგება და დანაზოგი შინაგანად ურთიერთდაკავშირებულნი არიან ერთმანეთთან. რადგან ერთის შემოსავლები მეორესთვის არის გასავალი, ამიტომ მოგება და დანაზოგი ვერ იქნება ერთმანეთისგან დამოუკიდებელი სიდიდეები. რადგან შემოსავლები და გასავალი, როგორც მწარმოებლებისთვის, ისე მომხმარებლებისთვის, დამოკიდებულია პროდუქტების და რესურსების ფასებზე, ამიტომ, რაც უფრო იზრდება საბოლოო პროდუქტების ფასები პირველადი რესურსების ფასებთან შედარებით, მით უფრო მეტია მოგება და ნაკლებია დანაზოგები. და პირიქით, რაც უფრო იზრდება რესურსების ფასები პროდუქტების ფასებთან შედარებით, მით უფრო მეტია დანაზოგები და ნაკლებია მოგება. ანუ საბაზრო ეკონომიკაში რესურსებისა და პროდუქტების ფასებს შორის თანაფარდობის ცვლილებები საპირისპირო ფორმით აისახება მთლიან მოგებაზე და მთლიან დანაზოგზე.

გასავალი აძლევს მწარმოებლებს შემოსავლების მიღების საშუალებას, მომხმარებლების შემთხვევაში კი, პირიქით, მათი შამოსავლები განაპირობებენ მათ გასავალს. მწარმოებლები ჯერ განახორციელებენ ფულად ხარჯებს, შემდეგ იღებენ შემოსავალს. მომხმარებლები – პირიქით. შესაბამისად, ფულადი ხარჯების თაობაზე ეკონომიკურ გადაწყვეტილებებს სუბიექტი, როგორც მწარმოებელი, იღებს მომავალში მოსალოდნელი შემოსავლების საფუძველზე, ხოლო როგორც მომხმარებელი – უკვე მიღებული შემოსავლების საფუძველზე. ამიტომ მოგების მიღება დაკავშირებულია სამეწარმეო რისკთან, ხოლო დანაზოგების შექმნა – ყაირათიანობასთან.

ეკონომიკური სუბიექტი, ისევე როგორც მთლიანად საზოგადოება, ერთდროულად არის როგორც მწარმოებელი, ისე მომხმარებელი. ამიტომ ყველა სუბიექტს უწევს, როგორც მეწარმის, ისე დამზიგველის ფუნქციის შესრულება. მწარმოებელი ასრულებს არა მარტო მეწარმის, არამედ დამზოგველის ფუნქციასაც,

რადგან წარმოებიდან მიღებულ შემოსავალს იგი არ ხარჯავს მთლიანად ისევ წარმოებაში, არამედ ზოგავს შემოსავალის გარკვეულ ნაწილს. სწორედ ეს "დანაზოგი" არის მისი მოგება. და იღებს რა გადაწყვეტილებებს ფულადი ხარჯების (გასავალის) შესახებ, იგი ითვალისწინებს არა მარტო მოგებას მომავალი შემსავლებიდან, არამედ იმასაც, თუ რა "დანაზოგი" რჩება ადრე მიღებული შემოსავლიდან, ანუ, ამ შემოსავლის რა ნაწილი ამოიღოს ბრუნვიდან. ასევე მომხმარებელი ასრულებს არა მარტო დამზოგველის, არამედ "მეწარმის" ფუნქციასაც. რადგან, იღებს რა გადაწყვეტილებებს მიმდინარე ფულადი ხარჯების (გასავალის) თაობაზე, იგი ითვალისწინებს არა მარტო იმას, თუ რამხელა დანაზოგი დარჩება უკვე მიღებული შემოსავლიდან მიმდინარე პერიოდის ბოლოსათვის, არამედ იმასაც, იქნება თუ არა მომავალი შემოსავალი მიმდინარე გასავალზე მეტი, ანუ, დარჩება თუ არა "მოგება".

ამიტომ ეკონომიკური სუბიექტი თვითეულ გადაწყვეტილებას გასავალის თაობაზე იღებს, როგორც უკვე მიღებული, ისე მოსალოდნელი შემოსავლების გათვალისწინებით. ამიტომ გადაწყვეტილებები მიიღება როგორც დამზოგველის, ისე მეწარმის პოზიციებიდან. რადგან ზოგადად, მოსალოდნელი შემოსავლების გადამეტება მიმდინარე გასავალზე არის მისი მოგება, ხოლო უკვე მიღებული შემოსავლის გადამეტება მიმდინარე გასავალზე – მისი დანაზოგი. ხოლო შემოსავლებისა და გასავლების მონაცვლეობაში სუბიექტის თვალთახედვაზეა დამოკიდებული, თუ როგორ განიხილავს იგი სხვაობას შემოსავალსა და გასავალს შორის – როგორც მოგებას, თუ როგორც დანაზოგს. ანუ, "მოგება" და "დანაზოგი", "მეწარმე" და "დამზოგველი" ისეთივე რეფლექსური კატეგორიებია, როგორც "მწარმოებელი" და "მომხმარებელი".

გ) ინვესტირება და ვალად მოხმარება

მოხმარების პროცესში კაპიტალური დოვლათი განიცდის ცვეთას. მაგრამ კაპიტალური დოვლათის რაოდენობაზე დამოკიდებულია მისი მესაკუთრის

შემოსავლები, მისი სამომხმარებლო შესაძლებლობები. ამიტომ მესაკუთრე დაინტერესებულია არა მარტო გაცვეთილი კაპიტალის აღდგენაში, არამედ კაპიტალის ზრდაშიც. ამიტომ იგი ზოგავს თავისი შემოსავლების ნაწილს და იყენებს მას არა მიმდინარე მოხმარების გასაზრდელად, არამედ კაპიტალის აღდგენისათვის და მისი გაზრდისათვის, ანუ, ფიზიკურ კაპიტალში ინვესტირებისათვის.

მეწარმის მიერ სასიცოცხლო საშუალებების მოხმარება არის "საკუთარ თავთან ვალში მოხმარება". მისი მიმდინარე მოხმარება ხდება მომავალი ანაზღაურების იმედით, მომავალში მოსალოდნელი ზედმეტი პროდუქტის ხარჯზე. ანუ, იგი მოიხმარს წარსულში მიღებულ ზედმეტ პროდუქტს, თუმცა არ აქვს გარანტია, რომ შესძლებს მის კომპენსირებას მოსალოდნელი ზედმეტი პროდუქტიდან. ეს ნიშნავს, რომ თავის მიმდინარე მოხმარებაში იგი ახდენს წარსულში მიღებული ზედმეტი პროდუქტის ინვესტირებას. ასეთი ინვესტიციების გარეშე იგი ვერ შესძლებს არსებობას და, ესეიგი, მეწარმის ფუნქციის შესრულებას. მთლიანად ეკონომიკაში წარმოებული ზედმეტი პროდუქტის ინვესტირება ხდება აგრეთვე განათლებაში, მეცნიერებაში, კულტურაში, ჯანდაცვაში, უსაფრთხოებაში, მართლწესრიგში და ა.შ. ეს ინვესტიციები ადამიანურ კაპიტალში ქმნიან არა მარტო ეკონომიკის, არამედ მთლიანად საზოგადოების ნორმალური ფუნქციონირების აუცილებელ პირობებს.

ასე რომ, ინვესტიციები ხორციელდება როგორც დაზოგილი რესურსების, ისე ზედმეტი პროდუქტის ხარჯზე. დაზოგილი რესურსების ინვესტირება ხდება ფიზიკურ კაპიტალში, ხოლო ზედმეტი პროდუქტის ინვესტირება – ადამიანურ კაპიტალში.

ფიზიკურ და ადამიანურ კაპიტალში ინვესტირება არის პროცესი, რომელიც გადის აუცილებელი პროდუქტის და აუცილებელი რესურსის წრებრუნვის ფარგლებს გარეთ. ინვესტირება გულისხმობს მოხმარებელსა და მწარმოებელს შორის

ურთიერთქმედების განსხვავებულ ფორმებს, ვიდრე ის, რასაც გულისხმობს მათი ურთიერთქმედება მიმდინარე წარმოების და მიმდინარე მოხმარების პროცესში. ნაცვლად გაცვლისა (ყიდვა-გაყიდვისა) აქ იგულისხმება საკრედიტო ურთიერთობები. ისევე როგორც მიმდინარე წარმოების მეორე მხარეს წარმოადგენს მიმდინარე მოხმარება, ასევე ინვესტირების მეორე მხარეს წარმოადგენს ვალად მოხმარება. თუ ერთი ახდენს ინვესტირებას, ესეიგი ვიღაც მეორე ვალად მოიხმარს პირველის მიერ ინვესტირებულ რესურსებს (ან პროდუქტებს). ერთი შეუძლებელია მეორეს გარეშე. ისინი წარმოადგენენ საწარმოო და სამომხმარებლო შესაძლებლობების დროში გადანაწილების პროცესის ორ სხვადასხვა ასპექტს. მეტიც, ასეთი გადანაწილება შესაძლებელია არა მხოლოდ სხვადასხვა სუბიექტებს შორის. არამედ თვითონ სუბიექტიც ახდენს ასეთ გადანაწილებას თავისი მოღვაწეობის ოპტიმიზაციის მიზნით. სუბიექტზეა დამოკიდებული, როგორ განიხილავს იგი თავის მიმდინარე მოხმარების ზრდას – როგორც მიმდინარე გასავალის ზრდას მომავალი შემოსავლის მისაღებად, თუ მიმდინარე შემოსავლის ზრდას მომავალში გასავალის ზრდის ხარჯზე. ანუ განიხილავს მას როგორც ინვესტიციებს, თუ როგორც ვალად მოხმარებას.

ისინი გულისხმობენ ჭარბი შესაძლებლობების ამოღებას დროის ერთი ინტერვალიდან და მათ დამატებას დროის სხვა ინტერვალში. ინვესტირება გულისხმობს მიმდინარე მოთხოვნილებების შეზღუდვას და დაზოგილი რესურსების გამოყენებას მომავალი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად. ეს კი ნიშნავს, რომ მიმდინარე მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას სუბიექტი "ცვლის" მომავალი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებაზე. ამ მიზნით, იგი მიმდინარე მოთხოვნილებების შეზღუდვით დაზოგილი რესურსებით "აკრედიტებს" მომავალ მოთხოვნილებებს. ხოლო იქამდე, სანამ მომავალში მოხდება მოთხოვნის დაკმაყოფილება და პროდუქტის მიღება, ინვესტირებული რესურსების მოხმარება არის "ვალად მოხმარება". ანუ ინვესტირებასა და ვალად მოხმარებას შორის აგრეთვე არსებობს რეფლექსური ურთიერთკავშირი.

ინვესტიციები და ვალად მოხმარება არის ეკონომიკური შესაძლებლობების დროში გადანაწილება. მაგრამ ამ პროცესის არსი დაიყვანება ეკონომიკური შესაძლებლობების დროებით გადანაწილებაზე საბაზრო ეკონომიკის სუბიექტებს შორის. რადგან სამომხმარებლო შესაძლებლობები შეზღუდულია დროში, ამიტომ ცხადია, რომ თუ სუბიექტი დღეს მოიხმარს მეტ რესურსებს მომავალის ხარჯზე (ანუ, მოიხმარს ვალად), მაშინ მომავალში იგი იძულებული იქნება მოიხმაროს ნაკლები. და პირიქით, თუ დღეს მოიხმარს ნაკლებს მომავალი მოხმარების გაზრდის მიზნით (ანუ, თუ ახდენს ინვესტირებას), მაშინ მომავალში იგი მართლაც შესძლებს გაზარდოს მოხმარება. თუ დროის მოცემულ ინტერვალში რესურსების გადანაწილება სუბიექტებს შორის მთლიანად კომპენსირებულია, მაშინ იგი რჩება რესურსების გადანაწილებად მხოლოდ სუბიექტებს შორის სისტემის შიგნით და არა თვითონ სისტემისათვის. რადგან ჩვენ განვიხილავთ ჩაკეტილ ეკონომიკურ სისტემას, როდისაც არ ხდება რესურსების არც შემოდინება, არც გადინება. ასეთ პირობებში სამომხმარებლო შესაძლებლობების დროში გადანაწილება არის სხვა არაფერი, თუ არა შესაძლებლობების დროებით გადანაწილება მხოლოდ სისტემის შიგნით სუბიექტებს შორის.

ხოლო თუ დროის განხილულ ინტერვალში ეკონომიკაში ინვესტირებული რესურსების მოცულობა მეტია ან ნაკლებია ვიდრე ვალად მოხმარებული პროდუქტების მოცულობა, მაშინ ადგილი აქვს საწარმოო და სამომხმარებლო შესაძლებლობების დროში გადანაწილებას სისტემურ დონეზე (და არა მხოლოდ სუბიექტებს შორის სისტემის შიგნით). ეს ნიშნავს, რომ ადგილი აქვს, ერთის მხრივ, პროდუქტების საზოგადოებრივი მარაგების ან ხარჯვას, ან შევსებას, და მეორეს მხრივ, დაზოგოლი რესურსების ან გადამეტებულ, ან არასრულ გამოყენებას. ეს კი, თავის მხრივ, ასახავს მთლიანად ეკონომიკაში არსებულ შეუსაბამობას რესურსების მოხმარებასა და პროდუქტების წარმოებას შორის, რაც მიუთითებს დროის, როგორც მთავარი ეკონომიკური რესურსის, არაეფექტურ გამოყენებაზე. ერთ შემთხვევაში ეს ნიშნავს, რომ საწარმოო და სამომხმარებლო აქტიობის ინტენსიობა უფრო დაბალია, ხოლო მეორე შემთხვევაში – უფრო

მაღალია, ვირდე ის საშუალო ინტენსიობა, რომელიც შეესაბამება ეკონომიკური განვითარების ოპტიმალურ ტრაექტორიას.

ჩვენ არაერთხელ ავლნიშნეთ, რომ მწარმოებლები და მომხმარებლები ერთმანეთში ცვლიან თავის პროდუქტებს, რომლებიც წარმოადგენენ რესურსებს მეორე მხარესათვის. და ესეიგი, ეკონომიკური პროცესის შეუფერხებელი მიმდინარეობისათვის აუცილებელია საბოლოო პროდუქტების წარმოების და პირველადი რესურსების აღწარმოების შესაბანისობა დროის პირობით ერთეულად მიჩნეული ინტერვალის ფარგლებში. მაგრამ გაცვლის პროცესში ასეთი "ხისტი" შესაბამისობის აუცილებლობა არსებობს მხოლოდ აუცილებელ პროდუქტებსა და აუცილებელ რესურსებს შორის. რადგამ ეს გაცვლა უნდა იყოს სრულად კონპენსირებული დროის მიმდინარე ინტერვალის ფარგლებში. რაც შეეხება ინვესტიციებსა და ვალად მოხმარებას, ისინი გულისხმობენ დოვლათის გაცვლას დროის სხვადასხვა ინტერვალებს შორის. ამიტომ, მართალია ინვესტიციები და ვალად მოხმარება (შესაბამისად დაზოგილი რესურსები და ზედმეტი პროდუქტი) გრძელვადიან პერიოდში ურთიერთდაკავშირებულნი არიან ერთმანეთთან როგორც ეკონომიკური ნაკადების ერთიანი სისტემის კომპონენტები, მაგრამ მოკლევადიან პერიოდში ისინი უშუალოდ არ არიან ერთმანეთზე დამოკიდებული. ამიტომ დროის პირობითი ერთეულის ფარგლებში ისინი შეიძლება არ შეესაბამებოდნენ ერთმანეთს. სწორედ ეს შეუსაბამობა ბადებს ეკონომიკურ ძალებს, რომლებიც განაპირობებენ ეკონომიკური აქტიობის რყევებს. მაგრამ სწორედ ამ რყევების მეშვეობით ხდება ეკონომიკური სისტემის ინტენსიობის თვითრეგულირება (მისი ოპტიმუმიდან გადახრის ნიველირება). ამის შედეგად, ინვესტიციები და დროში მოხმარება, რომელნიც არ უტოლდებიან ერთმანეთს დროის ერთი ინტერვალის ფარგლებში, მოდიან შესაბამისობაში დროის უფრო დიდ მონაკვეთში. სწორედ ეს დროის მონაკვეთი განაპირობებს სრული ეკონომიკური ციკლის ხანგრძლიობას.

შესაბამისად, ინვესტიციები და ვალად მოხმარება, ისევე როგორც დაზოგილი რესურსი და ზედმეტი პროდუქტი (რომელნიც მათ განაპირობებენ), წარმოადგენენ ეკონომიკური ნაკადების ყველაზე უფრო ცვალებად კომპონენტებს ეკონომიკური ციკლის მერყეობის პროცესში. მართალია აუცილებელ პროდუქტებსა და რესურსებს შორის წრებრუნვა აგრეთვე განიცდის მერყეობას, მაგრამ გაცილებით ნაკლებია მისი ამპლიტუდა.

11. საბაზრო ფასი და ეკონომიკური ფასეულობა

საბაზრო ფასი არის გაცვლის პროპორცია გასაცვლელ საქონელს შორის. მაშინ, როდესაც ფასი გამოხატულია ფულად ერთეულებში, ეს დეფინიცია რჩება ძალაში. ფული ასრულებს გაცვლის საშუალების ფუნქციას, ანუ არის შუამავალი გასაცვლელ საქონელს შორის. საბოლოო ჯამში საქონელი იცვლება საქონელზე, ხოლო ფული მხოლოდ ბრუნავს და ემსახურება ხან ერთ, და ხან მეორე გარიგებას. მაგრამ გარდა ამისა ფული ასრულებს აგრეთვე საზოგადოებრივი ფასეულობის საზომი ერთეულის ფუნქციას. მაგრამ ამ ფუნქციის შესრულება მას შეუძლია მხოლოდ იმიტომ, რომ იგი ასრულებს გაცვლის საშუალების ფუნქციას. ანუ იმიტომ, რომ ყველა საქონელი ჯერ იცვლება ფულზე, ხოლო შემდეგ ფული იცვლება სხვა საქონელზე. რადგან ყველა საქონელი ეთანაზომება ფულს, შესაძლებელი ხდება აგრეთვე საქონელთა ერთმანეთთან შეთანაზომება ერთი და იგივე ფულად განზომილებაში. ამის შედეგად, ბარტერული გაცვლის პროცესში სხვადასხვა საქონლის ფასეულობების **შეთანაზომება** იცვლება მათი ფასეულობების ზუსტი **გაზომვით** ფულად ერთეულებში. ამასთანავე არა აქვს არსებითი მნიშვნელობა, რომელი საქონლის ფასეულობა იქნება მიჩნეული ერთეულად.

მეტიც, იმ პირობებში, როდესაც ფული არის მხოლოდ შუამავალი გასაცვლელ საქონელს შორის, თვითონ ფულის ერთეულის ფასეულობას (სულერთია ოქროს მონეტა იქნება ეს თუ ქაღალდის კუპიურა) განპირობებულია არა მის წარმოებაზე

გაწეული ხარჯით, არამედ მისი მსყიდველობითი უნარით, მისი სხვა საქონელზე გაცვლის უნარით. რადგან ამ ფულის ერთეულის უკან დგას საქონელთა მთელი სიმრავლე, რომელიც იცვლება მასზე, ამიტომ ფულის ერთეულის ფასეულობაც განპირობებულია არა თავისი საწარმოო ფასეულობით ან ფიზიკური თვისებებით, არამედ ყველა იმ საქონელის ფასეულობით, რომლის ყიდვაც შეიძლება მისი მეშვეობით. მაგრამ საქონლის რაოდენობა, რომელიც შეიძლება მასზე გაიცვალოს, და, ესეიგი, მისი ეკონომიკური სარგებლიანობა და ფასეულობა, განპირობებულია მხოლოდ ბრუნვაში არსებული ფულის რაოდენობით, ფულადი და სასაქონლო მასების თანაფარდობით.

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში, ფულში გამოხატული ფასი, როგორც ფულის საქონელზე გაცვლის პროპორცია, ხდება საზოგადოებრივი ეკონომიკური ფასეულობის გამოვლენის ფორმა. ანუ ფასი არის მხოლოდ რიცხვი, კოეფიციენტი, რომელიც გვიჩვენებს სხვადასხვა საქონელის ერთმანეთში გაცვლის პროპორციებს. მაგრამ ამ პროპორციებს საფუძვლად უდევს მათი საზოგადოებრივი ფასეულობების, როგორც გასაცვლელ საქონელში განივთებული ერთგვაროვანი სუბსტანციის, ტოლობა. გაცვლის გარეშე, სხვადასხვა საქონლის ფასეულობების ერთმანეთთან შედარების გარეშე, ფასეულობათა სიდიდე ვერ იქნება გამოვლენილი. ამასთანავე, ყოველი ფასი, როგორც გაცვლითი პროპორციების მაჩვენებელი, შეიძლება იქნას გამოხატული სხვადასხვა რიცხვებით, მაგალითად $1/2$; $2/4$; $16/32$ და ა.შ. ამიტომ ინფლაციის ან დეფლაციის დროს ფასების საერთო დონე იზრდება ან მცირდება, მაგრამ ეს არ იწვევს ეკონომიკის პარალიზებას, რადგან გაცვლითი პროპორციები არ იცვლება.³

რადგან ეკონომიკა წარმოადგენს ჩაკეტილ სისტემას, რომელშიც პირველადი რესურსები გარდაიქმნება საბოლოო პროდუქტებად, ხოლო საბოლოო პროდუქტები – პირველად რესურსებად, ამიტომ, შესაბამისად, ადგილი აქვს

³ არ ვიღებთ მხედველობაში გაცვლითი პროპორციების იმ ცვლილებებს, რომელიც გამოწვეულია დეფლაციის ან ინფლაციის ზეგავლენით სუბიექტების ეკონომიკურ გადაწყვეტილებებზე.

ფასების ფორმირების სიმეტრიულ პროცესებს. პროდუქტების ფასები ფორმირდება რესურსების ფასების საფუძველზე, ხოლო რესურსების ფასები – პროდუქტების ფასების საფუძველზე. ამასთანავე, პროდუქტების ფასების ფორმირებაში მონაწილეობას ღებულობს მოგების ნორმა, როგორც რისკის ფასი, ხოლო რესურსების ფასების ფორმირებაში – დაზოგვის ნორმა, როგორც მომჭირნეობის და თავშეკავების, ყაირათიანობის ფასი. ეს ნიშნავს, რომ ყოველი ფასი არის სახვა ფასების ფუნქცია. ანუ ყველა ფასი იმყოფება ფუნქციონალურ კავშირში ერთმანეთთან.

მოთხოვნის და მიწოდების ეკონომიკურ ფუნქციას წარმოადგენს იმის განსაზღვრა, თუ როდის და რა ოდენობით გამოიტანოს ბაზარზე საზოგადოებრივი წარმოების რეზულტატები და გადახდისუნარიანი მოთხოვნილებები. საქონლის წარმოება და მოხმარება ხომ პერმანენტული პროცესებია, რომელთაც გააჩნიათ ერთმანეთისაგან განსხვავებული რიტმულობა. მაგალითად წლის განმავლობაში იწარმოება პროდუქტის გარკვეული ოდენობა, და შესაბამისად, ამდენივე მოიხმარება. მაგრამ იგივე პერიოდის ფარგლებში როგორ არის წარმოდგენილი ბაზარზე ეს წარმოება და მოხმარება? ხორბლის მოსავლის აღება ხდება წელიწადში ერთხელ, მაგრამ საზოგადოება მას მოიხმარს ყოველდღიურად. და პირიქით, ზოგიერთი პროდუქტი იწარმოება მეტნაკლებად თანაბრად დროში, მაგრამ მათი მოხმარება ხასიათდება სეზონურობით და ა.შ.. როდის? და სად?, რა მოცულობით? უნდა იქნას პროდუქტი გამოტანილი ბაზარზე? ყოველივე ეს რეგულირდება მოთხოვნა- მიწოდებით საბაზრო ფასების მეშვეობით.

საზოგადოებრივი წარმოება და საზოგადოებრივი მოხმარება არის რაღაც უფრო ფუნდამენტური და მდგრადი, ვიდრე მოთხოვნა და მიწოდება, რომელნიც წარმოედგენენ მათ ბაზარზე. ისევე როგორც საზოგადოებრივი ფასეულობა, რომელიც არეგულირებს, აწონასწორებს წარმოებას და მოხმარებას, არის რაღაც უფრო ფუნდამენტური, ვიდრე ფასი, რომელშიც ეს ფასეულობა ვლინდება ბაზარზე. თუ განვიხილავთ დროის საკმარისად ხანგრძლივ მონაკვეთს, მაშინ,

წონასწორობის შემთხვევაში, ჯამური მოთხოვნა დროის ამ ინტერვალში, მეტ ნაკლები სიზუსტით, გამოხატავს საზოგადოებრივ მოხმარებას ამავე პერიოდში. ხოლო ჯამური მიწოდება, ამავე პერიოდში, გამოხატავს საზოგადოებრივ წარმოებას. ისევე როგორც საშუალო საბაზრო ფასი ამავე პერიოდში იქნება შესაბამისობაში ამ საქონელის საზოგადოებრივ ფასეულობასთან. რაც უფრო დიდია დროის ეს მონაკვეთი, მით უფრო სრულია შესაბამისობა. მაგრამ ამ პერიოდის შიგნით, როგორც მოთხოვნა, ისე მიწოდება და მიმდინარე საბაზრო ფასებიც, შეიძლება იცვლებოდნენ საკმაოდ დიდ ფარგლებში. ასე რომ, საზოგადოებრივი ფასეულობა არის საფუძველი, რომლის ირგვლივაც მერყეობს ფასი მოკლევადიან პერიოდში მოთხოვნისა და მიწოდების მიმდინარე რყევების ზეგავლენით. ფასეულობა არსად არ ვლინდება უშუალოდ. მხოლოდ ხანგრძლივი დროის განმავლობაში, საბაზრო პროცესებზე, სასაქონლო ფასების დინამიკაზე დაკვირვებით არის შესაძლებელი გავარჩიოთ საქონლის ფასეულობები, რომლებიც აისახება საშუალო საბაზრო ფასებში.

12. ურთიერთკავშირი ინდივიდუალურ და საზოგადოებრივ ეკონომიკურ ფასეულობებს შორის

გაცვლა გულისხმობს, რომ გასაცვლელი საქონელი რაღაცით უტოლდება ერთმანეთს. და ისინი მართლაც ტოლნი არიან როგორც საზოგადოებრივი ფასეულობები. მაგრამ ეს მხოლოდ პირობაა, რომლის გარეშეც გაცვლა ვერ განხორციელდება. ეს არ არის საკმარისი. გაცვლა მოხდება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ გაცვლაში მონაწილე თვითეული მხარისთვის შესასყიდი საქონელის ინდივიდუალური ფასეულობა გასაყიდი საქონლის ინდივიდუალურ ფასეულობაზე მეტია. ანუ გცვლის პირობაა გასაცვლელი საქონლის საზოგადოებრივი ფასეულობების ტოლობა და მათი ინდივიდუალური ფასეულობების უტოლობა. გაცვლა შეიცავს წინააღმდეგობას და სწორედ ამ წინააღმდეგობას მიჰყავს მოძრაობაში საბაზრო მექანიზმი.

ინდივიდუალურ ეკონომიკაში სუბიექტის მოთხოვნილებების ერთი ნაწილის დაკმაყოფილება ხდება საბაზრო გაცვლის მეშვეობით, ხოლო მეორე ნაწილის დაკმაყოფილება ხდება ინდივიდუალური წარმოების და მოხმარების გზით. ასეთ პირობებში ინდივიდისთვის ფული წარმოადგენს მის საკუთრებაში არსებულ ერთერთ დოვლათს, რომელიც საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ასრულებს მისთვის სასარგებლო ფუნქციებს. ინდივიდისთვის ფულის სარგებლიანობა მდგომარეობს მის უნარში იყოს გაცვლილი სხვადასხვა საქონელზე. შესაბამისად, ფულის მეშვეობით ინდივიდი ზომავს არა ყველა თავისი დოვლათის სუბიექტურ ფასეულობებს, არამედ მხოლოდ მათი, რომელსაც იგი ყიდულობს და ყიდის ბაზარზე. იგი ათანაზომებს საქონლის სუბიექტურ ფასეულობას ფულის სუბიექტურ ფასეულობასთან და, ან ყიდის ფულს და ყიდულობს საქონელს, ან პირიქით, იმის მიხედვით, თუ რომელი მათგანი წარმოადგენს მისთვის მეტ ფასეულობას.

სუბიექტი იღებს გადაწყვეტილებებს არსებული საბაზრო ფასების საფუძველზე. იგი ყიდულობს სწორედ იმ საქონელს, რომელიც მაქსიმალურად აკმაყოფილებს მის ინდივიდუალურ მოთხოვნილებებს და აწარმოებს იმ საქონელს, რომელიც შეუძლია აწარმოოს მინიმალური ინდივიდუალური ხარჯით (მაქსიმალური ფარდობითი უპირატესობით). საბოლოო ჯამში ბაზარზე ინდივიდი ათანაზომებს მის მიერ შესასყიდი და გასაყიდი საქონლის ინდივიდუალურ ფასეულობებს. მათ შორის სხვაობა მისთვის წარმოადგენს მისი ეკონომიკური მოღვაწეობის ინდივიდუალურ ზედმეტ ფასეულობას. ეს არის მისი პირადი სტიმული როგორც მწარმოებლის, რომელიც ყიდულობს რესურსებს და ყიდის პროდუქტებს, და როგორც მომხმარებლის, რომელიც ყიდის რესურსებს და ყიდულობს პროდუქტებს.

ბაზარზე გატანილი მთლიანი სასაქონლო და ფულადი მასების თანაფარდობაზე დამოკიდებულია ფასების აბსოლუტური დონე, და არა ფარდობითი ფასები. მაგრამ ფასეულობები (როგორც საზოგადოებრივი, ისე ინდივიდუალური)

განსაზღვრება სწორედ ფარდობითი, და არა აბსოლუტური ფასებით. ამიტომ ერთი და იგივე ფასები, როგორც ყველასათვის საერთო აბსოლუტური სიდიდეები, წარმოადგენენ სხვადასხვა ფარდობით სიდიდეებს სხვადასხვა სუბიექტებისთვის. ისინი ასახავენ სხვადასხვა სუბიექტურ ფასეულობებს იმის მიხედვით, თუ როგორია სუბიექტების საკუთრებაში არსებული ინდივიდუალური სასაქონლო კალათები და ბიუჯეტები. სხვადასხვა ინდივიდის ინდივიდუალური ფასეულობები უშუალოდ არ არიან რაოდენობრივად თანაზომადი. მაგრამ ერთი და იგივე სუბიექტისთვის ყველა გასაცვლელი საქონელი (გასაყიდვ და საყიდელიც) იზომება მისი ფასეულობების ერთი და იგივე შკალით და ამიტომ რაოდენობრივად არიან თანაზომადი. ამიტომ გამოდის, რომ გაცვლაში მონაწილე ყოველი საქონელი ერთდროელად წარმოგვიდგება როგორც ინდივიდუალურ, ისე საზოგადოებრივ განზომილებაში, როგორც ინდივიდუალური, ისე საზოგადოებრივი ფასეულობა. ფასების (გავლის პროპორციების) მეშვეობით ხდება არაერთგვაროვანი ინდივიდუალური ფასეულობების გამოხატვა როგორც ერთგვაროვანი საზოგადოებრივი ფასეულობების და, ესეიგი, როგორც ასეთი სპეციფიური ფორმით თანაზომადი ფასეულობების გამოიხატვა. ეს იმის შედეგია, რომ გაცვლაში მონაწილე მხარეები არიან ერთი და იგივე საზოგადოების წარმომადგენლები, რომელსაც (საზოგადოებას) გააჩნია საზოგადოებრივ ფასეულობათა ერთიანი სისტემა. ამავე დროს, მხარეები წარმოადგენენ სხვადასხვა ინდივიდებს, განსხვავებული, არაერთგვაროვანი ინდივიდუალურ ფასეულობათა სისტემებით და განსხვავებული ინტერესებით.

ამასთანავე საჭიროა გავითვალისწინოთ, რომ საზოგადოებრივი ფასი არ არის ფიქსირებული გაცვლითი პროპორცია, რომელიც ყოველი ცალკეული გარიგებისთვის იძლევა მკაცრად განსაზღვრულ პარამეტრებს და განსაზღვრავს ინდივიდუალურ ფასებს. პირიქით, ყოველი ინდივიდუალური ფასი თვითონ არის ერთერთი მრავალ სხვა ინდივიდუალურ ფასებს შორის, რომელთა საფუძველზეც ფორმირდება საზოგადოებრივი ფასი. დროის ამა თუ იმ

ინტერვალში ჩამოყალიბებული საზოგადოებრივი ფასი არის საშუალო სიდიდე იმ ინდივიდუალური ფასების სიმრავლიდან, რომელთა საფუძველზეც ხდებოდა ცალკეული გარიგებები დროის ამავე ინტერვალში. მაგრამ საზოგადოებრივი ფასი გავლენას ახდენს ინდივიდუალური ფასების (გაცვლის პროპორციების) ფორმირებაზე იმდენად, რამდენადაც კონკურენციის პირობებში იგი ასრულებს ორიენტირის ფუნქციას გარიგების უფრო მომგებიანი ვარიანტების ძიებისას. ერთის მხრივ იგი იცავს საბაზრო აგენტებს წამგებიანი გარიგებებისაგან. მეორეს მხრივ, რადგან მომგებიანი გარიგებების ძიება დაკავშირებულია ტრანსაქციულ ხარჯებთან, ამიტომ უფრო მომგებიანი გარიგების შემდგომი ძიების მიზანშეწონილობას აგენტები განსაზღვრავენ ინდივიდუალურად. ამიტომ ყოველი ინდივიდუალური ფასი არის გაცვლაში მონაწილე აგენტების კომპრომისის და სუბიექტური გადაწყვეტილებების შედეგი, რომელიც ემყარება 1) მათ სუბიექტურ შეფასებებს, მათ შორის ტრანსაქციული ხარჯების სუბიექტურ შეფასებებს, და 2) საზოგადოებრივი ფასის გათვალისწინებას. ყოველივე ეს განაპირობებს ინდივიდუალური ფასების გადახრას საზოგადოებრივი (საშუალო საბაზრო) ფასებიდან.

ამრიგად, საზოგადოებრივი ფასი ფორმირდება ინდივიდუალური ფასების სიმრავლის საფუძველზე, ხოლო ინდივიდუალური ფასები - საზოგადოებრივი ფასების საფუძველზე. ორივე პროცესი მიმდინარეობს პარალელურ რეჟიმში და მხოლოდ ერთად წარმოადგენენ ისინი ფასწარმოქმნის ცოცხალ პროცესს კონკურენტული ბაზრის პირობებში.

იმის გაგება, თუ როგორ ფუნქციონირებს ბაზარი, შეუძლებელია მხოლოდ საბაზრო ფასების და საბაზრო პროცესების ანალიზის საფუძველზე. საბაზრო მექანიზმი მოიცავს აგრეთვე „უხილავ“ პროცესებსაც, რომელნიც მიმდინარეობენ ინდივიდების სუბიექტურ დონეზე, ეფუძნებიან ინდივიდუალურ სუბიექტურ შეფასებებს და ამ სუბიექტური შეფასებების და საბაზრო (ობიექტური) ფასების ურთიერთქმედებას. საბაზრო პროცესების ეს უხილავი საფუძველი, რომელსაც

ადგილი აქვს ბაზრის ყველა ინდივიდუალური მონაწილის ცნობიერებაში, არის სწორედ ის დონე, რომელზეც მიიღება ეკონომიკური გადაწყვეტილებები დოვლათის წარმოების, მოხმარების, გაცვლის და განაწილების თაობაზე. მაგრამ საბაზრო მექანიზმი უზრუნველყოფს განცალკევებული საბაზრო გარიგებების ერთიან საბაზრო პროცესში გაერთიანებას და საბაზრო ურთიერთობების მონაწილეებს გადააქცევს ერთი მთლიანობის ნაწილებად. და „სინერჯის ეფექტის“ წყალობით ბადებს ეკონომიკური განვითარების და კეთილდღეობის ისეთი მაღალი დონის მიღწევის არნახულ შესაძლებლობებს, რომლის მიღწევაც შეუძლებელი იქნებოდა იმავე რესურსებით ნატურალუტი ეკონომიკის პირობებში.

13. ფული, როგორც ეკონომიკური სარგებლიანობის და ეკონომიკური ხარჯების საზომი ერთეული

იბადება კითხვა – როგორ შეუძლია ფულს ერთდროულად იყოს როგორც ხარჯის, ისე სარგებლიანობის საზომი ერთეული?

სარგებლიანობაც და ხარჯიც შეიძლება გაიზომოს ფულადი ერთეულით იმიტომ, რომ თვით ფულადი ერთეული ერთდროულად შეიცავს თავის თავში როგორც სარგებლიანობას, ისე ხარჯებს. რადგან ერთდროულად არის როგორც შესასყიდი დოვლათი, რომლის შეძენისთვისაც სუბიექტი მსხვერპლად გაიღებს თავის საქონელს, და გასაყიდი დოვლათიც, რომელსაც სუბიექტი მსხვერპლად გაიღებს საქონლის ყიდვისას. ამასთანავე სარგებლიანობა და ხარჯები არ არიან არაერთგვაროვანი, არათავსებადი "სუბსტანციები". ისინი არიან ერთი და იგივე მოვლენის სხვადასხვა ასპექტები, კერძოდ, მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებამდე და დაკმაყოფილების შემდეგ სუბიექტის დოვლათთან დამოკიდებულების სხვადასხვა ასპექტები. სარგებლიანობა არის "მომავალი" ხარჯი, ხოლო ხარჯი არის "ყოფილი სარგებლიანობა".

მაგრამ თუ სარგებლიანობა და ხარჯი წარმოადგენენ სბიექტის დოვლათთან ერთი და იგივე მიმართებას მოთხოვნილების დაკმაყოფილებამდე და მის შემდეგ, მაშინ იზადება მეორე კითხვა: საბოლოო ჯამში, ხომ არ გამოდის, რომ სარგებლიანობა იზომება სარგებლიანობით, ანუ, რაც იგივეა, ხომ არ გამოდის, რომ ხარჯები იზომება ხარჯებით? როგორ არის შესაძლებელი, რომ სარგებლიანობა იზომებოდეს მისთვის მსხვერპლად გაღებული ხარჯებით, თუ თვითონ ხარჯები არის მსხვერპლად გაღებული სარგებლიანობა? ხომ არ არის აქ "მანკიერი წრე"?

მართლაც გამოდის, რომ სარგებლიანობა იზომება სარგებლიანობით, მაგრამ სხვაგვარად არც შეიძლება რომ იყოს. საერთოდ რაში მდგომარეობს გაზომვის არსი, და რითი განსხვავდება იგი შეთანაზომებისაგან? განსხვავებს მხოლოდ იმაში, რომ შეთანაზომება სხვადასხვა სიდიდეებს შორის იყოფა ორ ნაწილად. ჯერ ხდება სხვადასხვა გასაზომი სიდიდის შეთანაზომება ერთსა და იგივე სიდიდესთან, რომელიც პირობითად მიჩნეულია საზომ ერთეულად. ამის შედეგად გასაზომი სიდიდეები გამოიხატება კონკრეტული რიცხვით, რომელიც უდრის საზომი ერთეულების დათვლილ რაოდენობას. სწორედ ამას ნიშნავს გაზომვა. სწორედ ასე მოხდა ბარტერული გაცვლის შემთხვევაშიც. ბარტერული გაცვლა გაიყო ორ დამოუკიდებელ მოქმედებად – გაყიდვად და ყიდვად. რადგან ყოველი საქონელი ჯერ იცვლებოდა ფულის ერთეულის ამა თუ იმ რაოდენობაზე, ამოტომ ყოველი საქონელის ფასეულობის (შესაბამისად, როგორც სარგებლიანობის, ისე ხარჯის) გამოხატვა შესაძლებელი გახდა ჩვეულებრივი რიცხვებით, ანუ კოეფიციენტებით. ეს რიცხვები აღნიშნავდნენ პირობითად აღებული ერთეულების რაოდენობას, რომელსაც უტოლებდნენ ამა თუ იმ საქონელს გაცვლის პროცესში. ამასთანავე ეს რიცხვები გამოხატავენ საქონლის ფასეულობას მხოლოდ როგორც ფარდობით სიდიდეებს. ფასები არის სწორედ ასეთი კოეფიციენტები, რომელნიც შეიძლება იყოს გამოხატული ოქროს მონეტების, ფულის კუპიურების რაოდენობით, ან უბრალო ციფრებით საბუღალტრო ანგარიშებში და კონპიუტერის მეხსიერებაში.

გაზომვა არის მხოლოდ შეთანაზომების განვითარებული ფორმა. მაგრამ შესაძლებელია მხოლოდ ერთგვაროვანი სიდიდეების შეთანაზომება. ხომ შეუძლებელია წონა შევადაროთ სიგრძეს? ამიტომ წონა იზომება წონის ერთეულით, სიგრძე – სიგრძის ერთეულით, ფასეულობა – ფასეულობის ერთეულით. სახაზავი ან საწონი არის მხოლოდ საზომი ერთეულის მატერიალური მატარებელი, მაგრამ თვითონ ერთეულს წარმოადგენს არა სახაზავი ან საწონი, არამედ პირობით ერთეულად მიჩნეულნი სიგრძე და წონა, რომლებიც განივთებულნი არიან ამ საგნებში. ასევე ფასეულობის (სარგებლიანობის და ხარჯების) საზომ ერთეულს წარმოადგენს არა ოქრო ან ფულადი კუპიურა, არამედ მათში განივთებული ფასეულობა, რომელიც პირობითად მიჩნეულია ეკონომიკური ფასეულობის საზომ ერთეულად.

14. დეცენტრალიზებული ეკონომიკური სისტემის

ოპტიმალურობის კრიტერიუმი.

ეკონომიკური მოღვაწეობის სუბიექტი (ინდივიდიც და საზოგადოებაც) საჭიროებს ოპტიმალურობის კრიტერიუმს, რომლის გარეშეც შეუძლებელია მოღვაწეობის შესაძლო ალტერნატივების შეფასება და მათგან საუკეთესოს არჩევა. საბაზრო ეკონომიკაში ოპტიმალურობის კრიტერიუმები იგივეა, რაც ნატურალურ ეკონომიკაში, თუმცა გააჩნიათ გამოხატვის სპეციფიური ფორმა. ოპტიმალურობის ლოკალური კრიტერიუმი ვლინდება შემოსავლის მაქსიმიზაციაში და გასავალის მინიმიზაციაში. მწარმოებლების (ფირმების) შემთხვევაში ეს განაპირობებს მათ სწრაფვას მაქსიმალური მოგებისაკენ. მომხმარებლების (საოჯახო მეურნეობების) შემთხვევაში ეს განაპირობებს სწრაფვას დანაზოგების მაქსიმიზაციისაკენ.

დარგთაშორისი კონკურენციის გავლენით მეწარმეები ცდილობენ რესურსები გადაანაწილონ ნაკლებად მომგებიანი დარგებიდან მეტად მომგებიან დარგებში. ანალოგიურად, მესაკუთრეები ცდილობენ საკუთრების გადაანაწილებას. წარმოების უფრო მაღალშემოსავლიანი ფაქტორების ფლობა საშუალებას აძლევს

მათ სამომხმარებლო დონის გარდა გაზარდონ დაზოგვის ნორმა. მაგრამ ამ პროცესების შედეგად წარმოების და მოხმარების სექტორებში იბადება ტენდენცია მოგების გათანაბრებისაკენ, ხარჯების თანაბარსარგებლიანობისაკენ. საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ოპტიმალურობის გლობალური კრიტერიუმი სწორედ რომ გულისხმობს კერძო სუბიექტების მოგების და დანაზოგების ინდივიდუალური ნორმების გამოთანაბრების ტენდენციას და ხარჯების თანაბარსარგებლიანობის ფორმირებას. მაგრამ, ოპტიმალურობის ლოკალური კრიტერიუმის თანახმად ლოკალურ დონეზე გამუდმებით ხდება სხვადასხვა სუბიექტების მოგების და დაზოგვის ნორმების განსხვავებების და ხარჯების სარგებლიანობის უთანაბრობის აღწარმოება.

ოპტიმალურობის ლოკალური კრიტერიუმი ვლინდება შემოსავლის მაქსიმიზაციაში და გასავალის მინიმიზაციაში. მაგრამ ფირმების შემოსავალი არის საოჯახო მეურნეობის გასავალი, ხოლო ფირმების გასავალი – საოჯახო მეურნეობების შემოსავალი. ხოლო სხვაობა შემოსავლებსა და გასავალს შორის, ერთ შემთხვევაში იღებს მოგების ფორმას, ხოლო მეორეში – დანაზოგების ფორმას. დოვლათის გაცვლის პროცესში ეკონომიკური სუბიექტები ერთმანეთს უნაზღაურებენ ან მოგებას, ან დანაზოგს იმის მიხედვით თუ რას ყიდულობენ ისინი – საბოლოო პროდუქტებს, თუ პირველად რესურსებს. რადგან მოგებაც და დანაზოგიც არის ხარჯის კომპონენტები, რომლებიც შედიან შესასყიდი საქონლის ფასის შემადგენლობაში. ამიტომ მართალია დოვლათის წარმორბის (აღწარმოების) პროცესში სუბიექტები ქმნიან ზედმეტ სარგებლიანობას მოგების ან დანაზოგის სახით, მაგრამ საქონლის გაცვლის პროცესში მათ უწევთ დამატებითი ხარჯის გაწევა, რადგან ერთმანეთს უნაზღაურებენ მათ მოგებებს და დანაზოგებს. საბოლოო ჯამში, წონასწორობის პირობებში, თავისი მოგებით ერთნი ანაზღაურებენ სხვათა დანაზოგებს, და პირიქით. ანუ გაცვლის შედეგად სისტემაში მთლიანი მოგება და მთლიანი დანაზოგი ურთიერთ აწონასწორებენ ერთმანეთს.

წონასწორობის პირობებში, მოგება, არსებული ამა თუ იმ პროდუქტის გაყიდვიდან მიღებული შემოსავლის შემადგენლობაში, უნდა შეესაბამებოდეს იმ დანაზოგების ჯამს, რომლებიც შედიან პროდუქტის წარმოებაში გამოყენებული რესურსების საფასურში. ხოლო დანაზოგი, ამა თუ იმ რესურსის გაყიდვიდან მიღებული შემოსავლის შემადგენლობაში, უნდა შეესაბამებოდეს იმ მოგებათა ჯამს, რომლებიც შედიან რესურსის აღწარმოების პროცესში მოხმარებული პროდუქტების საფასურში. აქედან ცხადია, თუ რას წარმოადგენს ოპტიმალური ფასი, ანუ, წონასწორული ფასი მაკროეკონომიკური თვალსაზრისით. პროდუქტის ფასი არის წონასწორული, თუ მასში შემავალი მოგება უდრის იმ დანაზოგების ჯამს, რომლებიც შედიან ამ პროდუქტის ერთეულზე დახარჯული რესურსების ღირებულების შემადგენლობაში. ანალოგიურად, დანაზოგები რესურსის ოპტიმალურ ფასში, უნდა უდრიდეს იმ მოგებათა ჯამს, რომლებიც შედიან ამ რესურსის ერთეულის აღწარმოებისას მოხმარებული საბოლოო პროდუქტების ღირებულების შემადგენლობაში. ყველა დანარჩენ შემთხვევაში ფასი ან მეტია, ან ნაკლებია, ოპტიმალურ ფასებთან შედარებით, რომლებიც შეესაბამებიან ხარჯების თანაბარსარგებლიანობას. იქამდე, სანამ ეკონომიკაში მოგების და დაზოგვის საშუალო ნორმები ტოლია, სხვადასხვა საქონელში მოგების და დაზოგვის ინდივიდუალური ნორმების გადახრები აკომპენსირებენ ერთმანეთს. მაგრამ თუ ირღვევა მოგების და დაზოგვის საშუალო ნორმების ტოლობა, ეს უკვე არღვევს მაკროეკონომიკურ წონასწორობას. მოგება არის უარყოფითი დაზოგვა, დაზოგვა არის უარყოფითი მოგება. ამოტომ მთლიანად ეკონომიკაში, ხარჯების თანაბარსარგებლიანობასთან ერთად, გაცვლა გულისხმობს მთლიანი მოგების და მთლიანი დაზოგვის ტოლობას. ასე რომ, გლობალური კრიტერიუმის თანახმად, მთლიანი მოგების და მთლიანი დაზოგვის ტოლობა არის ეკონომიკის ოპტიმალური ფუნქციონირების აუცილებელი პირობა.

დეფიციტურ და ჭარბ საქონელში ირღვევა ოპტიმალური თანაფარდობა სარგებლიანობასა და ხარჯებს შორის, და ეს აისახება ზედმეტი და დაზოგილი სარგებლიანობის ნორმების გადახრაზე ოპტიმალური (საშუალო) სიდიდიდან. ეს

ნიშნავს რომ ძლიერდება წინააღმდეგობა ეკონომიკური ფასეულობის შიგნით სამომხმარებლო და საწარმოო ფასეულობებს შორის. და ამაში აისახება ჰარმონიის რღვევა წარმოებასა და მოხმარებას შორის მთლიანად სისტემაში. მგრამ სწორედ ეს ბაღებს შესაბამის სტიმულებს, რომელნიც ხელს უწყობენ დეფიციტის და სიჭარბის აღმოფხვრას და ოპტიმალური პროპორციების აღდგენას მოხმარებასა და წარმოებას შორის. სუბიექტი ცდილობს გააფართოოს დეფიციტური საქონელის წარმოება და შეზღუდოს მათი მოხმარება. მეორეს მხრივ, ცდილობს შეზღუდოს ჭარბი პროდუქციის წარმოება და გაზარდოს მათი მოხმარება.

თუ რაიმე მიზეზით ეკონომიკაში ბლოკირებულია დარგთაშორისი კონკურენცია, და, შესაბამისად, ბლოკირებულია მისი ფუნქციონირება ოპტიმალურობის გლობალური კრიტერიუმის მიხედვით, მაშინ, ლოკალური კრიტერიუმის დომინირება გარდუვალად გამოიწვევს დარგების მონოპოლიზაციის ტენდენციას. თუ პირიქით, მოხდება შიდადარგობრივი კონკურენციის ბლოკირება და ამით მოხდება ოპტიმალურობის ლოკალური კრიტერიუმის იგნორირება, მაშინ თანდათან ეკონომიკის ყველა დარგი დაიწყებს დაკნინებას რესურსების გამოყენების (თანაბრად) დაბალი ეფექტურობის გამო. შიდადარგობრივი კონკურენციის პირობებში ეკონომიკური ინტერესები აიძულებენ კერძო სუბიექტებს იმოქმედონ ოპტიმალურობის ლოკალური კრიტერიუმის თანახმად. მაგრამ საბაზრო მექანიზმის წყალობით, ამ მოქმედებათა საერთო რეზულტატი ბაღებს პროცესებს, რომელნიც შეესაბამება ოპტიმალურობის გლობალურ კრიტერიუმს. ოპტიმალურობის ლოკალური და გლობალური კრიტერიუმები გულისხმობენ ერთმანეთს და მხოლოდ ერთად უზრუნველყოფენ კერძო და საზოგადოებრივი ინტერესების თანხვედრას, რაც გახდა საბაზრო ეკონომიკის სწრაფი განვითარების მიზეზი.

გლობალური კრიტერიუმის თანახმად საბაზრო ეკონომიკა მაკროდონეზე ბაღებს მთლიანი შემოსავლის და გასავლის, მთლიანი მოგების და დანაზოგის, სარგებლიანობის და ხარჯების, გათანაბრების ტენდენციას. ხოლო ლოკალური

კრიტერიუმის თანახმად, მიკროდონეზე, საბაზრო ეკონომიკა ბადაბს საპირისპირო ტენდენციას და უკიდურესობამდე მიჰყავს განსხვავებები მათ შორის. ამიტომ საბაზრო ეკონომიკა გამუდმებით ისწრაფვის წონასწორობისკენ და ოპტიმალურობისკენ, და ასევე გამუდმებით გადაიხრება მათგან. ასეთი მერყეობა მაკროდონეზე იღებს ეკონომიკური ციკლის ფორმას.

15. დეცენტრალიზებული ეკონომიკური სისტემის მოდელი ("სიმეტრიული მოდელი")

მართალია ეს მოდელი განიხილება საბაზრო ეკონომიკის მაგალითზე, მაგრამ იგი ასახავს ზოგადად ჩაკეტილი ეკონომიკური სისტემის ფუნქციონირებას, იქნება ეს ნატურალური, საბაზრო თუ რეგულირებადი ეკონომიკა, და ნებისმიერ დონეზე, ინდივიდის ეკონომიკიდან დაწყებული და მსოფლიო ეკონომიკით დამთავრებული. რადგან იგი ასახავს ურთიერთკავშირების სისტემას და მის პარამეტრებს არა ეკონომიკურ სუბიექტებს შორის, არამედ იმ ეკონომიკურ ნაკადებს შორის, რომლებიც უზრუნველყოფენ ეკონომიკური სისტემის მთლიანობას. ყველა ეს ნაკადი (წარმოება, მოხმარება, მოგება, დაზოგვა, ინვესტიციები ფიზიკურ კაპიტალში, ინვესტიციები ადამიანურ კაპიტალში) აუცილებელია ნებისმიერი ეკონომიკური სისტემისთვის. ფულში გამოხატული ფასების ნაცვლად, შესაძლოა ადგილი ჰქონდეს ინდივიდის სუბიექტურ შეფასებებს ან რეგულირებად ოპტიმალურ შეფასებებს. ასევე, ფულად ერთეულებში ფასეულობების გაზომვის ნაცვლად, შესაძლოა ადგილი ჰქონდეს ფასეულობების უშუალო შეთანაზომებას ინდივიდის გონებაში ან კომპიუტერის მეხსიერებაში. მაგრამ ნებისმიერ შემთხვევაში უცვლელად რჩება არსებითი კავშირები იმ აუცილებელ ფუნქციებს შორის, რომლებიც უზრუნველყოფენ სისტემის მთლიანობას.

აქ წარმოდგენილია დეცენტრალიზებული ჩაკეტილი ეკონომიკური სისტემის მოდელი, რომელშიც იწარმოება საბოლოო პროდუქტები (**m** სახეობის), პირველადი რესურსების (**n** სახეობის) მეშვეობით და ხდება აღწარმოება

სექტორი 1				სექტორი 2					
$- a_{11}x_1v_1$	$- a_{12}x_1v_2$	...	$- a_{1(n-1)}x_1v_{(n-1)}$	$- \alpha_1 A_1$				x_1p_1	
$- a_{21}x_2v_1$	$- a_{22}x_2v_2$	...	$- a_{2(n-1)}x_2v_{(n-1)}$	$- \alpha_2 A_2$			x_2p_2		
...	...	...	...	...		...			
$- a_{(m-1)1}x_{(m-1)}v_1$	$- a_{(m-1)2}x_{(m-1)}v_2$	...	$- a_{(m-1)(n-1)}x_{(m-1)}v_{(n-1)}$	$- \alpha_{(m-1)} A_{(m-1)}$		$x_{(m-1)}p_{(m-1)}$			
$- a_{m1}x_mv_1$	$- a_{m2}x_mv_2$	...	$- a_{m(n-1)}x_mv_{(n-1)}$	$- \alpha_m A_m$	$x_m p_m$				
				$- P'$	$I = S$				
				$P = Q$	$- S'$	$- b_{n(m-1)}p_{(m-1)}y_n$	...	$- b_{n2}p_2y_n$	$- b_{n1}p_1y_n$
			$y_n v_n$		$- \beta_n B_n$				
			$y_{(n-1)}v_{(n-1)}$		$- \beta_{(n-1)}B_{(n-1)}$	$- b_{(n-1)(m-1)}y_{(n-1)}p_{(m-1)}$	...	$- b_{(n-1)2}y_{(n-1)}p_2$	$- b_{(n-1)1}y_{(n-1)}p_1$
		...			...	...	...	...	...
	y_2v_2				$- \beta_2 B_2$	$- b_{2(m-1)}y_2p_{(m-1)}$	...	$- b_{22}y_2p_2$	$- b_{21}y_2p_1$
y_1v_1					$- \beta_1 B_1$	$- b_{1(m-1)}y_1p_{(m-1)}$	...	$- b_{12}y_1p_2$	$- b_{11}y_1p_1$
სექტორი 3				სექტორი 4					

ცხრილი1. ჩაკეტილი ეკონომიკის მატრიცა

- x_i - საქონელი, რომელიც იწარმოება 1 სექტორში (მოიხმარება მე-4 სექტორში), $i = 1, 2, \dots, m$;
- p_i - x_i საქონლის ფასეულობა (წონასწორული ფასი), $i = 1, 2, \dots, m$;
- y_j - საქონელი, რომელიც იწარმოება მე-4 სექტორში (მოიხმარება 1 სექტორში), $j = 1, 2, \dots, n$;
- v_j - y_j საქონლის ფასეულობა (წონასწორული ფასი), $j = 1, 2, \dots, n$;
- a_{ij} - i საქონლის ერთეულის წარმოებაზე j საქონლის ხარჯის კოეფიციენტები;
- b_{ji} - j საქონლის ერთეულის წარმოებაზე i საქონლის ხარჯის კოეფიციენტები;
- α_i - ზედმეტი პროდუქტის (დაზოგილი რესურსის) ნორმა i საქონლის წარმოებაში;
- β_j - ზედმეტი პროდუქტის (დაზოგილი რესურსის) ნორმა j საქონლის წარმოებაში;
- P - მთლიანი ზედმეტი პროდუქტი (დაზოგილი რესურსი) 1 სექტორში;
- S - მთლიანი ზედმეტი პროდუქტი (დაზოგილი რესურსი) მე-4 სექტორში;
- Q - მთლიანი ვალად მოხმარება;
- I - მთლიანი ინვესტიციები;
- P' - ზედმეტი პროდუქტი (დაზოგილი რესურსი) საინვესტიციო საქონლის წარმოებაში;
- S' - დაზოგვა ვალად მოხმარების პროცესში.

სექტორი 1

სექტორი 2

<p>C_p</p> <p>წარმოების ხარჯები</p>	<p>P_n</p> <p>მოგება</p>	<p>GDP</p> <p>მთლიანი შიდა პროდუქტი</p>	<p>NDP</p> <p>წმინდა შიდა პროდუქტი</p>
<p>I_g - მთლიანი ინვესტიციები წარმოებაში (რესურსების ვალად მოხმარება)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ამორტიზაცია 2. წმ. ინვესტიციები ფიზიკურ კაპიტალში 3. მზა პროდუქციის მარაგების ცვლილებები 	<p>P_I</p> <p>- მოგება საინვესტიციო საქონლის წაროებიდან</p>	<p>I = S</p> <p>I - შემოდინება წარმოების სექტორში</p> <p>S - გადინება მოხმარების სექტორიდან</p>	
<p>GNI</p> <p>მთლიანი ეროვნული შემოსავალი</p>	<p>P = D</p> <p>P - გადინება წარმოების სექტორიდან</p> <p>D - შემოდინება მოხმ. სექტორში</p>	<p>S_I</p> <p>- დაზოგვა მეწარმეთა შემოსავლებიდან (საამორტიზ. ანარიცხები)</p>	<p>D_g - პროდუქტების ვალად მოხმარება (მთლ. ინვესტიციები მოხმ. სექტორში)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. მეწარმეების მოხმარება 2. წმ. ინვესტიც. ადამიანურ კაპიტალში 3. პროდუქციის მარაგების ცვლილებები
<p>NNI</p> <p>წმინდა ეროვნ. შემოსავ.</p>		<p>S_n</p> <p>დაზოგვა</p>	<p>C_c</p> <p>სამომხმარებლო ხარჯები</p>

სექტორი 3

სექტორი 4

ცხრილი 2. ჩაკეტული ეკონომიკის ეკონომიკური ნაკადები.

პირველადი რესურსების (**n** სახეობის) საბოლოო პროდუქტების (**m** სახეობის) მოხმარების მეშვეობით. შუალედური პროდუქტი არ განიხილება მოდელის გამარტივების მიზნით. საბაზრო ეკონომიკა წარმოდგენილია როგორც სისტემა, რომელშიც ადგილი აქვს საქონლის წარმოებას საქონლის მოხმარების მეშვეობით. მე-4 სექტორში წარმოებული საქონლის მოხმარების მეშვეობით, 1 სექტორში იწარმოება საქონელი, რომელიც მოიხმარება მე-4 სექტორში. (იხ. ცხრილი 1). 1 სექტორში წარმოებული საქონლის მოხმარების მეშვეობით, მე-4 სექტორში იწარმოება საქონელი, რომელიც მოიხმარება 1 სექტორში. ამიტომ, ყველა საქონელი ერთდროულად არის პროდუქტი თავისი მწარმოებლისთვის და რესურსი - თავისი მომხმარებლისთვის. საქონლის გაცვლა ხდება ბაზრებზე (სექტორები 2 და 3). შესაბამისად, ყველა საქონელს ერთნი ყიდიან და მეორენი ყიდულობენ. ამიტომ, ყველა აგენტი ერთდროულად არის მწარმოებელიც და მომხმარებელიც, გამყიდველიც და მყიდველიც. ყოველი მათგანი იღებს შემოსავლებს და გაიღებს ხარჯებს, ხოლო შემოსავლებსა და ხარჯებს შორის სხვაობას იყენებს ინვესტირებასათვის ფიზიკურ და ადამიანურ კაპიტალში.

როგორც ვხედავთ, ის, რაც 1 სექტორისთვის წარმოადგენს მიზანს, არის საშუალება მე-4 სექტორისთვის, ხოლო ის, რაც მე-4 სექტორისთვის წარმოადგენს მიზანს არის საშუალება 1 სექტორისთვის. ამრიგად მოდელი ასახავს იმ ფაქტს, რომ პროდუქტების წარმოება და რესურსების აღწარმოება (ანუ, პროდუქტების მოხმარება), არიან რეფლექსიურ კავშირში ერთმანეთთან. ისინი წარმოადგენენ აუცილებელ დანამატს ერთიმეორესთვის ერთი მთლიანობის ფარგლებში და, ამავდროულად, არიან ურთიერთწინააღმდეგობაში ერთმანეთის მიმართ.

შემოსავლების და გასავლების ფორმირება ხდება ფასების საფუძველზე. რადგან მყიდველთა ხარჯი არის გამყიდველთა შემოსავალი, და პირიქით, ამიტომ ადგილი აქვს შემდეგს. ერთის მხრივ, ფასები ასახავენ საქონლის წარმოებაზე გაწეულ ხარჯებს და, ამიტომ, ფორმირდებიან ამ საქონელის წარმოებაში მოხმარებული საქონლის ფასების საფუძველზე. მეორეს მხრივ, ფასები ასახავენ

საქონლის სარგებლიანობას. რადგან სარგებლიანობა არის გადახდისუნარიანი მოთხოვნილების დაკმაყოფილების უნარი, ამიტომ ეს ფასები განაპირობებენ იმ ხარჯების სიდიდეს, რომელსაც მომხმარებლები იმეტებენ ამ სარგებლიანობის შესაძენად.

მომხმარებლისთვის ფასი წარმოადგენს საქონლის ერთეულის შეძენით გამოწვეულ ფულად ხარჯს (გასავალს). ამიტომ მედელში, შემოსავლებს და ფასებს, რომლებიც გადაიხდება ამ შემოსავლებიდან, აქვთ ურთიერთ საწინააღმდეგო ნიშანი. ეს ასახავს იმ ფაქტს, რომ საქონლის შეძენის შედეგად ფასები ისევე ახდენენ შემოსავლების „ნეიტრალიზებას“, როგორც სარგებლიანობა ახდენს მოთხოვნილების „ნეიტრალიზებას“ (დაკმაყოფილებას) მისი მოხმარების შედეგად. ერთი და იგივე საქონელი არის საქონელი, რომელსაც აწარმოებენ და მოიხმარენ, ყიდიან და ყიდულობენ. მატრიცის დიაგონალის ელემენტები გვიჩვენებენ, როგორც გასაყიდი საქონლის საწარმოო ფასეულობას, ისე ამავე საქონლის, როგორც შესასყიდი საქონლის, სამომხმარებელი ფასეულობას. როგორც საწარმოო ფასეულობა, იგი არის ექსტენსიური სიდიდე და შედგება (ობიექტური და სუბიექტური) ხარჯების ელემენტებისგან, რომლებიც ნაჩვენებია მატრიცის სტრიქონებში. ხოლო როგორც სამომხმარებლო ფასეულობის, ანუ სარგებლიანობის, მაჩვენებელი, იგი არის ინტენსიური სიდიდე და, როგორც ასეთი, იგი არ არის რაიმე ელემენტებისგან შედგენილი სიდიდე, ანუ არ მიიღება რაიმე ელემენტების დაჯამებით, არამედ თვითონ იშლება მატრიცის სვეტების ელემენტებად, რომლებიც გვიჩვენებენ ამ საქონლის სარგებლიანობას მისი მომხმარებლებისთვის. რადგან მატრიცის ყოველი ელემენტი ერთდროულად არის როგორც სტრიქონის, ისე სვეტის ელემენტი, ამიტომ ისინი ერთდროულად გვიჩვენებენ, როგორც სარგებლიანობას, ისე ხარჯებს. სტრიქონები გვიჩვენებენ საქონლის წარმოებაზე გაწეული ხარჯების ელემენტებს, ხოლო სვეტები - ამავე საქონლის განაწილებას და მის მოხმარებას სხვა საქონელის წარმოების პროცესში. შესაბამისად, სტრიქონის შემადგენლობაში მატრიცის ელემენტები გვიჩვენებენ საქონლის წარმოებაზე გაწეულ ხარჯებს, ხოლო სვეტების შემადგენლობაში -

საქონლის სარგებლიანობას თავისი მომხმარებლებისათვის. ამიტომ, ჰორიზონტალური დაჯამებით ვიღებთ ბაზარზე გატანილი ამა თუ იმ საქონლის მთლიანი რაოდენობის წარმოების ხარჯებს, ხოლო ვერტიკალური დაჯამებით - იგივე საქონლის სარგებლიანობას (რომელიც იზომება ფულის რაოდენობით, რომელსაც მომხმარებლები გაიღებენ მის შესაძენად, ანუ საბაზრო მოთხოვნით).

მატრიცის თანახმად, საათის ისრის მოძრაობის მიმართულებით მიმდინარეობს რესურსების გარდაქმნა პროდუქტებად, რომლებიც, თავის მხრივ, მოიხმარებიან როგორც რესურსები სხვა პროდუქტების მისაღებად და ა.შ. საათის ისრის საწინააღმდეგო მიმართულებით ხდება შემოსავლების ხარჯებად გარდაქმნა, რომლებიც, თავის მხრივ, თვითონ არიან შემოსავლები და შემდეგ ისევ გარდაიქმნებიან ხარჯებად და ა.შ.

წარმოდგენილი მატრიცა არის კვადრატული და ბლოკური, ხოლო მისი რიგითობა არის $(m + n)$. რადაგან გაყიდული და შესყიდული საქონლის ღირებულება არის ერთი და იგივე სიდიდე, ამიტომ დიაგონალის ყოველ ელემენტს ერთმანეთთან შესაბამისობაში მოჰყავს მატრიცის სხვადასხვა სტრიქონები და სვეტები. სისტემის წონასწორობის პირობებში დიაგონალის ყოველი ელემენტი (მე-2 და მე-3 სექტორებში) უდრის მისი შესაბამისი სტრიქონის ელემენტების ჯამს და, ამავედროულად, მისი შესაბამისი სვეტის ელემენტების ჯამს (1 და მე-4 სექტორებში). ამიტომ, ჯერ ერთი, მატრიცის ნებისმიერი სტრიქონის და ნებისმიერი სვეტის ელემენტების ჯამი უდრის ნოლს, რაც ასახავს იმ ფაქტს, რომ სისტემა ჩაკეტილია. მეორეც, 1 სექტორის ყოველი სტრიქონის ელემენტების ჯამი უდრის მე-4 სექტორში მისი შესაბამისი სვეტის ელემენტების ჯამს, ხოლო მე-4 სექტორის ყოველი სტრიქონის ელემენტების ჯამი - 1 სექტორის შესაბამისი სვეტის ელემენტების ჯამს. ანუ, ჩაკეტილ ეკონომიკურ სისტემაში, წონასწორობის პირობებში, იწარმოება მხოლოდ ის, რაც მოიხმარება, და მოიხმარება მხოლოდ ის, რაც იწარმოება. წარმოებასა და მოხმარებას შორის ასეთი შესაბამისობა ნიშნავს, რომ ყველა საქონლის (პროდუქტების და რესურსების)

მიხედვით, მოთხოვნა და მიწოდება, ყიდვა და გაყიდვა სრულად შეესაბამება ერთმანეთს.

როგორც 1, ისე მე-4 სექტორში წარმოებული საქონლის ფასეულობა მეტია, ვიდრე მათი წარმოების პროცესში მოხმარებული საქონლის ფასეულობათა ჯამი. თუ ეკონომიკის ყველა აგენტს განვიხილავთ როგორც მწარმოებელს, მაშინ წარმოებული და მოხმარებული საქონლის ფასეულობებს შორის სხვაობა მიიღებს **ზედმენი ფასეულობის** ფორმას. ხოლო თუ ყველა აგენტს მივიჩნევთ მომხმარებლებად, მაშინ ეს სხვაობა მიიღებს **დაზოგილი ფასეულობის** ფორმას. შესაბამისად, პირველ შემთხვევაში, ზედმეტი ფასეულობა განივთებულია **ზედმეტ პროდუქტში**, ხოლო მეორე შემთხვევაში, დაზოგილი ფასეულობა განივთებულია **დაზოგილ რესურსში**. აგენტები დაინტერესებულნი არიან ზედმეტი პროდუქტის და დაზოგილი რესურსის ზრდაში. ზედმეტი პროდუქტის წარმოება საჭიროებს სამეწარმეო რისკს, ხოლო რესურსების დაზოგვისათვის საჭიროა მომჭირნეობა, თავშეკავება. რადგან ყოველი აგენტი ერთდროულად არის მწარმოებელიც, რომელიც აწარმოებს ზედმეტ პროდუქტს, და მომხმარებელიც, რომელიც ზოგავს რესურსებს, ამიტომ ისინი ერთდროულად ასრულებენ როგორც სამეწარმეო, ისე დაზოგვის ფუნქციას. ამგვარად, იმისთვის, რომ ეკონომიკურმა აგენტებმა შესძლონ ფასეულობის ნამეტის მიღება სასაქონლო წარმოების პროცესში, ერთდროულად საჭიროა რისკის საკუთარ თავზე აღებაც და ყაირათიანობაც. მოდელში ასახულია ეს დუალიზმი, რომელიც ახასიათებს აგენტებს და მათ მიერ შესრულებულ ფუნქციებს, ისევე როგორც საერთოდ საბაზრო პროცესებს, საქონელს, ფულს, ფასებს, ფასეულობებს და სხვ.

მოდელის აღწერა. ცვლადები: a_{ij} , b_{ji} , x_i , y_j , p_i , v_j , α_i , β_j . მოდელში ყველა სიდიდე წარმოადგენს ცვლადს. მუდმივი არის მხოლოდ ფუნქციონალური კავშირები მათ შორის.

1) თუ ყველა აგენტს წარმოვიდგენთ მწარმოებლებად, მაშინ:

$$A_i = \sum a_{ij} x_i v_j ; \quad i = 1,2 \dots m; \quad j = 1,2 \dots (n - 1); \quad (1)$$

$$B_j = \sum b_{ji} y_j p_i ; \quad i = 1,2 \dots (m - 1); \quad j = 1,2 \dots n; \quad (2)$$

$$(1 + \alpha_i) \sum a_{ij} v_j = p_i ; \quad i = 1,2 \dots m; \quad j = 1,2 \dots (n - 1); \quad (3)$$

$$(1 + \beta_j) \sum b_{ji} p_i = v_j ; \quad i = 1,2 \dots (m - 1); \quad j = 1,2 \dots n; \quad (4)$$

$$\sum a_{ij} x_i = y_j ; \quad j = 1,2 \dots (n - 1); \quad i = 1,2 \dots m; \quad (5)$$

$$\sum b_{ji} y_j = x_i ; \quad i = 1,2 \dots (m - 1); \quad i = 1,2 \dots m; \quad (6)$$

$$\alpha_0 = \frac{\sum_i \alpha_i A_i}{\sum_i A_i} \quad i = 1,2 \dots m; \quad (7)$$

$$\beta_0 = \frac{\sum_j \beta_j B_j}{\sum_j B_j} \quad j = 1,2 \dots n; \quad (8)$$

$$x_i \geq x_{\min}; \quad i = 1,2 \dots m; \quad y_j \leq y_{\max}; \quad j = 1,2 \dots n. \quad (9)$$

2) თუ ყველა აგენტს წარმოვიდგენთ მომხმარებლებად, მაშინ:

$$A_i = x_i p_i ; \quad i = 1,2 \dots m; \quad (10)$$

$$B_j = y_j v_j ; \quad j = 1,2 \dots n; \quad (11)$$

$$\sum a_{ij} v_j / (1 - \alpha_i) = p_i ; \quad i = 1,2 \dots m; \quad j = 1,2 \dots (n - 1); \quad (12)$$

$$\sum b_{ji} p_i / (1 - \beta_j) = v_j ; \quad i = 1,2 \dots (m - 1); \quad j = 1,2 \dots n; \quad (13)$$

$$\sum a_{ij} x_i = y_j ; \quad j = 1,2 \dots (n - 1); \quad i = 1,2 \dots m; \quad (14)$$

$$\sum b_{ji} y_j = x_i; \quad i = 1, 2 \dots (m - 1); \quad i = 1, 2 \dots m; \quad (15)$$

$$\alpha_0 = \frac{\sum_i \alpha_i x_i p_i}{\sum_i x_i p_i}; \quad i = 1, 2 \dots m; \quad (16)$$

$$\beta_0 = \frac{\sum_j \beta_j y_j v_j}{\sum_j y_j v_j}; \quad j = 1, 2 \dots n; \quad (17)$$

$$x_i \geq x_{\min}; \quad i = 1, 2 \dots m; \quad y_j \leq y_{\max}; \quad j = 1, 2 \dots n; \quad (18)$$

ორივე (1 და 2) შემთხვევაში, წონასწორობის პირობას წარმოადგენს ტოლობა: $P = Q = I = S$, ანუ 1 და მე-4 სექტორებში ზედმეტი პროდუქტის (დაზოგილი რესურსის) საშუალო ნორმების (α და β) ტოლობა. კონკურენციის პირობებში α_0 და β_0 ისწრაფვიან საპროცენტო განაკვეთისაკენ r_0 . ამით ისინი ისწრაფვიან ერთმანეთის ტოლობისაკენ და ამით უზრუნველყოფენ $P = Q = I = S$ ტოლობისაკენ ტედენციას და შესაბამისად, მთლიანად სისტემის სწრაფვას წონასწორობისკენ.

ანალიზის გამარტივების მიზნით შემდგომში 1 სექტორი მოხსენებულია როგორც წარმოების სექტორი, ხოლო მე-4 სექტორი - როგორც მოხმარების სექტორი. შესაბამისად, ზედმეტ პროდუქტში განივთებული ზედმეტი ფასეულობა (1 სექტორის სვეტი n) ფულად გამოსახულებაში ღებულობს მთლიანი მოგების ფორმას. ხოლო დაზოგილ რესურსებში განივთებული დაზოგილი ფასეულობა (მე-4 სექტორის სვეტი m) ფულად გამოსახულებაში ღებულობს მთლიანი დანაზოგის ფორმას.

ფორმულები 3-6 და 12-15 მიღებულია მატრიცის ელემენტების დაჯამებით სვეტების და სტრიქონების მიხედვით. პირობის თანახმად წარმოების ხარჯების და მოგების ჯამი უდრის ფასს, ხოლო სამომხმარებლო ხარჯების და დანაზოგების ჯამი უდრის რესურსის ფასს. გაყიდული (შესყიდული) საქონლის რაოდენობა

უდრის მოხმარებული და ინვესტირებული საქონლის მოცულობით. ამასთანავე, საქონელი არ შეიძლება იყოს გაყიდული (შესყიდული) იმაზე ნაკლები, ვიდრე განსაზღვრულია მინიმალურად დასაშვები მოხმარების დონით. ასევე რესურსები არ შეიძლება იყოს გაყიდული (შესყიდული) იმაზე მეტი, ვიდრე განსაზღვრულია წარმოების ფაქტორების (და მათი მომსახურების) ფიზიკური შეზღუდულობით.

ამ ფორმულების თანახმად, რესურსების y_j და პროდუქტების x_i , ისევე როგორც მათი ფასების (p_i და v_j) ერთმანეთში ურთიერთგარდაქმნები ხდება a_{ij} და b_{ji} კოეფიციენტების მატრიცების მოხედვით. მაგრამ ამ გარდაქმნების მიმართულებები ურთიერთსაწინააღმდეგოა. ამიტომ ამ მატრიცების ელემენტების ცვლილებები ურთიერთსაწინააღმდეგოდ აისახება x_i და y_j რაოდენობების თანაფარდობებზე, ერთის მხრივ, და მეორეს მხრივ p_i და v_j ფასების თანაფარდობებზე. მაგალითად ტექნოლოგიური კოეფიციენტების a_{ij} შემცირება ერთდროულად განაპირობებს, ერთის მხრივ, x_i პროდუქტების მიწოდების ზრდას და მათი მიწოდების ფასების p_i შემცირებას და, მეორეს მხრივ, - y_j რესურსების მიწოდების შემცირებას და მათი მიწოდების ფასების v_j ზრდას. ანალოგიურად, სამომხმარებლო კოეფიციენტების b_{ji} ზრდა ერთდროულად იწვევს, ერთის მხრივ, x_i პროდუქტებზე მოთხოვნის ზრდას და მათი მოთხოვნის ფასების p_i შემცირებას და, მეორეს მხრივ, - y_j რესურსების მიწოდების შემცირებას და მათი მიწოდების ფასების v_j ზრდას. ყველა ეს პროცესი შეესაბამება რეალურ საბაზრო პროცესებს. რადგან ვითვალისწინებთ რა, რომ საბაზრო ფასები ყალიბდება მოთხოვნის და მიწოდების ფასებს შორის მიღწეული კომპრომისის საფუძველზე, ვიღებთ შემდეგს. საქონლის მოხმარების ნორმების (a_{ij} და b_{ji} კოეფიციენტები) ზრდის ან შემცირების შემთხვევაში საქონელი ხდება, შესაბამისად, დეფიციტური ან ჭარბი. საქონლის დეფიციტურობის ზრდას თან ახლავს ფასების ზრდა, ხოლო სიჭარბის ზრდას - ფასების ვარდნა. ამ ფორმულების თანახმად პროდუქტების და რესურსების ფასებს აქვთ ურთიერთსაწინააღმდეგო ნიშნები, და მეორეც, მატრიცაში წარმოდგენილი

ფასები, მოგების ნორმები და დაზოგვის ნორმები ურთიერთგანაპირობებენ ერთმანეთს.

ტექნოლოგიური და სამომხმარებლო კოეფიციენტები არის რესურსების პროდუქტებად, და პროდუქტების - რესურსებად გარდაქმნის კოეფიციენტები. ხოლო ფასები არის ფულის საქონელში გაცვლის და, შესაბამისად, შემოსავლების ხარჯებად, და ხარჯების - შემოსავლებად გარდაქმნის კოეფიციენტები. ამასთან, მწარმოებლები და მომხმარებლები არიან რეფლექსიურ კავშირში მყოფი მხარეები. ამიტომ ის, რაც ერთი მხარისთვის არის შემოსავლების ხარჯებად გარდაქმნის კოეფიციენტი, მეორე მხარისთვის არის - ხარჯების შემოსავლებად გარდაქმნის კოეფიციენტი. ის, რასაც ერთნი გაიღებენ ხარჯების სახით, მეორენი იღებენ შემოსავლების სახით. ერთის ხარჯი მეორის შემოსავალია. ხოლო ის, რაც ერთი მხარისთვის წარმოადგენს რესურსების პროდუქტებად გარდაქმნის კოეფიციენტებს, მეორე მხარისთვის არის პროდუქტების რესურსებად გარდაქმნის კოეფიციენტები. მაგრამ, ნომინალური ფასების მიღმა იგულისხმება საქონლის გაცვლის რეალური პროპორციები. ამიტომ, თუ ტექნოლოგიური და სამომხმარებლო კოეფიციენტები არის საქონლის წარმოების და მოხმარების კოეფიციენტები, ფასები არის საქონლის გაცვლის კოეფიციენტები. ამასთანავე ყველა ეს კოეფიციენტი ურთიერთ განაპირობებენ ერთმანეთს. წარმოებისადმი და მოხმარებისადმი მიდრეკილებაზე ზემოქმედებით ფასები გავლენას ახდენენ წარმოების და მოხმარების კოეფიციენტებზე (ნორმებზე), ხოლო ისინი, თავის მხრივ, ზემოქმედებენ მოთხოვნაზე და მიწოდებაზე, და, მაშასადამე, ფასებზე. წრე შეიკრა. ყველა ეს პარამეტრი არის ერთმანეთზე დამოკიდებული. შესაბამისად, წარმოება, მოხმარება, გაცვლა და განაწილება ურთიერთდაკავშირებულნი არიან ერთიანი სისტემის ფარგლებში.

მოცემული პირობების თანახმად მთლიანი მოგება უდრის მთლიან ვალად მოხმარებას ($P = Q$), ხოლო მთლიანი დაზოგვა - მთლიან ინვესტიციებს ($S = I$). წონასწორობის პირობებში მწარმოებლების შემოსავლებიდან სახსრების გადინება,

ამოღებული მოგების P სახით, უნდა იქნას კომპენსირებული სახსრების შემოდინებით კრედიტების სახით საწარმოო ინვესტიციებისთვის I . ხოლო მომხმარებელთა შემოსავლებიდან სახსრების გადინება დანაზოგების სახით S , უნდა იქნას კომპენსირებული სახსრების შემოდინებით ვალად მოხმარების დაფინანსებისთვის Q . ანუ, რესურსების ბაზარზე მოთხოვნის სათანადო დონეზე შენარჩუნების პირობას წარმოადგენს $P = I$, ხოლო პროდუქტების ბაზარზე ასეთ პირობას წარმოადგენს $S = Q$. წინააღმდეგ შემთხვევაში წონასწორობა მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის დაირღვევა როგორც რესურსების, ისე პროდუქტების ბაზარზე. მაგრამ ის, რაც დანაზოგების S სახით გაედინება მე-4 სექტორიდან, წონასწორობის პირობებში, უნდა უდრიდეს იმას, რაც, ფულის ბაზრის გავლით, შემოედინება 1 სექტორში საწარმოო ინვესტიციების I სახით. ხოლო ის, რაც ამოღებული მოგების P სახით გაედინება 1 სექტორიდან, უნდა უდრიდეს იმას, რაც მე-4 სექტორში შემოედინება სამომხმარებლო ინვესტიციების Q (ვალად მოხმარების) სახით. ეს ასახულია მოდელში, რომლის თანახმადაც საწარმოო ინვესტიციები (ინვესტიციები ფიზიკურ კაპიტალში) I და მთლიანი დანაზოგები S შეესაბამებიან მე-2 სექტორის დიაგონალის ერთი და იგივე ელემენტს. ამიტომ, წონასწორობის პირობებში $I = S$. ანალოგიურად, სამომხმარებლო ინვესტიციები (ინვესტიციები ადამიანურ კაპიტალში, ანუ ვალად მოხმარება) Q და მთლიანი მოგება P შეესაბამებიან მე-3 სექტორის დიაგონალის ერთი და იგივე ელემენტს. ამიტომ $P = Q$.

წონასწორობის პირობას წარმოადგენს ტოლობა $P = S = I = Q$. ამრიგად, ადგილი უნდა ჰქონდეს ტოლობას $\alpha_0 = \beta_0 = r_0$, სადაც α_0 , β_0 , და r_0 , შესაბამისად, არის მოგების, დაზოგვის და საპროცენტო განაკვეთის საშუალო ნორმები. ამასთანავე გასათვალისწინებელია, რომ ყველა დანარჩენი ფულად სასაქონლო ნაკადისგან განსხვავებით P და S ტრანსფორმირება Q -ში და I -ში ხდება არა საქონლის ექვივალენტური გაცვლის საფუძველზე, არამედ საკრედიტო ურთიერთობების საფუძველზე, სადაც საპროცენტი განაკვეთი r_0 ასრულებს დაბალანსების ფუნქციას.

წონასწორობის პირობების დარღვევა სისტემაში არღვევს შესაბამისობას სტრიქონების და მათი შესაბამისი სვეტების ელემენტების ჯამებს შორის. ეს იწვევს გაორებას დიაგონალის ელემენტებისა, რომლებიც ერთმანეთს უტოლებენ შესაბამისი სტრიქონების და სვეტების ელემენტების ჯამებს. იზადება სხვაობა წარმოებასა და მოხმარებას შორის, მოთხოვნასა და მიწოდებას, ხარჯებსა და სარგებლიანობას, საწარმოო და სამომხმარებლო ფასეულობებს შორის. იზადება დეფიციტური და ჭარბი საქონელი. სხვადასხვა ბაზრებზე გაჩნდება ან გაუყიდავი საქონელი ან დაუსაქონლებელი ფული. ერთნი იღებენ დამატებით მოგებას სხვათა დაზარალების ხარჯზე. ეს ბადებს ეკონომიკურ სტიმულებს, რომლებიც მიმართულია შესაბამისი საქონლის ბაზარზე წონასწორობის აღდგენისაკენ. ამასთანავე, რომელიმე ერთ წყვილ სტრიქონსა და სვეტს შორის ბალანსის დარღვევა, გარდუვალად ბადებს დისბალანსს სხვა სტრიქონებსა და სვეტებს შორის. საერთო ეკონომიკური წონასწორობა ვერ იქნება მიღწეული იქამდე, სანამ არ იქნება მიღწეული ტოლობა $P = S = I = Q$, რომელიც ნიშნავს, რომ $\alpha_0 = \beta_0 = r_0$.

ოპტიმალურობის მისაღწევად საჭიროა ეკონომიკური სტიმულები. ასეთ სტიმულებს წარმოადგენენ მოგების და დანაზოგების მაქსიმიზაცია. ამ სტიმულების თანახმად:

- წარმოების სექტორი ისწრაფვის $C \rightarrow \max$ ი $Y \rightarrow \min$, (იხ.ნახ. 1)

- მოხმარების სექტორი ისწრაფვის $C \rightarrow \min$ ი $Y \rightarrow \max$;

სადაც:

C - არის სამომხმარებლო ხარჯები (მწარმოებელთა შემოსავლები), $C = NP - I$;

Y - საწარმოო ხარჯები (მომხმარებელთა შემოსავლები), $Y = NI - P$;

NP - ეროვნული პროდუქტი;

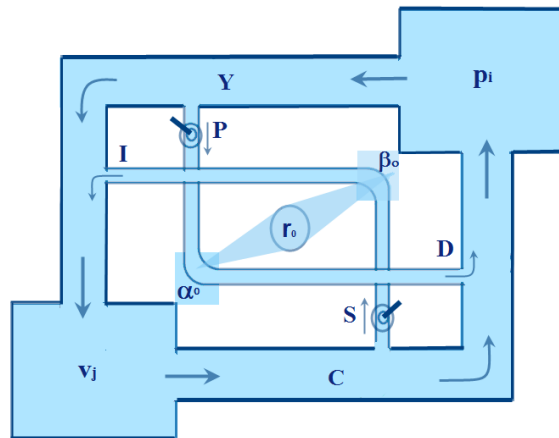
NI - ეროვნული შემოსავალი.

ანუ მოგების და დაზოგვის მაქსიმიზაციისაკენ სწრაფვის წყალობით ეკონომიკური სუბიექტები ახდენენ ეკონომიკის ოპტიმიზაციას, რადგან აღწევენ იმ წერტილებს ("saddle points"), რომელშიც ერთი მხარის **minimax**-ი უდრის მეორე მხარის

maximin -ს. ამასთანავე, $P_{max} = S_{max} = I_{max} = Q_{max}$, ხოლო $y_j = y_{max}$. ანუ პრობლემა დაიყვანება არაწრფივი ოპტიმიზაციის ამოცანად. ასეთ ოპტიმალურ მდგომარეობაში მთლიანი მოგების გაზრდა შესაძლებელია მხოლოდ მთლიანი დაზოგვის შემცირების ხარჯზე, ხოლო მთლიანი დაზოგვის გაზრდა - მხოლოდ მთლიანი მოგების შემცირების ხარჯზე. ისინი შესაძლებელია იყვნენ მაქსიმალური მხოლოდ ერთდროულად და მხოლოდ მათი ტოლობის შემთხვევაში. ასევე, რომელიმე საქონლის წარმოების ზრდა შესაძლებელია მხოლოდ სხვა საქონლის წარმოების შემცირების ხარჯზე და ა.შ. ეს არის **პარეტო ოპტიმალური მდგომარეობა**, რომელიც მიიღწევა მხოლოდ საერთო წონასწორობის პირობებში. ამ შემთხვევაში უზრუნველყოფილი იქნება ეროვნული პროდუქტის NP და ეროვნული შემოსავლის NI მაქსიმალური მოცულობა. საყურადღებოა ისიც, რომ წარმოდგენილ მოდელში მაკროეკონომიკური პარამეტრები ფორმირდება უშუალოდ მიკროეკონომიკური პროცესების საფუძველზე, ანუ, ადგილი არა აქვს წყვეტას მიკრო და მაკრო პროცესებს შორის. სისტემას გააჩნია უსასრულოდ ბევრი ამონახსნი. ანუ, წონასწორული მდგომარეობა შეიძლება იყოს უსასრულოდ ბევრი, სხვადასხვა საპროცენტო განაკვეთის (შესაბამისად, მოგების, დაზოგვის, ინვესტირების და ვალად მოხმარების საშუალო ნორმების) სხვადასხვა დონეების პირობებში.

წარმოდგენილი მოდელის საფუძველზე ეკონომიკური ციკლის რყევები შეიძლება იქნეს ინტერპრეტირებული შემდეგნაირად. (იხ. ნახ. 1) წონასწორობის პირობებში, როგორც ერთ, ისე მეორე რეზერვუარში (რესურსების და პროდუქტების ბაზრები) გამავალი წყლის (ფულის) ნაკადები და რეზერვუარებში შექმნილი წნევები (ფასების დონეები) ერთმანეთის ტოლია, რადგან მათგან გამომავალი ნაკადები (**P** და **S**) აბალანსებენ ერთმანეთს ისევე, როგორც შემავალი ნაკადები (**I** და **D**). ასეთ პირობებში რესურსებს და პროდუქტებს გააჩნიათ ოპტიმალურტი ფასები. ასეთი ფასების პირობებში მეწარმეები ღებულობენ ნორმალურ მოგებას, რომელსაც ისინი მიიჩნევენ გაწეული სამეწარმეო რისკის ადექვატურ ანაზღაურებად.

მესაკუთრეები ქმნიან ნორმალურ დანაზოგებს, რომელიც აკმაყოფილებს მათ, როგორც მათი მომჭირნეობის საფასური.

ნახ. 1 ფულადი ნაკადების წრებრუნვის სქემა „სიმეტრიული მოდელი“ თანახმად.

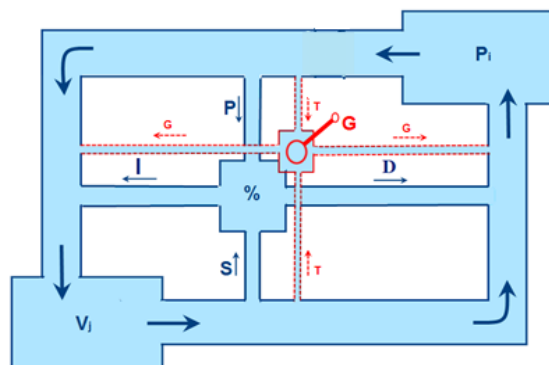
ექსპანსიის ფაზაში ეკონომიკაში იზრდება შემოსავლების და ხარჯების ნაკადები. ამასთან, ჯ. კეინსის ფსიქოლოგიური კანონის მოქმედების შედეგად, დაზოგვისადმი მომხმარებელთა ზღვრული მიდრეკილება იზრდება, ხოლო მოხმარებისადმი ზღვრული მიდრეკილება - მცირდება. ამის გამო, ფულის (და საქონლის) ყველა ნაკადის ზრდის საერთო ფონზე, მოხმარების სექტორში იზრდება S-ს წილი და მცირდება C-ს წილი. მეორეს მხრივ, ოპტიმისტური განწყობილებების ფორმირების შედეგად, რისკისადმი მწარმოებელთა ზღვრული მიდრეკილება იზრდება. ამის შედეგად, წარმოების სექტორში ადგილი აქვს საპირისპირო პროცესებს. იზრდება წარმოების (და საწარმოო დანიშნულების მოხმარების) ზრდისადმი ზღვრული მიდრეკილება და მცირდება საწარმოო ბრუნვიდან მოგების ამოღებისადმი ზღვრული მიდრეკილება. შესაბამისად, ფულის საერთო ნაკადში P-ს წილი მცირდება, ხოლო Y -ს წილი იზრდება.

ნაკადების ასეთი გადანაწილების შედეგად „მონეტარული წნევა“ მცირდება ზემო რეზერვუარში (პროდუქტების ბაზარზე) და იზრდება ქვედა რეზერვუარში

(რესურსების ბაზარზე). შესაბამისად, პროდუქტების ფარდობითი ფასები იწყებენ შენცირებას, ხოლო რესურსების ფარდობითი ფასები - ზრდას. მაგრამ ასეთი ცვლილებები ფასების სისტემაში ახდენს ეკონომიკური ციკლის ფაზის შეცვლის პროვოცირებას. იწყება რეცესია. მოგების ნორმა მცირდება, რაც იწვევს რისკისადმი მიდრეკილების შემცირებას. ამის შედეგად მცირდება წარმოება, მომხმარებელთა შემოსავლები, დაზოგვისადმი მათი მიდრეკილება და ა.შ. ანუ იზარბება საწინააღმდეგო ტენდენცია: S-ს და Y-ს წილები მცირდება, ხოლო P-ს და C-ს წილები იზრდება. ეს იწვევს ნაკადების გადახალისებას, „მონეტარული წნევების“ თანაფარდობა პროდუქტების და რესურსების ბაზრებზე იცვლება საპირისპირო თანაფარდობაზე. პროდუქტების ფარდობითი ფასები ისევ იწყებენ ზრდას, ხოლო რესურსების ფარდობითი ფასები - შემცირებას. იწყება ეკონომიკის გამოცოცხლება.

ეკონომიკური აქტიობის მერყეობის შედეგად, ფულის მასა, რომელიც საჭიროა გარიგებების განსახორციელებლად, ასევე მერყეობს. ექსპანსიის ფაზაში ბრუნვაში დამატებით შეედინება ფულადი რესურსები, ხოლო რეცესიის ფაზაში - გამოედინება. ფულადი რესურსების ბრუნვაში შეედინება და გამოედინება ხდება ეკონომიკური სუბიექტების ფულადი აქტივების ხარჯზე. და ეს პროცესები უშუალოდ არის დამოკიდებული საპროცენტო განაკვეთზე, ანუ, დამოკიდებულია ფულადი რესურსებით სარგებლობის უფლების ფასზე. რადგან r_0 -ს სიდიდე გავლენას ახდენს ეკონომიკურ გადაწყვეტილებებზე და ამით გავლენას ახდენს ისეთ საკვანძო ეკონომიკურ პარამეტრებზე, როგორც არის α , β , P, S, I და D. მაგრამ მონეტარულ ეკონომიკაში P და S არიან დროებით თავისუფალი ფულადი სახსრები, რომლებიც ქმნიან მიწოდებას ფულის ბაზარზე, ხოლო I და D ქმნიან ფულზე მოთხოვნას. ხოლო მოთხოვნა და მიწოდება ფულის ბაზარზე აყალიბებს საპროცენტო განაკვეთს r , რომლის მეშვეობითაც ეკონომიკური სისტემა ცდილობს აღადგინოს „ოქროს პროპორცია“ $P = S = I = D$ და, შესაბამისად, წონასწორობა და ოპტიმალური თანაფარდობა პროდუქტების და რესურსების ფასებს შორის.

მონეტარული ეკონომიკის პირობებში ეკონომიკური ციკლის რყევები არის ერთადერთი მაქანიზმი, რომელსაც შესაბამისობაში მოჰყავს α_0 , β_0 და r_0 და ამის მეშვეობით ქმნის P , S , I და Q პარამეტრების დაბალანსების სტიმულებს. მაგრამ იგი ვერ უზრუნველყოფს მათ ტოლობას, რაც აუცილებელია საერთო წონასწორობის მისაღწევად. იგი მხოლოდ გარკვეულ ფარგლებში აკავებს მათ შორის წარმოქმნილ განსხვავებებს. დეცენტრალიზებული ეკონომიკა წარმოადგენს „უკუკავშირების“ მქონე სისტემას, სადაც მიზეზ-შედეგობრივი კავშირები იკვრება წრეში და ტრანსფორმირდება ფუნქციონალურ კავშირებში, რომლის წყალობითაც წონასწორობიდან ნებისმიერი გადახრა ბადებს მისი თვითლიკვიდაციისაკენ მიმართულ ძალებს. ბაზრის სტიქიურობა ვლინდება იმაში, რომ ეკონომიკის უკონტროლო თვითაღზნება და თვითდამუხრუჭება გრძელდება იმდენ ხანს, სანამ იქნება მიღწეული შემობრუნების კრიტიკული წერტილები - საწარმოო შესაძლებლობების მაქსიმუმი და სამომხმარებლო შესაძლებლობების მინიმუმი. ამიტომ, ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების გარეშე ციკლური რყევების დაძლევა შეუძლებელია. მაგრამ სახელმწიფო რეგულირება უნდა ეფუძნებოდეს არა ერთობლივი მოთხოვნის რეგულირების იდეას, არამედ P , S , I და D ნაკადების ტოლობის უზრუნველყოფის იდეას. (იხ. ნახ. 2)

ნახ. 2. ეკონომიკური ნაკადების სქემა რეგულირებადი ეკონომიკის პირობებში. სადაც G - სახელმწიფო ტრანსფერებია, T - გადასახადები.

16. ეკონომიკური ციკლები

ეკონომიკის აღმასვლა და ვარდნა წარმოადგენს ეკონომიკაში თვითაღზუნების და თვითდამუხრუჭების პროცესებს, რომლებიც მიმდინარეობენ შემობრუნების (მწვერვალის და ფსკერის) წერტილებს შორის. წარმოების გაფართოვება ხელს უწყობს შემოსავლების ზრდას, ხოლო შემოსავლების ზრდა – წარმოების გაფართოვებას. ვარდნის დროს, პირიქით, წარმოების შემცირება იწვევს შემოსავლების შემცირებას, ხოლო შემოსავლების შემცირება – წარმოების შემცირებას. ექსპანსია და რეცესია თვითონ კვებავენ საკუთარ თავს, და აძლიერებენ თავის თავს იქამდე, სანამ არ მიაღწევენ ზღვრულ წერტილებს. ამიტომ, საჭიროა გავიგოთ, თუ რა ხდება ეკონომიკური ციკლის ამ ექსტრემალურ წერტილებში. მოკლედ შეიძლება ითქვას ასე. მწვერვალი განპირობებულია იმით, რომ საზოგადოებას არ შეუძლია მეტის წარმოება, ხოლო ფსკერი – იმით, რომ საზოგადოებას არ შეუძლია ნაკლების მოხმარება. ეკონომიკური ციკლის ფაზების შეცვლის ამ წერტილებში პროდუქტების და რესურსების ფასების შეფარდების ცვლილებები იწვევენ წარმოებისადმი მიდრეკილების და მოხმარებისადმი მიდრეკილების ცვლილებებს. ქანქარას მსგავსად საბაზრო ეკონომიკა ინერციით მოძრაობს ორ უკიდურესობას შორის და არ შეუძლია გაჩერება წონასწორობის წერტილში.

ფულად ეკონომიკაში საქონლის გაცვლა გამუალეებულია საქონლის ფულზე გაცვლით. საქონელი იცვლება ფულზე და ფული – ისევ საქონელზე. ასეთ პირობებში ნომინალური ფასების ცვლილებები იწვევს რეალური (ფარდობითი) ფასების ცვლილებებს. პროდუქტის ნომინალური ფასი შეიცავს მოგებას, ხოლო რესურსის ნომინალური ფასი – დანაზოგს. რადგან საქონლის გაცვლა ხდება ფორმულის მიხედვით $q_1 p_1 = q_2 p_2$, ამიტომ ადგილი აქვს შემდეგ განტოლებას: $q_1/q_2 = p_2/p_1$. ანუ, ფარდობითი ფასის (q_1/q_2) ცვლილებები ნომინალური ფასების (p_1 და p_2) თანაფარდობის ცვლილების უკუპროპორციულია. და ესეიგი აგრეთვე

უკუპროპორციულია მოგების და დაზოგვის ნორმების ცვლილებებისადმი, რადგან ნომინალური ფასები დამოკიდებულნი არიან ამ ნორმებზე.

ყოველივე ეს მნიშვნელოვანია იმიტომ, რომ მოგების და დაზოგვის ნორმების ცვლილებები გასაცვლელ საქონელში, ცვლიან ფარდობით ფასებს, ანუ საქონლის გაცვლის რეალურ პროპორციებს. მაგრამ ეკონომიკური აგენტები რეაგირებენ სწორედ ფარდობით ფასებზე. ხოლო ნომინალური ფასები არის მხოლოდ "ფულის ფარდა", რომლის უკანაც იმალება მხოლოდ ფარდობითი ფასები. ეს ნიშნავს, რომ იდეალურ შემთხვევაში ყველა პროდუქტის და რესურსის ოპტიმალური ფასები უნდა შეიცავდნენ მოგების და დაზოგვის ერთნაირ ნორმებს. შესაბამისად, მთლიანად ეკონომიკაში მოგების და დაზოგვის საშუალო ნორმები აგრეთვე უნდა უტოლდებოდნენ ერთმანეთს. ეკონომიკური აქტიობის ზდრის და ვარდნის დროს მოგებისა და დაზოგვის დისბალანსი საქონლის ფასებში აკუმულირდება მიკროდონეზე და მაკროდონეზე ტრანსფორმირდება დისბალანსში მთლიან მოგებასა და მთლიან დაზოგვას შორის, და ესეიგი, ტრანსფორმირდება დისბალანსში ინვესტიციებსა და ვალად მოხმარებას შორის.

ეს ნიშნავს, რომ სასაქონლო ფასების სტრუქტურაში წონასწორობის დარღვევა მოგების და დანაზოგების კომპონენტებს შორის ბადებს ეკონომიკის ამა თუ იმ დარგის ზრდისა თუ შემცირების სტიმულებს და ამით უზრუნველყოფს ეკონომიკური სტრუქტურის ოპტიმიზაციას. მაგრამ თუ ეს გადახრები ვერ ახდენენ ერთმანეთის კომპენსაციას, თუ ეს გადახრები აკუმულირდება და ხდება მათი დარგებში კონცენტრირება ისე, რომ წარმოების სექტორში მთლიანი მოგება მეტია ან ნაკლებია მთლიან დანაზოგებთან შედარებით მოხმარების სექტორში, ეს უკვე ნიშნავს დისბალანსს მაკროეკონომიკურ დონეზე საერთოდ საზოგადოებრივ წარმოებასა და მოხმარებას შორის. ეს უკვე არის ის, რაც ბადებს ეკონომიკურ ციკლებს.

წარმოების ზრდა ხელს უწყობს პროდუქტებზე ფარდობითი ფასების შემცირებას, ხოლო რესურსებზე – ფარდობითი ფასების ზრდას. წარმოების შემცირება, პირიქით, ხელს უწყობს პროდუქტებზე ფარდობითი ფასების ზრდას და პესურსებზე – შემცირებას. ეს ნიშნავს, რომ წარმოების ზრდა ხელს უწყობს მოგების ნორმის შემცირებას, ხოლო წარმოების შემცირება – მოგების ნორმის ზრდას. საპირისპიროდ რეაგირებს ფარდობითი ფასების ცვლილებებზე დაზოგვის ნორმა. მაკროდონეზე პროდუქტებზე და რესურსებზე ფარდობითი ფასების ცვლილებები ერთდროულად და საპირისპირო მიმართულებით ზემოქმედებენ მოგების და დაზოგვის საშუალო ნორმებზე. ერთი მათგანის ზრდა გულისხმობს მეორის შემცირებას. ერთი შეუძლებელია მეორის გარეშე.

მოგების და დაზოგვის ნორმებზე ასეთი ზემოქმედების მეშვეობით ფარდობითი ფასების ცვლილებები დარგის დონეზე განაპირობებენ პროდუქტების წარმოების და რესურსების მოხმარების მოცულობების გადანაწილებას დარგებს შორის. ანუ, ხდება ეკონომიკის სტრუქტურის ოპტიმიზაცია. მაგრამ იგივე პროცესი მთლიანად ეკონომიკის დონეზე განაპირობებს ეკონომიკური ციკლის რყევებს. ეს არის ეკონომიკური აქტიობის დონის ოპტიმიზაცია, რაც ხდება საზოგადოების საწარმოო და სამომხმარებელი შესაძლებლობებიდან მისი ზღვრული გადახრების შეზღუდვის ფორმით.

როდესაც რესურსები ამოიწურება და ეკონომიკას აღარ შეუძლია ამა თუ იმ დარგის მეტად გაფართოვება რომელიმე სხვა დარგის შემცირების გარეშე, იწყება რესურსებზე ფარდობითი ფასების აჩქარებული ზრდა. ამასთანავე, მოთხოვმილებების გაჯერების პირობებში, პროდუქტების (განსაკუთრებით კაპიტალური დოვლათის) ფარდობითი ფასები მცირდება. მოგების და დაზოგვის ნორმების გადახრები სხვადასხვა დარგებში ვეღარ აკომპენსირებენ ერთმანეთს. ანუ, უკვე წარმოების სექტორის ყველა დარგში ადგილი აქვს მოგების ნორმის შემცირების ერთი და იგივე ტენდენციას, ხოლო წარმოების სექტორს ყველა დარგში – დაზოგვის ნორმის ზრდის ტენდენციას.

ეკონომიკური ციკლის პიკზე წარმოებისადმი საშუალო მიდრეკილება აღწევს მაქსიმუმს, ჩერდება მისი ზრდა, ხოლო მოხმარებისადმი ზღვრული მიდრეკილება აღწევს მინიმუმს, ჩერდება მისი შემცირება. ამ ექსტრემალურ წერტილში წარმოების და დაზოგვის ზღვრული მიდრეკილებები უდრის ნოლს. სწორედ ეს არის პიკი, როდესაც მწარმოებლებს არ სურთ წარმოების შემდგომი ზრდა, და ესეიგი, არც მომხმარებლებს შეუძლიათ მოხმარების ზრდა, და არც უნდათ მისი ზრდა, რადგან მოთხოვნილებები გაჯერებულია.

ვარდნის დროს ხდება სარკისებურად საპირისპირო პროცესები. წარმოების ტოტალური შემცირების პირობებში იწყება რესურსებზე ფასების (მომხმარებელთა შემოსავლების) აჩქარებული ვარდნა. ამასთანავე, რადგან ძლიერი და ხანგრძლივი ვარდნის შემდეგ საზოგადოებას აღარ შეუძლია უფრო მეტად შეზღუდოს აუცილებელი პროდუქტების მოხმარება, ამიტომ, ფასების საერთო დონის ვარდნის ფონზე იზრდება ფარდობითი ფასები აუცილებელ პროდუქტებზე. ასე რომ ეკონომიკური ციკლის ფსკერზე, აუცილებელი პროდუქტების მწარმოებელ დარგებში მცირდება დაზოგვის ნორმა და იზრდება მოგების ნორმა. ეკონომიკის საერთო სტაგნაციის ფონზე ეს დარგები იწყებენ ზრდას. სწორედ ეს არის ფსკერი, ეკონომიკური ციკლის შემობრუნების წერტილი, როდესაც მომხმარებლებს არ სურთ მოხმარების უფრო მეტად შემცირება, და ესეიგი, მწარმოებლებსაც ეძლევათ საშუალება შეაჩერონ წარმოების ვარდნა და თანდათან დაიწყონ მისი ზრდა. წარმოების საშუალო მიდრეკილება აღწევს მინიმუმს და იწყებს ზრდას. ფსკერზე წარმოებისადმი და მოხმარებისადმი ზღვრული მიდრეკილებები ნოლის ტოლია.

ეკონომიკური ციკლის პიკზე, დარგებს შორის რესურსების გადანაწილებაზე კონკურენციის გამწვავების შედეგად, ფასები მათზე იზრდება უფრო სწრაფად, ვიდრე პროდუქტებზე. მოგება მცირდება იმდენად, რომ ვეღარ ფარავს რისკს, რომელიც იზრდება პროდუქციის რეალიზაციის გაზრდილი სირთულის გამო.

მოგების ნორმის შემცირების პირობებში ეს ნიშნავს, რომ მცირდება სამეწარმეო რისკის ანაზღაურება. რადგან მოგება არის ანაზღაურება მეწარმის მიერ რისკის საკუთარ თავზე აღებისთვის, ხოლო მოგების ნორმა არის ამ ძალისხმევის, როგორც სამეწარმეო რესურსის, ფასი. ეკონომიკური ვარდნის და მოგების ნორმის ზრდის პირობებში რისკის ფასი, პირიქით, იზრდება. მეორეს მხრივ, პიკზე, მომხმარებელთა მაღალი შემოსავლების პირობებში, მათი მოთხოვნილებები მეტ ნაკლებად დაკმაყოფილებულია. ამიტომ მომჭირნეობა და თავშეკავება ასეთ პირობებში დაკავშირებულია თავშეკავებასთან ზედმეტი ფუფუნებისაგან. ეს კი მომხმარებლისაგან მოითხოვს ნაკლებ სუბიექტურ ძალისხმევას, ვიდრე თავშეკავება სასიცოცხლოდ აუცილებელი პროდუქტებისაგან, მითუმეტეს, რომ ფუფუნების საგნების ფასი გაცილებით მაღალია, ვიდრე აუცილებელი პროდუქტების ფასი. დაზოგვის მაღალი ნორმის პირობებში ყოველივე ეს ნიშნავს, რომ თავშეკავებასთან დაკავშირებული ძალისხმევისათვის ანაზღაურება იზრდება, რადგან დაზოგვის ნორმა არის თავშეკავების ფასი. ეკონომიკური ვარდნის და დაბალი შემოსავლების პირობებში ყველაფერი ხდება პიროქით და თავშეკავების ფასი მცირდება, რადგან აუცილებელი პროდუქტების ფასი დაბალია, ხოლო მათი მოხმარებისაგან თავშეკავება მოითხოვს დიდ ძალისხმევას. ანუ, თავშეკავებასთან დაკავშირებული ძალისხმევის ფასი მკვეთრად იზრდება პიკის პირობებში და მცირდება ფსკერზე ყოფნის პირობებში. ხოლო რისკის საფასური, პირიქით, მკვეთრად ეცემა პიკზე და იზრდება ფსკერზე. ასე რომ, პიკზე არც მწარმოებლებს სურთ წარმოების გაზრდა, და არც მომხმარებლებს სურთ მოხმარების გაზრდა. ფსკერზე პირიქით – არ სურთ არც წარმოების, და არც მოხმარების შემცირება. ეს არის ეკონომიკური ციკლის ექსტრემალური წერტილები.

მოგების და დაზოგვის ნორმები საპირისპირო მიმართულებით იცვლება ექსპანსიის და რეცესიის შედეგად. როდესაც შეუსაბამობა მთლიან მოგებასა და მთლიან დაზოგვას შორის, და შესაბამისად, პროდუქტების და რესურსების ფაქტიური ფასების გადახრა ოპტიმალურისგან აღწევას კულმინაციას, მაშინ

შეუქცევადი ხდება ფარდობითი ფასების ცვლილებები. ეს განაპირობებს წარმოებისადმი და მოხმარებისადმი მიდრეკილებების შეცვლას საპირისპირო მიმართულებით. იცვლება ეკონომიკური ციკლის ფაზა და შემდგომი პროცესები მიმდინარეობს თვითაღზნების და თვითდამუხრუჭების პრინციპით იქამდე, სანამ არ იქნება მიღწეული ციკლის ახალი შემობრუნების წერტილი. ბაზარს არ შეუზღია აღადგინოს მაკროეკონომიკური წონასწორობა სხვაგვარად, თუ არა მერყეობით პიკის და ფსკერის ექსტრემალურ წერტილებს შორის, რომლებიც განპირობებულნი არიან საწარმოო შესაძლებლობების მაქსიმუმით და სამომხმარებელი შესაძლებლობების მინიმუმით.

ეკონომიკური ექსპანსია და რეცესია ხდება ეკონომიკის მთლიანობის და ეკონომიკურ ნაკადებს შორის პროპორციების შენარჩუნების ფონზე, ხოლო ვარდნა გულისხმობს ამ პროპორციების და მთლიანობის რღვევას. ამიტომ, თუ ვარდნა, რომელიც წარმოიშვა ეკონომიკური აქტივობის შიდადარგობრივი რყევების ფარგლებში, აღწევს კრიტიკულ ზღვარს, მაშინ იგი იღებს კუმულატიურ ხასიათს და ვრცელდება ჯაჭვური რეაქციით. კრიზისის პირობებში წონასწორობა აღდგება. მაგრამ იგი აღდგება არა დეფიციტური დარგების გაფართოვებით, არამედ ნაკლებად დეფიციტური (ფარდობითად ჭარბმწარმოებელი) დარგების შემცირებით. მცირდება ის დარგები, რომლებიც ჯერ კიდევ არასაკმარისად შემცირდნენ. ისინი მოდიან შესაბამისობაში იმ დარგებთან, რომლებსაც აღარ შეუძლიათ უფრო მეტად შემცირება და მიაღწიეს ფსკერს. მაგრამ რატომ არ შეუძლიათ ამ დარგებს მეტად შემცირება? იმიტომ რომ საზოგადოებას არ შეუძლია იარსებოს ამ დარგების პროდუქციის გარეშე. არ შეუძლია უფრო ნაკლები აუცილებელი პროდუქტის მოხმარება. ამიტომ მოთხოვნა მათ პროდუქციაზე წყვეტს ვარდნას სხვა დარგებიდან გადახდისუნარიანი მოთხოვნის გადანაწილების ხარჯზე და, შესაბამისად, სხვა დარგების პროდუქციაზე მოთხოვნის ვარდნის აჩქარების ხარჯზე. ფსკერზე ხდება ეკონომიკური ორგანიზმის პროპორციების და მთლიანობის აღდგენა. იწყება ზრდა დინამიური წონასწორობის პირობებში.

მოთხოვნილება და, შესაბამისად, მოთხოვნა ნამდვილია მხოლოდ მაშინ, თუ იგი გადახდისუნარიანია. მაგრამ ამა თუ იმ დარგის მოთხოვნის გადახდისუნარიანობა განპირობებულია მის პროდუქციაზე სხვა დარგების მოთხოვნის გადახდისუნარიანობით, და პირიქით. სხვადასხვა საქონლის წარმოების და მოხმარების მცირე მოცულობები ურთიერთგანაპირობებენ სუბიექტების დაბალ გადახდისუნარიანობას. იმისათვის, რომ ვუზრუნველყოთ ეკონომიკური ზრდა, აუცილებელია ურთიერთდაკავშირებულ და ერთ მთლიანობად შეკრულ ყველა დარგში პროდუქტების წარმოების და რესურსების მოხმარების თანდათანობითი და კოორდინირებული ზრდა. ყოველი დარგის ზრდა დამოკიდებულია სხვა დარგების ზრდაზე. ვერც ერთი დადრგი ვერ გაზრდის წარმოებას რესურსების მოხმარების ზრდის გარეშე. და ვერც ერთი დარგი ვერ გაზრდის რესურსების მოხმარებას, თუ მისი მიმწოდებლები არ გაზრდიან წარმოების მოცულობას და ა.შ. ამიტომაც ზრდა ყოველთვის ხდება თანდათან.

დაწყებული კრიზისის უკიდურესი წერტილიდან, თავისუფალი რესურსები თანდათანობით შედიან იმ დარგებში, რომელნიც იზრდებიან სხვა დაგებთან ჰარმონიაში. მაგრამ როდესაც ეკონომიკა აღწევს პიკს, წარმოების და მოხმარების ზრდა წყდება თავისუფალი რესურსების ფიზიკური შეზღუდულობის და ამოწურვის შედეგად, ერთის მხრივ, და სამომხმარებლო მოთხოვნის გაჯერების გამო – მეორეს მხრივ. თავდაპირველად ეს პროცესები იწყება ცალკეულ დარგებში. ამ დარგებში მზა პროდუქცია ვეღარ სალდება, წარმოება იზღუდება. ირღვევა ეკონომიკის მთლიანობა. დარგებს შორის დისპროპორციები გადაეცემა ჯაჭვური რეაქციით. იწყება ვარდნა, რომელიც, აღმავლობასთან შედარებით, ხდება სწრაფად, და რომელიც ვერ ჩერდება, სანამ არ მიაღწევს ფსკერს. და ყველაფერი მერორდება.

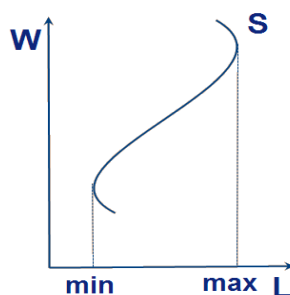
საბოლოო ჯამში, ეკონომიკის ზრდის პირობებში, წარმოების და მოხმარების საერთო ზრდის ფონზე, წარმოების სფეროში ადგილი აქვს ეკონომიკური

ნაკადების საერთო მოცულობაში საწარმოო ინვესტიციების წილის ზრდას და მოგების წილის შემცირებას. ხოლო მოხმარების სფეროში ხდება ვალად მოხმარების წილის შემცირება და დანაზიგების წილის ზრდა. საპირისპირო პროცესები მიმდინარეობს ეკონომიკური ვარდნის დროს. მაგრამ ამოღებული მოგება და დანაზიგები წარმოადგენს გადინებას მწარმოებლების და მომხმარებლების შემოსავლებიდან. ხოლო ინვესტიციები და ვალად მოხმარება წარმოადგენს სახსრების შემოდინებას მათ ხარჯებში. თუ დაირღვევა ბალანსი მწარმოებლების და მომხმარებლების შემოსავლებში გადინებასა და შემოდინებას შორის, მაშინ დაირღვევა წონასწორობა შემოსავლების და გასავლების წრებრუნვაში. ეს იწვევს წონასწორობის რღვევას პროდუქტების და რესურსების ბაზრებზე მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის. მათი ფასები იწყებს გადახრას ოპტიმალური ფასებიდან. ირღვევა ოპტიმალური თანაფარდობა პროდუქტების და რესურსების ფასებს შორის. ეს ხდება ეკონომიკური ციკლის ფაზების შეცვლის მიზეზი.

შემოსავლების ზრდასთან ერთად შრომის მიწოდება ჯერ იზრდება, ხოლო შემდეგ მცირდება. ხელფასის ზრდასთან ერთად დგება მომენტი, როდესაც დასვენება ხდება უფრო მნიშვნელოვანი, ვიდრე დამატებითი ხელფასი. სრული დასაქმების პირობებში იზრდება დამატებითი ხელფასის ოდენობა, რომელიც აუცილებელია შრომის დამატებითი ერთეულის მოსაზიდად. ხოლო ეკონომიკური ვარდნის ქვედა წერტილში, შემოსავლების ვარდნა და მოხმარების შეზღუდვა აღწევს წერტილს, როდესაც შრომაზე მოთხოვნის და, ესეიგი, შემოსავლების შემცირება არა მარტო არ ამცირებს შრომის მიწოდებას, არამედ, პირიქით, ზრდის მას. მშრომელები იძულებულნი არიან როგორღაც შეავსონ შემოსავლების დეფიციტი, რათა, თუნდაც მინიმუმის დონეზე, შეინარჩუნონ მოხმარების ჩვეული დონე. ისინი თანხმდებიან თუნდაც დაბალანაზღაურებად სამუშაოზე. რესურსების ფასები ისევ იწყებენ შემცირებას პროდუქტების ფასებთან შედარებით. ფარდობითი ფასები პროდუქტებზე და რესურსებზე ისევ იწყებენ ოპტიმალური

ფასებიდან გადახრას საპირისპირო მიმართულებით, ვიდრე ეს ხდებოდა ექსპანსიის ფაზაში. შრომის მიწოდების გრაფიკს აქვს ასეთი ფორმა:

ეკონომიკურ ვარდნას თანსდევს გართულებები ფულადი მიმოქცევის სფეროში. რადგან ისინი, ვინც ვერ შესძლო თავისი პროდუქციის რეალიზება, ვერ იღებენ შემოსავლებს, და ამიტომ არ შეუძლიათ ვალების დაფარვა. ამიტომ თავის შემოსავლებს ვერ იღებენ ვერც კრედიტორები და ისინიც ვერ ფარავენ თავის ვალებს. ეკონომიკის რეალურ სფეროში კრიზისი ძლიერდება ფულის მიმოქცევის სფეროს კრიზისით. ამასთანავე, ცდილობს რა შეაჩეროს ვარდნა, მთავრობა ხშირად ატარებს ანტიკრიზისულ მონეტარულ და ფისკალურ პოლიტიკას. მაგრამ ერთობლივი მოთხოვნის ხელოვნურად შენარჩუნებით, ეკონომიკას არ ეძლევა საშუალება მიაღწიოს ვარდნის ქვედა წერტილს, როგორც თავის ლოგიკურ დასასრულს. ამით იქმნება ხელოვნური ბარიერები დეფორმირებული პროპორციების თვითაღდგენის პროცესში. ხომ სწორედ კრიზისი აღადგენს ეკონომიკის დარღვეულ მთლიანობას, რითაც ხდება მისი უნარის აღდგენა განახორციელოს ეკონომიკური ექსპანსია. ანტიკრიზისული პოლიტიკა იმ სახით, როგორც იგი ტარდება თანამედროვე ეტაპზე, ფაქტიურად ახდენს ეკონომიკაში დისპროპორციების კონსერვირებას და ბლოკავს ბაზრის თვითრეგულირების უნარს.

ეკონომიკური ციკლები მოწმობენ საბაზრო ეკონომიკის თვითრეგულირების უნარის არსებობაზე. კონკურენციის პირობებში ოპტიმალური მდგომარეობიდან სისტემის გადახრა ბადებს ამ გადახრის თვითლიკვიდაციის ძალებს, რომელნიც პროპორციულია გადახრის სიდიდისა. მაგრამ ბაზრის თვითრეგულაციის

ხასიათი განპირობებულია თვით საბაზრო ურთიერთობების ბუნებით. ეკონომიკური აგენტები დამოუკიდებლად ღებულობენ გადაწყვეტილებებს და წინასწარ არავინ იცის თუ რა ოდენობის რესურსები გააჩნია საზოგადოებას, როგორია საზოგადოების მოთხოვნილებები, სად არის მისი საწარმოო შესაძლებლობების მაქსიმუმი, სად არის მისი სამომხმარებლო შესაძლებლობების მინიმუმი და, მითუმეტეს, არავინ იცის სად მდებარეობს ეკონომიკის "ოპტიმალური ფუნქციონირების წერტილი". ასეთ პირობებში საზოგადოების ეკონომიკური აქტიობის საბაზრო თვითრეგულირება ვერ მოხდება სხვაგვარად, თუ არა ინერციული მოძრაობით ერთი უკიდურესობიდან მეორემდე.

ბაზრის სტიქიური კანონები არიან "ბრმად" მოქმედი კანონები. და "სიბრმავე" ვლინდება იმაში, რომ ეკონომიკის თვითაღზუნება და თვითდამუხრუჭება გრძელდება იმდენ ხანს, სანამ არ იქნება მიღწეული შემობრუნების კრიტიკული წერტილები – საწარმოო შესაძლებლობების მაქსიმუმი და სამომხმარებლო შესაძლებლობების მინიმუმი. საბაზრო ეკონომიკა ჰგავს ბრმას, რომელიც მიდის დაკლავნილ დერეფანში, და რომლისთვისაც ორიენტირს წარმოადგენს ის, რომ იგი პერიოდულად ხან ერთ კედელს ეჯახება, და ხან – მეორეს რადგან არ იცის სად გადის მოძრაობის ოპტიმალური ტრაექტორია, სად არის დერეფნის შუახაზი.

17. რეგულირებადი ეკონომიკა

ა) დეცენტრალიზებული ეკონომიკური სისტემის ძირითადი წინააღმდეგობა

ნატურეალურ ეკონომიკაში არსებობს მხოლოდ ერთი სუბიექტი, რომელიც ღებულობს ეკონომიკურ გადაწყვეტილებებს. ყველა დანაჩენი ინდივიდი ემორჩილება მის ნებას. სუბიექტს შეუძლია გადასცეს ცალკეული გადაწყვეტილებების მიღების უფლება სხვა ინდივიდებს თუ ისინი ამას გააკეთებენ მისი ფასეულობათა სისტემის თანახმად. სხვადასხვა ფუნქციების შემსრულებლებს შორის ურთიერთობები იერარქიზირებულია და ეფუძნება ავტორიტეტის ძალაუფლებისადმი მორჩილებას და არა თანასწორუფლებიანობის

პრინციპს. შესაბამისად, მოქმედებათა კოორდინაცია სუბიექტის გადაწყვეტილებების შემსრულებელთა შორის ეფუძნება არა თანაბარი ფასეულობების გაცვლას, არამედ დირექტიულ ბრძანებებს, რომლებშიც დომინირებენ ნატურალური მაჩვენებლები. ანუ დანარჩენი ინდივიდები წარმოადგენენ საშუალებებს სუბიექტის ნებისა და მიზმების აღსრულების პროცესში. თვითონ სუბიექტი გეგმავს თავის მოღვაწეობას და ახდენს მის ოპტიმიზირებას თავისი სუბიექტური შეფასებების (ფასეულობების) საფუძველზე, პროდუქტებზე და რესურსებზე შეფასებების (ფასეულობების) შეთანაზონების მეშვეობით, ხარჯების მინიმიზაციის და რეზულტატების მაქსიმიზაციის გზით.

დეცენტრალიზებული ეკონომიკა წარმოადგენს ერთიან ეკონომიკურ ორგანიზმს, რომელიც შედგება ერთმანეთთან ურთიერთქმედებაში მყოფი კერძო სუბიექტებისგან. მაგრამ საბაზრო ეკონომიკის პირობებში საზოგადოებას არ გააჩნია ეკონომიკური თვითშეგნება, ეკონომიკური სუბიექტის კოლექტიური ნება და გონება. იმ გადაწყვეტილებების კოორდინირება, რომლებსაც კერძო სუბიექტები იღებენ ინდივიდუალური და საზოგადოებრივი ფასეულობების შეჯერების საფუძველზე, ხდება სტიქიური საბაზრო მექანიზმის მეშვეობით. შესაბამისად სტიქიურად ხდება საზოგადოებრივი ეკონომიკური ფასეულობების და ფულად-სასაქონლო ნაკადების პროპორციების ფპრმირება. ინდივიდუალური გადაწყვეტილებები მიიღება ინდივიდუალური შეფასებების და საბაზრო ფასების შეჯერების საფუძველზე. საბაზრო ეკონომიკის ფუნქციონირება არის იმ გადაწყვეტილებების (და შესაბამისი ქმედებების) ერთობლივი რეზულტატი, რომელსაც იღებენ კერძო სუბიექტები – ფირმები, საოჯახო მეურნეობები და სახელმწიფო (რომელსაც დელეგირებული აქვს უფლება მიიღოს ეკონომიკური გადაწყვეტილებები გარკვეული ჯგუფის საკითხებთან დაკავშირებით). კერძო სუბიექტებს შორის ურთიერთობები ემყარება თანაბარუფლებიანობას, ურთიერთმომგებიანობას, და ფასეულობების ექვივალენტურ გაცვლას. მაგრამ კერძო სუბიექტების მეურნეობის შიგნით ურთიერთობები ეფუძნება ნატურალური ეკონომიკის პრინციპებს, ხოლო გარე ურთიერთობები სუბიექტებს

შორის – საბაზრო ეკონომიკის პრინციპებს. გარკვეული აზრით, საქმე გვაქვს ნატურალურ მეურნეობებთან, რომლებიც ადაპტირებულნი არიან და ფუნქციონირებენ საბაზრო გარემოში.

საბაზრო ეკონომიკის ძირითადი წინააღმდეგობა მდგომარეობს წინააღმდეგობაში კერძო სუბიექტების გაცნობიერებულ, მიზანშეწონილ მოღვაწეობასა და ბაზრის სტიქიურ ფუნქციონირებას შორის, რომელიც აერთიანებს მათ ერთ მთლიანობაში და აფორმირებს საზოგადოების ეკონომიკურ ორგანიზმს. კერძო სუბიექტი მოქმედებს შეგნებულად შერჩეული ფასეულობების თანახმად, ხოლო განვითარების ამ ეტაპზე საზოგადოებას არ შეუძლია შეგნებულად დაისახოს და განახორციელოს ეკონომიკური მიზნები. კერძო სუბიექტმა წინასწარ იცის თავისი მოთხოვნილებები და მათი დაკმაყოფილების შესაძლებლობები და, შესაბამისად, აცნობიერებს თავის ეკონომიკურ ფასეულობებს. მაგრამ საზოგადოება ვერ აცნობიერებს თავის მოთხოვნილებებს, შესაძლებლობებს და ფასეულობებს. ამიტომ მას არ ძალუძს გაცნობიერებულად მიიღოს რეაციონალური გადაწყვეტილებები, მიზანმიმართულად განახორციელოს თავისი მოღვაწეობის ოპტიმიზაცია. საბაზრო ეკონომიკის ფუნქციონირება არის "სპონტანური წესრიგის" (ჰაიეკი) რეზულტატი, კერძო სუბიექტების გაცნობიერებული მოქმედებებზე დამყარებული სტიქიური ურთიერთქმედების რეზულტატი. ანუ თვით სუბიექტები ვერ აცნობიერებენ როგორ ხდება მათი ინდივიდუალური მოქმედებების კოორდინაცია.

სტიქიური ბაზარი მოქმედებს არა მხოლოდ საზოგადოების სასიკეთოდ, არამედ გააჩნია აგრეთვე თავისი "მანკიერებანიც" – კრიზისები, უმუშევრობა, ინფლაცია, ქონებრივი პოლარიზაცია, რესურსების არაოპტიმალური გამოყენება, უარყოფითი ეკოლოგიური ეფექტები და სხვ. ამ პრობლემების გადაჭრა შესაძლებელი გახდება მხოლოდ რეგულირებად ეკონომიკაში. **რეგულირებადი ეკონომიკა** გულისხმობს ნატურალური და საბაზრო ეკონომიკების მახასიათებლების სინთეზს. ნატურალურ მაჩვენებლებზე დამყარებულ დირექტიული მართვის ნაცვლად და

სტიქიურად ფორმირებული ფასეულობების სტიქიური თვითრეგულირების ნაცვლად, ადგილი აქვს გაცნობიერებულ რეგულირებას შეგნებულად ფორმირებული ფასეულობების საფუძველზე. შესაბამისად, ნაცვლად იძულებისა ნატურალურ ეკონომიკაში და ნაცვლად ეკონომიკური თვითნებობისა საბაზრო ეკონომიკაში, ადგილი აქვს ეკონომიკურ თავისუფლებას. შესაძლებელი ხდება ეკონომიკის განვითარება ციკლური რყევების და საბაზრო ეკონომიკის სხვა ნაკლოვანებების გარეშე.

ცალკეული სუბიექტები თავის გადაწყვეტილებებს ღებულობენ არსებული საბაზრო პირობების შესაბამისად, როგორც არის – საბაზრო ფასები, საპროცენტო განაკვეთები, მოგების და დაზოგვის ნორმები, ეკონომიკური ექსპანსია ან რეცესია, მოლოდინები, ოპტიმისტური და პესიმისტური განწყობები საზოგადოებაში და სხვ. ამ სუბიექტური გადაწყვეტილებების საფუძველზე მოქმედებენ ეკონომიკური აგენტები. ასე ხდება ფორმირება წარმოებული და მოხმარებული საქონელის ინდივიდუალური ნაკრების, ინდივიდუალური მოთხოვნისა და მიწოდების, ფიზიკურ და ადამიანურ კაპიტალში ინდივიდუალური ინვესტიციების, ინდივიდუალური მოგების და დაზოგვის, ინდივიდუალური ფასების ცალკეულ გარიგებებში და ა.შ. მაგრამ ინდივიდების დამოუკიდებელი მოქმედებების აგრეგირებული რეზულტატი არის საზოგადოებრივი წარმოება და მოხმარება, საბაზრო მოთხოვნა და მიწოდება, საბაზრო ფასები, მოგების და დაზოგვის საშუალო ნორმები, საშუალო საპროცენტო განაკვეთი, ყველა ამ პარამეტრის და მათზე დაფუძნებული მოლოდინების, ოპტიმისტური თუ პესიმისტური განწყობების საბაზრო ტენდენციები და ა.შ. ანუ, ინდივიდუალური მოქმედებების ერთობლივი რეზულტატი არის სწორედ ის საბაზრო პირობები, რომლის საფუძველზეც თვითთელი სუბიექტი იღებდა გადაწყვეტილებებს.

ასე რომ, საბაზრო პირობები, რომელნიც განაპირობებენ ინდივიდების სუბიექტურ გადაწყვეტილებებს და მოქმედებებს, თვითონ არიან განპირობებული ამ გადაწყვეტილებებით და მოქმედებებით. განსხვავება მხოლოდ იმაშია, რომ

ინდივიდუალური მოქმედებები გაცნობიერებულია და მიზანშეწონილია. ხოლო ინდივიდთა მოქმედებების აგრეგირებული რეზულტატები ფორმირდება სტიქიურად. არავინ შეგნებულად არ არეგულირებს მათ. ინდივიდებისათვის ისინი არიან არაპროგნოზირებადი. თვითუღმა მათგანმა იცის, თუ რას და რამდენს მოიხმარს და აწარმოებს თვითონ, თუ როგორია მისი მოთხოვნილებები და მათი დაკმაყოფილების შესაძლებლობები. მაგრამ არავინ იცის, თუ რას და რამდენს მოიხმარს და აწარმოებს საზოგადოება? თუ როგორია საზოგადოების მოთხოვნილებები? როგორ იცვლებიან ისინი? თუ როგორ იცვლება ფასები და საპროცენტო განაკვეთები? როდის დაიწყება და როდის დასრულდება კრიზისი, ინფლაცია ან უმუშევრობა? ეს საბაზრო პირობები, რომლებზეც დამოკიდებულია სუბიექტის მოქმედებები, მისთვის წარმოადგენენ ობიექტურ რეალობას, აუცილებლობას, მისგან დამოუკიდებელ ძალებს, რომლებიც აიძულებენ მას ამა თუ იმ გადაწყვეტილებების მიღებას და შესაბამის მოქმედებას. მილიონობით დამოუკიდებელი სუბიექტის მიზანშეწონილი მოქმედებები, რომელთაგანაც თვითოეული მოქმედებს თავისი ეგოისტური ინტერესების შესაბამისად, ზადებენ სტიქიურ რეზულტატებს, რომელნიც წინასწარ არავის დაუგეგმია. მოქმედებენ რა მიზანშეწონილად და არსებული საბაზრო ეკონომიკის პირობების ადეკვატურად, ინდივიდები უნებლიედ თვითონ ქმნიან იმ პირობებს, რომლებიც განსაზღვრავენ მათ გადაწყვეტილობებს და მოქმედებებს. თავის გაცნობიერებულ ქმედებებში ისინი იძულებულნი არიან დაემორჩილონ თავისივე ქმედებების გაუცნობიერებელ შერეგებს. საზოგადოების ქმედებებით გამოწვეული საბაზრო პირობების ცვლილებების პროგნოზირება ისევე ძნელია ინდივიდებისთვის, როგორც ბუნებრივი პროცესების. ხოლო ეკონომიკური კრიზისები მათთვის წარმოედგენს ისეთივე სტიქიურ უბედურებას, როგორც ბუნების სტიქია. ეს არის საზოგადოებრივი ძალების გაუცხოვების ერთერთი გამოვლენა, რომლებიც, მარქსის თანახმად, დომინირებენ ინდივიდებზე.

მაგრამ საქმე არც მარტო იმაშია, რომ ინდივიდები ყოველთვის ვერ აცნობიერებენ თავისი მოქმედებების აგრეგირებულ შედეგებს. მაშინაც კი, როდესაც ისინი

აცნობიერებენ მათ, ისინი, ხშირად, იძულებულნი არიან აკეთონ ის, რასაც ყველა მათგანისთვის ექნება უარყოფითი შედეგები. ამ შედეგების გაცნობიერებას შესაძლოა ჰქონოდათ საზოგადოებისთვის დადებითი რეზულტატი მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ყველა ინდივიდი იმოქმედებდა ერთად და შეთანხმებულად. ხოლო ამის გარეშე, ინდივიდუალური წვლილი საზოგადოებრივი ინტერესების რეალიზებაში იმდენად მცირეა, და იმდენად დიდია ასეთი მოქმედებებით გამოწვეული ზარალი თვითონ ინდივიდისთვის, რომ ასეთი მოქმედებები არ არის რაციონალური ეკონომიკური თვალსაზრისით. (არ ვეხებით ზნეობრივ, პოლიტიკურ, თუ რელიგიურ მოტივაციას.) ბაზრის პირობებში თვითოეული ინდივიდის მოქმედება განპირობებულია ყველა დანარჩენის მოქმედებებით, რადგან ყველა ისინი წარმოადგენენ ერთი სისტემის ელემენტებს. მაგრამ იმ პირობებში, როდესაც ეს სისტემა მოქმედებს სტიქიურად, ურთიერთდამოკიდებულების ლოგიკა აიძულებს თვითეულს, მოქმედებს რა საკუთარი ინტერესების საფუძველზე, აკეთოს არა მხოლოდ ის, რაც ეხმიანება საზოგადოების ინტერესებს, არამედ ისიც, რაც, რიგ შემთხვევაში, ეწინააღმდეგება მათ. და პრობლემა მდგომარეობს არა ინდივიდების გონიერების უკმარისობაში ან უზნეობაში, არამედ ინდივიდის და საზოგადოების ურთიერთქმედების ბუნებაში, რომლის თანახმადაც, გარკვეულ პირობებში შესაძლოა დაიბადოს ინტერესთა კონფლიქტი საზოგადოებასა და ინდივიდებს შორის. მხოლოდ თვითონ საზოგადოებას შეუძლია შექმნას პირობები, რომელშიც, მოქმედებს რა საკუთარი ინტერესების თანახმად, ინდივიდი ხელს უწყობს საზოგადოების ინტერესების რეალიზებას. ეს არის ეკონომიკური თავისუფლების "ფორმულა". საზოგადოების ეკონომიკური თავისუფლება შესაძლებელია მხოლოდ რეგულირებადი ეკონომიკის პირობებში.

ფულად-სასაქონლო ნაკადების რეგულირება სხვადასხვა ფისკალური, მონეტარული თუ ინსტიტუციონალური "სტიმულიატორების და დეპრესანტების" მეშვეობით, უკვე დიდი ხანია არის თანამედროვე ეკონომიკის განუყოფელი ატრიბუტი. მაგრამ ასეთი მეთოდებით რეგულირება ბადებს თავის ნეგატიურ

შედეგებს, "ბაზრის ფიასკოს". ამიტომ ბაზრის რეგულირების მომხრეები და მოწინააღმდეგეები კამათობენ არა იმის თობაზე, საჭიროა თუ არა საბაზრო პროცესებში ჩარევა, არამედ იმაზე, თუ რა ხარისხით მოხდეს ეს ჩარევა. რადგან თავისუფალი ბაზრის ნაკლოვანებებს არავინ უარყოფს. კამათი მიდის მხოლოდ იმის თაობაზე, უფრო მეტი, თუ უფრო ნაკლები ნაკლოვანებები გააჩნია რეგულირებას. სხვა სიტყვებით თუ ვიტყვით, წინააღმდეგობა არსებობს იმის ცოდნას შორის, რომ ბაზრის რეგულირება აუცილებელია, და იმის არცოდნას შორის, თუ როგორ უნდა ხდებოდეს იგი.

ბუნებრივია, იმისათვის რომ ვიცოდეთ როგორ უნდა ხდებოდეს ბაზრის ეფექტური რეგულირება, საჭიროა ვიცოდეთ როგორ ხდება მისი თვითრეგულირება. მაგრამ მენისტრი არ იძლევა ამომწურავ პასუხს ამ კითხვაზე. რადგან ბაზრის თვითრეგულირება ხდება ფასების სისტემის მეშვეობით, ამიტომ რეგულირებაც უნდა ხდებოდეს პირველ რიგში ფასების სისტემის მეშვეობით, და არა გარე ზემოქმედებით "სტიმულატორების და დეპრესანტების" მეშვეობით, რომლებიც ბლოკავენ თვითრეგულირების მექანიზმებს. რეგულირების ფუნქცია არის არა საბაზრო თვითრეგულირების დახშობა და მისი ჩანაცვლება პროცესებზე გარედან ზემოქმედებით, არამედ პირიქით, მისი ხელშეწყობა. საჭიროა თვითრეგულირების პროცესში ოპტიმალური რეჟიმიდან სტიქიური გადახრების ამპლიტუდის შეზღუდვა. ამასთანავე, ფასების რეგულირება უნდა ხდებოდეს საბაზრო კანონების შესაბამისად. მაგრამ დოგორ ხდება მათი ფორმირება საბაზრო კანონების მიხედვით?

საბაზრო ფასები წარმოადგენენ საშუალო სიდიდეებს იმ ინდივიდუალური ფასების სიმრავლიდან, რომლთა საფუძველზეც ხდება ცალკეული გარიგებები. ეს საბაზრო ფასები, როგორც ამა თუ იმ მომენტში არსებული საშუალო ეკონომიკური პარამეტრები, განაპირობებენ ინდივიდების ეკონომიკურ გადაწყვეტილებებს და მოქმედებებს. ისინი წარმოადგენენ მათთვის ორიენტირებს ინდივიდუალური

გადაწყვეტილებების მისაღებად. მაგრამ ყოველ ცალკეულ გარიგებაში ინდივიდი, გარდა საბაზრო ფასებისა, კიდევ ითვალისწინებს იმ პირობებსაც, რომელშიც მას უწევს ფუნქციონირება. გარდა ზოგადეკონომიკური პირობებისა (ექსპანსია თუ რეცესია, ინფლაცია, უმუშევრობა, ოპტიმისტური თუ პესიმისტური განწყობები და სხვ.), ინდივიდები ითვალისწინებენ იმ პირობებსაც, რომლებიც უნიკალურია ყოველი მათგანისთვის. თვითეულ მათგანს გააჩნია სხვადასხვა მოთხოვნილებები, საწარმოო შესაძლებლობები, შეფარდებითი უპირატესობები, თვითოეული მათგანი სპეციფიურად რეაგირებს ერთი და იგივე ზოგადეკონომიკური პირობების ცვლილებებზე და ა.შ. ამიტომ ყოველ კონკრეტულ გარიგებაში ინდივიდუალური ფასები ამა თუ იმ ზომით გადაიხრება საშუალო საბაზრო ფასებიდან. შესაბამისად, ინდივიდუალური ფასების ის სიმრავლე, რომელიც იქნება ფორმირებული არსებული საბაზრო ფასებიდან ინდივიდუალური გადახრების საფუძველზე, საერთო ჯამში ასახავს საზოგადოების მოთხოვნილებების და საწარმოო შესაძლებლობების ცვლილებებს. ამავე დროს, იგი იქნება განსხვავებული იმ ინდივიდუალური ფასების სიმრავლისაგან, რომლიდანაც საშუალოს წარმოადგენს არსებული საბაზრო ფასები.

ასე რომ, ინდივიდუალური ფასები ფორმირდება საშუალო საბაზრო ფასებიდან ინდივიდუალური გადახრების საფუძველზე. ხოლო ეს ინდივიდუალური ფასები, ერთობლიობაში, ქმნიან იმ სიმრავლეს, რომლის საფუძველზეც ფორმირდება საშუალო საბაზრო ფასი. ანუ ინდივიდუალური და საბაზრო ფასები აფორმირებენ ერთმანეთს. ამასთანავე, ეს ურთიერთფორმირების პროცესი მიმდინარეობს პარალელურ რეჟიმში. მაგრამ პრობლემა იმაშია, რომ საბაზრო ფასებიდან ინდივიდუალური გადახრები ხდება გაცნობიერებულად, ხოლო საბაზრო ფასების ფორმირება, როგორც ინდივიდუალური ფასებიდან საშუალო სიდიდეებისა, ხდება სტიქიურად. რადგან სტიქიურად ფორმირდება თვით ის (ინდივიდუალური ფასების) სიმრავლე, რომლიდანაც საშუალოს წარმოადგენს საბაზრო ფასი. ანუ, სტიქიურად ფორმირდება საბაზრო ფასები, რომლიდანაც, მხარეთა გონივრული კომპრომისის საფუძველზე, შეგნებულად გადაიხრებიან

ინდივიდუალური ფასები. გამოდის, რომ კონკურენტულ ბაზარზე მიზანმიმართულად ფორმირებული ინდივიდუალური ფასები დამოკიდებულნი არიან შემთხვევითობის საფუძველზე ფორმირებულ საბაზრო ფასებზე. სწორედ ეს არის საბაზრო ეკონომიკის სტიქიურობის და არაპროგნოზირებადობის ერთერთი მთავარი მიზეზი.

ბ) რეგულირების აუცილებლობა

დროთა განმავლობაში კონკურენცია თვითონ ბადებს მონოპოლიას, და კონკურენტული ფასი, შესაბამისად, ტრანსფორმირდება მონოპოლურ ფასად, ანუ, რეგულირებად ფასად. ეკონომიკის დარგების მონოპოლიზაციის ხარისხი და მონოპოლური ფასების რაოდენობა სულ უფრო იზრდება. და სავსებით ცხადია, რომ ეს პროცესი გაგრძელდება მომავალშიც, რადგან არის როგორც კონკურენციის, ისე ტექნიკური პროგრესის ლოგიკური შედეგი. ეს პროცესი გარდუვალია ისევე, როგორც ტექნიკური პროგრესი. თანდათან ბაზარი კარგავს თვითრეგულირების უნარს. მონოპოლიზირებულ ბაზარზე ინდივიდუალური ფასები უკვე აღარ გადაიხრებიან მონოპოლური ფასებიდან. შესაბამისად, თვით მონოპოლური ფასები აღარ წარმოადგენენ ინდივიდუალური ფასებიდან სტიქიურად ფორმირებულ საშუალო სიდიდეებს. ეს უკვე რეგულირებადი ფასებია. მონოპოლური ფასების და სხვა საბაზრო პირობების ცვლილებებზე ინდივიდების რეაქცია აისახება უკვე არა ინდივიდუალურ ფასებზე, არამედ იმ საქონლის ინდივიდუალურ ნაკრებზე, რომელსაც ინდივიდი აწარმოებს და მოიხმარს, ყიდის და ყიდულობს. მიწოდების (მოთხოვნის) რეგულირების მეშვეობით მონოპოლიას (მონოპსონიას) აქვს შესაძლებლობა არეგულიროს საბაზრო ფასი, ხოლო ინდივიდები იძულებულნი არიან მოარგონ მათ თავისი გადაწყვეტილებები და მოქმედებები.

ყოველი ფასი არის ყველა დანარჩენი ფასის ფუნქცია. სტრატეგიული საქონლის ფასები კონპონენტების სახით შედიან ფასების უმრავლესობის შემადგენლობაში.

მონოპოლური ფასები არიან იმ საქონლთა ფასები, რომელთაც ხშირად გააჩნიათ სტრატეგიული მნიშვნელობა საზოგადოებისთვის. ამიტომ მათზე დიდწილად არის დამოკიდებული ფასების მთელი სისტემა. მაგრამ მაშინაც კი, როდესაც ეს არ არის სტრატეგიული საქონელი, მონოპოლური საქონლის ფასებს გააჩნიათ განსაკუთრებული მნიშვნელობა ფასების სისტემაში, რადგან დანარჩენი ფასები უნდა მოერგონ მათ. მონოპოლური ფასები შეიცავენ საშუალოზე უფრო მაღალ მოგების ნორმას. ამაშია მონოპოლისტის ინტერესი. მაგრამ სწორედ ეს გადახრა მოგების საშუალო ნორმიდან ნიშნავს გადახრას წონასწორული, ანუ, ოპტიმალური ფასიდან. ანუ მონოპოლისტი დაინტერესებულია ოპტიმალური ფასების დამახინჯებაში. მონოპოლისტის წყალობით მთლიანად ფასთა სისტემა დეფორმირებულია იმგვარად, რომ დოვლათი გადანაწილებულია იმათ სასარგებლოდ, ვინც არეგულირებს მონოპოლურ ფასებს. საბაზრო ეკონომიკის რეგულირება ხდება იმის სასარგებლოდ, ვინც მას არეგულირებს. ხოლო არეგულირებს მას ის, ვინც არეგულირებს სტრატეგიულად მნიშვნელოვან ფასებს (მონოპოლურ ფასებს). ანუ პრობლემა დაიყვანება იმაზე, თუ ვინ არეგულირებს მონოპოლურ ფასებს – კერძო მესაკუთრეები თავის ინტერესებიდან გამომდინარე, თუ სახელმწიფო – საზოგადოების ინტერესებიდან გამომდინარე. ასეთ პირობებში სახელმწიფო იძულებულია ჩაერიოს საბაზრო პროცესებში და დაიცვას საზოგადოების ინტერესები იმიტომ, რომ მონოპოლისტი ერევა მასში თავის სასარგებლოდ და საზოგადოების საზიანოდ.

საბაზრო ეკონომიკის სტიქიური რეგულირების ჩანაცვლება გაცნობიერებული რეგულირებით არის ისტორიული განვითარების და ტექნიკური პროგრესის ბუნებრივი შედეგი. ამიტომ ფასების რეგულირებაც ამ პროცესების ბუნებრივი შედეგია. და ეს დიდი ხანია ხდება კიდევ თანამედროვე ეკონომიკაში, როგორც მონოპოლისტების, ისე სახელმწიფოს მიერ. მაგრამ, ჯერ-ჯერობით კერძო მონოპოლისტების როლი ფასების რეგულირების პროცესებში გაცილებით დიდია, ვიდრე სახელმწიფოს როლი. თუ სახელმწიფო დაიწყებს ყველა სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი ფასის რეგულირებას ეკონომიკური პროცესების ადექვატური

მოდელირების და ოპტიმალური ფასების გაანგარიშების საფუძველზე, მაშინ ეკონომიკა დაიწყებს ფუნქციონირებას ოპტიმალურ რეჟიმში. ამასთან, ოპტიმალური ფასები არის არა დეკრეტირებული, არამედ რეგულირებადი ფასები, რომელიც ფორმირდება საბაზრო მიწოდების რეგულირებით. ამიტომ, იმისათვის, რომ სახელმწიფომ შესძლოს ფასების რეგულირება, იგი თვითონ უნდა იყოს ყველაზე მსხვილი მწარმოებელი და მონოპოლისტი სტრატეგიული საქონელის ბაზარზე. ან, უკიდურეს შემთხვევაში, იგი უნდა აკონტროლებდეს მანც ბაზრის უმეტეს ნაწილს. მაგრამ იმისთვის, რომ სახელმწიფო გახდეს მონოპოლისტი ამა თუ იმ დარგში, მან უნდა წმინდა ეკონომიკური მეთოდებით დაამარცხოს კერძო მონოპოლისტები თანასწორუფლებიან კონკურენტულ ბრძოლაში. ყველაფერი დანარჩენი უნდა ფუნქციონირებდეს კონკურენტულ საფუძველზე. ამასთან, რეგულირებადი ფასების ოპტიმიზაციის პროცესი უნდა მიმდინარეობდეს პარალელურ რეჟიმში კონკურენტული ფასების ფორმირების საბაზრო პროცესებთან ერთად. და ეს უნდა ხდებოდეს ისე, რომ ხელი შეუწყოს ოპტიმალური თანაფარდობის ჩამოყალიბებას რესურსების და პროდუქტების ფასებს შორის, სასაქონლო და ფულად ნაკადებს შორის, ხელი შეუწყოს წარმოებისადმი, მოხმარებისადმი, დაზოგვისადმი და რისკისადმი მიდრეკილებების რეგულირებას. ამით შესაძლებელი გახდება ეკონომიკური აქტიობის რეგულირება და ამის მეშვეობით, ანტიციკლური პოლიტიკის გატარება.

საბაზრო ეკონომიკასთან დაკავშირებულია ცივილიზაციის უზარმაზარი მიღწევები. მაგრამ სავსებით ცხადია, რომ იგი ვერ უმკლავდება თავის ორგანულად თანდაყოლილ დეფექტებს. თავის დროზე სტიქიურმა საბაზრო მექანიზმმა უზრუნველყო საზოგადოების საოცარი პროგრესი, მაგრამ დროთა განმავლობაში ეს სტიქიურობა გახდა შემდგომი პროგრესის დამაბრკოლებელი ფაქტორი. ა. სმიტის "უხილავმა ხელმა" მოიტანა სიუხვე, მაგრამ მანვე საზოგადოებას თავს მოახვია კრიზისები, უმუშევრობა, ინფლაცია, ბუნების დაბინძურება და მათგან მომდინარე სოციალური, პოლიტიკური, მორალური თუ ეკოლოგიური პრობლემები. და არ არის სწორი დებულება, თითქოს საბაზრო

ეკონომიკის ყველა მანკიერება გამოწვეულია მოგებისაკენ სწრაფვით, ნაცვლად უშუალო ორიენტაციისა ადამიანის მოთხოვნილებებზე. პრობლემას წარმოადგენს არა მოგებისაკენ სწრაფვა, არამედ მოგების არაოპტიმალური გამოყენება, რაც გამოწვეულია მისი აკუმულირებით არა იმათ ხელში, ვისაც შეუძლია მისი უფრო გონივრულად და სამართლიანად გამოყენება. მხოლოდ ამიტომ საზოგადოების აუარებელი რესურსები იხარჯება ადამიანთა ერთი ჯგუფის უაზრო ფუფუნებაზე და ახირებებზე, მაშინ როდესაც მილიონობით ადამიანი ვერ ღებულობს განათლებას, ცხოვრობს უკიდურეს სიღარიბეში, შიმშილში და სნეულებებში. ეკონომიკის ოპტიმალური ფუნქციონირების პირობებში თანამედროვე ტექნოლოგიები იძლევა იმის საშუალებას, რომ ცხოვრების დონე მკვეთრად გაიზარდოს. უკიდურესი ეკონომიკური პოლარიზაცია, როგორც ქვეყნებს შიგნით, ისე ქვეყნებს გარეთ, გადაიქცა ეკონომიკური პროგრესის დამაბრკოლებელ ფაქტორად. ეკონომიკის ოპტიმალური ფუნქციონირება არ გულისხმობს მის პოლარიზაციას უკიდურეს ფუფუნებაზე და სილატაკეზე, არამედ მხოლოდ ოპტიმალური პროპორციების შენარჩუნებას ეკონომიკურ ნაკადებს შორის.

გლობალიზაციის პირობებში ნაციონალური ეკონომიკები გახდნენ ერთმანეთზე ძლიერად დამოკიდებულნი, რადგან გადაიქცნენ ერთიანი მსოფლიო ეკონომიკური ორგანიზმის ნაწილებად. ინფლაცია, უმუშევრობა, კრიზისები ჯაჭვური რეაქციით ვრცელდება ქვეყნიდან ქვეყანაში. თანამედროვე მსოფლიოში ეკონომიკის რეგულირება ხდება ძირითადად ეროვნულ დონეზე. მაგრამ ეროვნულ დონეზე რეგულირება ვერ უმკლავდება პრობლემებს, რომლებიც გენერირებულია საერთაშორისო დონეზე. ეკონომიკური პოლიტიკების ეროვნებათშორისი კოორდინაციის ეფექტურობა აშკარად ვერ პასუხობს თანამედროვე მოთხოვნებს. მაგრამ ამ პრობლემებს ქმნიან არა მარტო პოლიტიკური უთანხმოებანი. სირთულეს ბადებს ისიც, რომ არ არის სათანადოდ გაცნობიერებული გლობალური ეკონომიკური პრობლემების სიღრმისეული მიზეზები, ის, რომ მსოფლიოს უკიდურესი პოლარიზაციის გამო დარბ და

მდიდარ ქვეყნებად, და პირველიდან მეორეში მსოფლიო რესურსების გადაქაჩვის გამო, ფერხდება როგორც ღარიბი, ისე მდიდარი ქვეყნების განვითარება.

რესურსებზე დაბალი ფასების გამო და დაბალი შემოსავლების გამო ღარიბი ქვეყნების გადახდისუნარიანობა არ არის საკმარისი იმისათვის, რომ წარადგინოს სათანადოთ დიდი მოთხოვნა მდიდარი ქვეყნების პროდუქციაზე. ამის გამო ვერ ხდება მდიდარი ქვეყნების საწარმოო პოტენციალის სრულად ამოქმედება, ერთის მხრივ, და მეორეს მხრივ, ღარიბ ქვეყნებშიც ვერ ხდება ვერც ელემენტარული მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება და ვერც საწარმოო პოტენციალის განვითარება. დარღვეულია პროდუქტებზე და რესურსებზე ფასების ოპტიმალური თანაფარდობა. ვერ ხდება ოპტიმალური ფულად-სასაქონლო ნაკადების ფორმირება ქვეყნებს შორის, როგორც მსოფლიო ეკონომიკის სუბიექტებს შორის. ვერ ჩამოყალიბდა მსოფლიო ეკონომიკის, როგორც ერთიანი ორგანიზმის მთლიანობა. მდიდარსა და ღარიბ ქვეყნებს შორის ეკონომიკური ნაკადების ღირებულებითი დისბალანსის შევსება ხდება მრავალმილიარდიანი სამხედრო დაკვეთებით, სამომხმარებლო კრედიტებით, "ფასიანი ქაღალდებით". ასეთ ვითარებაში ფინანსური ნაკადები უკვე აღარ შეესაბამება სასაქონლო ნაკადებს, იწყებენ დამოუკიდებელ "ცხოვრებას", იწყებენ მოძრაობას საკუთარი კანონების მიხედვით. ეს არის უზარმაზარი ფინანსური ნაკადები, რომლებიც ხასიათდებიან უკიდურესი სენსიტიურობით, არაპროგნოზირებადობით და რყევების დიდი ამპლიტუდით. საბოლოო ჯამში 2008 წლის მსოფლიო კრიზისიც გამოწვეული იყო სწორედ ფინანსური სექტორის არასტაბილურობით.

როდესაც კაცობრიობის ერთი მესამედი ცხოვრობს უკიდურეს სიღატაკეში, ასეთი პოლარიზაცია როგორც ნაციონალურ, ისე მსოფლიო დონეზე, არა მარტო არის უზნეობა, არამედ წმინდა ეკონომიკური თვალსაზრისით გახდა პროგრესის შემაფარებელი ფაქტორი. როგორც უკვე აღინიშნა, ეკონომიკის ოპტიმალური ფუნქციონირება არ გულისხმობს ასეთ პოლარიზაციას, არამედ მხოლოდ ეკონომიკურ ნაკადებს შორის ოპტიმალური პროპორციების შენარჩუნებას და,

მაშასადამე, ეკონომიკურ ინტერესებს შორის ჰარმონიას და თანხმობას, და არა კონფრონტაციას (როგორც ეროვნულ, ისე საერთაშორისო დონეზე). ამ პრობლემების გადაჭრა შეუძლებელია სტრატეგიულ რესურსებზე ფასების ეფექტური რეგულირების და ეკონომიკის ოპტიმიზაციის გარეშე, როგორც ქვეყნების, ისე მსოფლიოს დონეზე. მსოფლიოში დღეს არსებული ეკონომიკური ურთიერთობების სისტემა ხელს უშლის მსოფლიო ეკონომიკის მთლიანობის ფორმირებას, ერთ ორგანიზმად ჩამოყალიბებას. მაგრამ ამ მთლიანობის ჩამოყალიბების აუცილებლობა ნაკარნახევია გლობალიზაციით, საწარმოო ძალების არნახული განვითარებით.

გ) რეგულირებადი ეკონომიკის თავისებურებანი

რეგულირებადი ეკონომიკა არის იგივე საბაზრო ეკონომიკა, რომელშიც სახელმწიფო ხდება სულ უფრო მსხვილი მესაკუთრე და მწარმოებელი. იგი სულ უფრო დიდი მასშტაბებით ქირაობს კვალიფიციურ მენეჯერებს და ღებულობს მოგებას. მოგება რჩება საწარმოთა ეკონომიკური ეფექტიანობის ძირითად კრიტერიუმად. ბიუჯეტის შევსების მიზნით სახელმწიფო თვითონ არის დაინტერესებული განახორციელოს მომგებიანი პროექტები, მიიღოს მოგება. თავის გადაწყვეტილებებში იგი ისევე არის ორიენტირებული საბაზრო ფასებზე, როგორც ყველა ეკონომიკური აგენტი. ისევ საბაზრო პრინციპების საფუძველზე ფუნქციონირებენ სახელმწიფო საწარმოები, საბანკო სისტემა, სადაზღვევო და საინვესტიციო კომპანიები, მოგება რჩება მათი მოღვაწეობის მთავარი სტიმული, რადგან ანაზღაურების და პრემირების სისტემები მიზნულია მოგებაზე. განსხვავება იქნება ის, რომ სტრატეგიული მნიშვნელობის მონოპოლიებში კერძო მფლობელებს ჩაანაცვლებს სახელმწიფო საკუთრება. შესაბამისად, მონოპოლური ფასების რეგულირებაც მოხდება მთლიანად ეკონომიკის ოპტიმიზაციის (და არა კერძო მესაკუთრის გამდიდრების) ინტერესებიდან გამომდინარე და ამიტომ მოგების ზრდაც მოხდება ხარჯების შემცირებით და არა ფასების ზრდით. ბაზარი მოახდენს ყველა სუბიექტის შემოსავლების და გასავლების ფორმირებას. მაგრამ

წარმოების არაშრომითი ფაქტორებიდან (მიწა, კაპიტალი) მიღებული მთლიანი მოგების და შემოსავლების წილი იქნება აკუმულირებული ბიუჯეტში და გამოყენებული მთლიანად საზოგადოების სასიკეთოდ. სახელმწიფო ბიუჯეტის შევსების ძირითადი წყარო უნდა გახდეს სახელმწიფო საწარმოთა მოგება და არა გადასახადები. გადასახადები უნდა იყოს ბიუჯეტის შევსების და ეკონომიკის რეგულირების მხოლოდ დამხმარე საშუალება, რადგან ისინი ახშობენ ეკონომიკურ აქტიობის სტიმულებს და ამახინჯებენ საბაზრო სიგნალებს. ხოლო შრომითი შემოსავლები და სახელმწიფო ტრანსფერები გახდება საოჯახო მეურნეობების შემოსავლების შევსების ძირითადი წყარო. კერძო მეწარმეობა ხელშეწყობილი იქნება ძირითადად მცირე და საშუალო ბიზნესში, კონკურენტულ დარგებში. შრომის ბაზარი თვითონ გვიკარნახებს თუ როგორ უნდა იყოს განაწილებული შრომითი შემოსავლები საზოგადოების წევრებს შორის. ასეთ პირობებში საზოგადოების ეკონომიკური დიფერენციაცია დარჩება, მაგრამ იქნება დაფუძნებული პირად ღირსებებზე, და არა საკუთრებაზე წარმოების საშუალებებზე.

მონოპოლიზაციის პროცესი თვითონ ამზადებს ნიადაგს ეკონომიკის რეგულირების აუცილებლობისათვის, სტრატეგიული საქონლის მწარმოებელი მსხვილი მონოპოლიების სახელმწიფო საკუთრებაში თანდათან ტრანსფორმაციისათვის. მეტიც, მონოპოლიზაციის პროცესი თვითონ ავლენს სტრატეგიულად მნიშვნელოვან პროდუქტებს, რესურსებს და ფასებს, რომლებიც საჭიროებენ რეგულირებას. მენეჯმენტით და ფუნქციონირების მეთოდებით მონოპოლიები გვანან სახელმწიფო სტრუქტურებს. გარკვეული აზრით, მსხვილი მონოპოლია ჰგავს პატარა სახელმწიფოს ან იმპერიას, ხოლო სახელმწიფო – უმსხვილეს მონოპოლიას. სახელმწიფო საწარმოსა და კერძო მონოპოლიას შორის განსხვავება ის არის, რომ ერთ შემთხვევაში მოგება მიდის კერძო პირის ბიუჯეტში, მეორე შემთხვევაში კი – სახელმწიფო ბიუჯეტში. მაგრამ მოგების განაწილება კერძო მონოპოლიების სასარგებლოდ, საბოლოო ჯამში, იწვევს საზოგადოების შეზღუდული რესურსების არაეფექტურ გამოყენებას და კარგავს ეკონომიკურ

აზრს. რადგან კონკურენციის პირობებში მოგება არის მეწარმის რისკის ანაზღაურება, ხოლო მოგების ნორმა – რისკის ფასი. მაგრამ მონოპოლური მოგება აღარ არის რისკის ანაზღაურება და იღებს გადასახადის ფორმას, რომელითაც მონოპოლია იძულებითი წესით ბეგრავს საზოგადოებას, როგორც თავისი მომსახურებიათვეს საფასურით. მსგავსად სახელმწიფოსი, რომელიც ბეგრავს საზოგადოებას საზოგადოებრივი დოვლათის წარმოების და იმ ფუნქციების დასაფინანსებლად, რომელთა შესრულებაზეც მას გააჩნია ლეგიტიმური მონოპოლია. ამიტომ, მონოპოლური საკუთრების თანდათანობითი ტრანსფორმირება სახელმწიფო საკუთრებაში არის გარდუვალი და ნაკარნახევია ეკონომიკური განვითარების ლოგიკით. ამ ლოგიკის არცოდნა ხშირად განაპირობებს მთავრობების ალოგიკურ მოქმედებებს.

ასე რომ მონოპოლიების აღმოცენება, მონოპოლური ფასები, ბაზრის თვითრეგულირების უნარის დაკნინება, სახელმწიფო რეგულირების აუცილებლობა, ეკონომიკაში სახელმწიფო სექტორის ზრდა – ყოველივე ეს ბუნებრივი პროცესებია, გამოწვეული ეკონომიკური განვითარებით და ტექნიკური პროგრესით. და ამ პროცესებისათვის ხელის შეშლა შეუძლებელია და არც არის საჭირო. პირიქით, საჭიროა მათი შეცნობა და მათთან შესაბამისობაში მოქმედება.

ეკონომიკური ციკლების რყევები, სიმდიდრისა და სიღატაკის პოლარიზაცია, ბუნებისადმი მტაცებლური დამოკიდებულება – ყოველივე ეს არ არის ეკონომიკის განუყოფელი თვისებები. ეს არის მხოლოდ არარეგულირებული, ეგრედ წოდებული "თავისუფალი" ბაზრის თვისებები, რომელშიც თვითონ ადამიანი არ არის თავისუფალი. რომელ თავისუფლებაზე შეიძლება ლაპარაკი, თუ ყველა ეკონომიკური სუბიექტი ექვემდებარება სტიქიურ პროცესებს, რომელზეც კონტროლი მათ ამ ძალუმთ, და რომლებსაც მოაქვთ ამდენი უბედურება? თუ "ღარიბნი" დაუცველნი არიან "მდიდართა" თვითნებობის წინაშე. ადამიანი მაშინ კი არ არის თავისუფალი, როდესაც ეკონომიკა არის თავისუფალი სახელმწიფო

ჩარვევისგან, არამედ მაშინ, როდესაც იგი თავისუფალია კრიზისების, უმუშევრობის, ინფლაციის, სიღატაკის, ბუნების განადგურებისაგან და საბაზრო ეკონომიკის სხვა ნაკლოვანებებისაგან. ხოლო მისი განთავისუფლება მათგან შეუძლია მხოლოდ რეგულირებად ეკონომიკას, რეგულირებულს არა დირექტივებით, არამედ იგივე ბაზრის ბუნებრივი კანონების შესაბამისად. ანუ ამას აკეთებს არა იძულებით, არამედ იმავე ფასების საშუალებით, რომლის მეშვეობითაც თვითეული სუბიექტის ინტერესებშია იმის კეთება, რაც შეესაბამება საზოგადოების ინტერესებს. ასეთ პირობებში სუბიექტი თავისი ნებით, თავისუფალი არჩევანის საფუძველზე იღებს გადაწყვეტილებებს, რომელიც მომგებიანია ყველასათვის. თუ სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი ფასები იქნება ოპტიმალური, მაშინ სუბიექტის გადაწყვეტილებებიც იქნება ოპტიმალური, და ეკონომიკაც განვითარდება ოპტიმალური ტრაექტორიით.

კომპიუტერული მოდელირების საფუძველზე რეგულირებული ეკონომიკა, თავისუფალი ციკლური რყევებისაგან, ფუფუნებაზე და სიღატაკეზე პოლარიზებისაგან, ბუნების განადგურებისაგან – არის თანამედროვე ტექნოლოგიებით წარმოშობილი რეალური შესაძლებლობა და გარდუვალი მომავალი. უკვე დღეს ნაციონალური ეკონომიკები, მართალია არაეფექტურად, მაგრამ ასე თუ ისე, არიან რეგულირებადი ეკონომიკები. თავისი ფუნქციონირების იმანენტური კანონების თანახმად საბაზრო ეკონომიკა თანდათან ტრანსფორმირდება რეგულირებად ეკონომიკაში. ამის დასტურია სახელმწიფო სექტორის ზრდის, მონოპოლიების და მონოპოლური (რეგულირებადი) ფასების რაოდენობის ზრდის საერთო ტენდენცია, და ასევე, თვით ეკონომიკური განვითარების ლოგიკით ნაკარნახევი, სახელმწიფოს მიერ იძულებითი, სულ უფრო აქტიური, მიზანმიმართული ჩარევა საბაზრო პროცესებში კომპიუტერული მოდელირების გამოყენებით.

იმისათვის რომ შესაძლებელი გახდეს ეკონომიკური ციკლის რყევებისგან განთავისუფლება, საჭიროა ვიცოდეთ – რატომ ჩნდებიან ისინი? იმისათვის რომ

აღმავფხრათ ფუფუნების გარემოცვაში არსებული სილატაკე, უნდა ვიცოდეთ ქონებრივი პოლარიზაციის მიზეზები. აუცილებლობა, ბუნების და საზოგადოების კანონები ბატონობენ ადანიანზე მხოლოდ მაშინ, როდესაც ისინი ვლინდებიან სტიქიურად და არ ექვემდებარებიან მის კონტროლს. მაგრამ როდესაც ადამიანი შეიცნობს მათ და მიზანშეწონილად მოღვაწეობს ამ კანონების, ანუ, აუცილებლობის, შესაბამისად, მაშინ იგი თავისუფლდება "ბრმა აუცილებლობის" დიქტატისაგან. იგი მოიპივებს თავისუფლებას. თავის მოღვაწეობით ადამიანი გვერდს ვერ აუვლის აუცილებლობას, ბუნების და საზოგადოების კანონებს. მას შეუძლია მხოლოდ შეიცნოს ისინი და იმოქმედოს მათთან თანხმობაში, და ამით გამოდევნოს სტიქიურობა და მოიპოვოს თავისუფლება. ადამიანმა შეაღწია მიკროსამყაროში, აითვისა კოსმოსი, საოცარ წარმატებებს მიაღწია ტექნოლოგიების განვითარებაში, მაგრამ ვერ შესძლო ეკონომიკური კრიზისებისაგან თავის დაღწევა, რადგან არ გააჩნია სათანადო ცოდნა იმის შესახებ, თუ როგორ ფუნქციონირებს საბაზრო ეკონომიკა. ცხადია, ასეთ პირობებში შეუძლებელია ეკონომიკის ეფექტური რეგულირება, რადგან შეუძლებელია სტიქიურობის, და მასთან დაკავშირებული, შემთხვევითობის და ეკონომიკური პროცესების არაპროგნოზირებადობის დაძლევა. სწორედ ამას ადასტურებენ კრიზისები, რომლებიც, როგორც "ბრმა აუცილებლობა", პერიოდულად თავს ატყდება საზოგადოებას.